

ACADEMIA
DE ȘTIINȚE
SOCIALE
ȘI POLITICE
A REPUBLICII
SOCIALISTE
ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

IN ÎNȚIPINAREA ANIVERSĂRII FAURILOR
STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂNESC

GENERAȚIA MARI UNIRI (I)

I. FLORESCU

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTE

ÎNCEPUTURILE ȘI DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ECONOMIC
ROMÂNESC PÎNĂ LA 1877

VASILE BOZGA

LULIANA GHERASIM

REALITĂȚILE ETNICO-POLITICE DE LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE
XI-XII ÎN CRONICA LUI MIHAIL ȘIRIANUL (I)

VICTOR SPINEL

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

PROPAGANDA IMPERIALĂ LA ROMA ÎN EPOCA LUGIENĂ

DOCUMENTAR

CARTEA ROMÂNĂ DE
DE ISTORIE

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

10

TOMUL 36

1983

OCTOMBRIE

www.dacoromanica.ro
EDITURA ACADEMIEI
REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECȚIA DE ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

COLEGIUL DE REDACȚIE

ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU (*redactor șef*) ION APOSTOL (*redactor șef adjunct*);
NICHITA ADĂNILOAIIE, LUDOVIC DEMÉNY, GHEORGHE I. IONIȚĂ,
VASILE LIVEANU, AUREL LOGHIN, DAMASCHIN MIOC, ȘTEFAN
OLTEANU, POMPILIU TEODOR (*membri*).

Prețul unui abonament este de 180 lei.

În țară abonamentele se primesc la oficiile postale și difuzorii
de presă din întreprinderi și instituții.

Cititorii din străinătate se pot abona adresându-se la ILEXIM
Departamentul Export-Import presă, P.O., Box 136—137. Telex
11226 — București, Str. 13 Decembrie nr. 3, 70116

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru
schimb precum și orice corespondență se
vor trimite pe adresa Colegiului de re-
dacție al revistei „REVISTA DE
ISTORIE”. Apare de 12 ori pe an

REVISTA DE ISTORIE

TOM 36, Nr. 10
octombrie 1983

SUMAR

ÎN ÎNTÎMPINAREA ANIVERSĂRII FĂURIRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

GHEORGHE I. FLORESCU, *Generația Marii Uniri (I)* 959

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM, *Începuturile și dezvoltarea învățămîntului economic românesc pînă la 1877* 977

VICTOR SPINEI, *Realitățile etnico-politice de la Dunărea de Jos în secolele XI—XII în cronica lui Mihail Sirianul (I)* 989

PAGINI DE ISTORIE UNIVERSALĂ

RAMIRO DONCIU, *Propaganda imperială la Roma în epoca lui Nero* 1008

DOCUMENTAR

MARIA DOGARU, *Sigiliile lui Avram Iancu* 1023

IOLANDA MÎCU, RADU LUNGU, *Date noi privind domeniul lui Matci Basarab din Țara Românească* 1028

CRONICA VIETII ȘTIINȚIFICE

Colocviul XI al Institutului de arheologie din București (Eugen Comșa); Simpozionul științific „350 de ani de la nașterea lui Miron Costin” (Paul Cernovodeanu); Cea de-a IV-a sesiune a Comisiei mixte a istoricilor din R. S. România și R. D. Germană (Ioan Chiper); Cronica 1034

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

VICTOR PAPACOSTEA, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice, Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, București, Edit. Eminescu, 1983, 525 (528) p. (Paul Cernovodeanu)* 1044

- ION BĂLĂ, ION MORARU, *Pentru patrie! Culegere de documente și amintiri privind participarea locuitorilor din județul Teleorman la războiul pentru întregirea patriei, 1916—1918*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1982, 319 p. (Mircea N. Popa) 1047
- VASILE TOMESCU, *Musica daco-romana*, II, Edit. Muzicală, București, 1982, 746 p. (George Trohani) 1048
- * * * *Romania between East and West. Historical Essays in memory of Constantin C. Giurescu*, Edited by Stephen Fischer-Galați, Radu R. Florescu and George R. Ursul, Columbia University Press, New York, 1982, 411 p. (Nicolae Dascălu) 1049
- LAURENT DAILLIEZ, *Les chevaliers teutoniques*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1980, 295 p. + 28 f. (Mihai Manea) 1052
- I. SOPKO, *Codices medii aevi, qui in bibliothecis Slovaciae asservantur ac olim asservabantur, I—II*, Martin, Matice slovenska, 1981—1982, 304 + 399 p. (Jacob Mărza) 1055

REVISTA DE ISTORIE

TOME 36, N° 10
octobre 1983

SOMMAIRE

EN L'HONNEUR DE L'ANIVERSAIRE DE L'ÉDIFICATION DE L'ÉTAT NATIONAL UNITAIRE ROUMAIN

GHEORGHIIE I. FLORESCU, La génération de la Grande Union (1) 959

L'INVESTIGATION DE L'HISTOIRE ROUMAINE

VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM, Les débuts et le développement de l'enseignement économique roumain jusqu'en 1877 977

VICTOR SPINEI, Les réalités ethnico-politiques du Bas-Danube au cours des XIe XIIIe siècles dans la chronique de Mihail Sirianul (1) 989

PAGES D'HISTOIRE UNIVERSELLE

RAMIRO DONCIU, La propagande impériale à Rome à l'époque de Néron 1008

DOCUMENTAIRE

MARIA DOGARU, Les sceaux d'Avram Iancu 1023

IOLANDA MICU, RADU LUNGU, Nouvelles données concernant le domaine de Matei Basarab dans la Valachie 1028

CHRONIQUE DE LA VIE SCIENTIFIQUE

Le XIe colloque de l'Institut d'archéologie de Bucarest (*Eugen Comşa*); Le symposium scientifique „350 ans depuis la naissance de Miron Costin” (*Paul Cernovodeanu*); La IVe session de la Commission mixte des historiens de la R. S. de Roumanie et de la R. D. Allemande (*Ioan Chiper*); Chronique. 1034

LA LIVRE ROUMAIN ET ÉTRANGER D'HISTOIRE

VICTOR PAPACOSTEA, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice* (Civilisation roumaine et civilisation balkanique. Etudes historiques), Edition et notes Cornelia Papacostea-Danielopolu. Étude introductive de Nicolae-Şerban Tanaşoca, Bucarest, Editions Eminescu, 1983, 525 (528) p. (*Paul Cernovodeanu*) 1044

- ION BĂLĂ, ION MORARU, *Pentru patrie ! Culegere de documente și amintiri privind participarea locuitorilor din județul Teleorman la războiul pentru întregirea patriei. 1916—1918* (Pour la patrie ! Recueil de documents et souvenirs concernant la participation des habitants du département de Teleorman à la guerre pour le parachèvement de l'unité étatique), Editions de l'Académie de la R. S. de Roumanie, Bucarest, 1982, 319 p. (*Mircea N. Popa*) 1047
- VASILE TOMESCU, *Musica daco-romană* (La musique daco-romaine), II, Editions Musicales, Bucarest, 1982, 746 p. (*George Trohani*) 1048
- * * * *Romania between East and West. Historical Essays in memory of Constantin C. Giurescu*, Edited by Stephen Fischer-Galați, Radu R. Florescu and George R. Ursul, Columbia University Press, New York, 1982, 414 p. (*Nicolae Dascălu*) 1049
- LAURENT DAILLIEZ, *Les chevaliers teutoniques*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1980, 295 p. + 28 f. (*Mihai Manea*) 1052
- I. SOPKO *Codices medii aevi, qui in bibliothecis Slovaciae asservantur ac olim asservabantur, I—II*, Martin, Matica slovenska, 1981—1982, 304 + 399 p. (*Jacob Mârza*) 1055

ÎN ÎNTÎMPINAREA ANIVERSĂRII FĂURIRII STATULUI NAȚIONAL UNITAR ROMÂN

GENERAȚIA MARII UNIRI (I)

DE

GHEORGHE I. FLORESCU

Necesitate obiectivă, ineluctabilă, Unirea cea Mare a reprezentat începutul unei noi istorii, astfel încît, nu întîmplător, după 1 Decembrie 1918, țării i s-a spus România nouă. Așadar, România devenise ea însăși, intruchipînd dezideratul tuturor generațiilor care, secole de-a rîndul, au visat și au luptat pentru ca în acea clipă unică, de înălțare și devenire a celor adunați la Alba Iulia, să se hotărască realizarea idealului național.

Desigur, așa cum s-a remarcat nu o dată, desăvîrșirea unității naționale a reprezentat încununarea firească a unui imperativ istoric ineluctabil, devenit realitate atunci cînd, printr-un efort suprem, românii de pretutindeni și-au impus în fața Europei aspirația lor dintotdeauna. Înfăptuirea unității depline a devenit posibilă prin sacrificiile continue ale tuturor generațiilor pentru care idealul național s-a confundat cu existența însăși a românilor. Fiecare generație și-a adus prin urmare contribuția la întruparea celui mai frumos gînd cu care au traversat istoria toți românii. Așa cum se remarcă dealtfel în primul forum parlamentar al României întregite, „dorul unității naționale a rămas viu din rînd de oameni în rînd de oameni și conștiința că unitatea neamului nu este un vis desert, că ea *este* cu putință, a dat forțe de rezistență și nădejde celor copleșiți de jugul străin și a dat avînt gîndirii politice a marilor dascăli ai neamului”¹. O asemenea afirmație va fi însă întotdeauna însoțită de precizarea că „cel dintîi factor care a lucrat la unirea Românilor a fost însuși poporul românesc”². Actul unirii depline a reprezentat deci opera de voință, de simțire și de trăire a unui întreg neam, iar generația în timpul căreia a fost realizat idealul național a intrat în istoria românilor ca *generația Marii Uniri*.

¹ „Dezbaterile Adunării Deputaților”, ședința din 16 decembrie 1919, p. 152 (în continuare vom prescurta D.A.D. —, indicînd apoi data ședinței); vezi și Gh. I. Florescu, *1 Decembrie 1918 în dezbaterile Parlamentului român (1918-1938)*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie «A. D. Xenopol»”, XVII, 1980, p. 243-254.

² D.A.D., 20 noiembrie 1919, p. 2; vezi și Gh. I. Florescu, *Desăvîrșirea unității naționale — expresie a voinței întregului popor român*, în „Carpica”, XI, Bacău, 1979, p. 49-55.

Conștienți de înalta responsabilitate pe care le-o conferise istoria, cei care se aflau în fruntea țării în zilele primului război mondial recunoșteau că „o generație mare a creat România. A doua generație [...] i-a dat așezămintele fundamentale. [...] Să facem din opera generațiunii noastre, își propuneau ei, prin focul și singele care ne așteaptă miine, opera cea mare care va așeza România, nu în rîndul statelor artificiale, tolerate de statele cele mari, dar în rîndul statelor cari se razimă solid pe prosperitatea, pe buna înțelegere și pe curajul de luptă al tuturor”³. Asumîndu-și aceste rosturi, Take Ionescu, unul dintre ctitorii desăvîrșirii unității naționale, declara, în decembrie 1915, că „sarcina aceasta de a scrie o epopee vie a căzut pe generațiunea noastră [...]. Ea va fi sau gropașa muncii de veacuri, sau zămislitoarea unei vremi așa de frumoase, încît vedenia ei mă smerește”⁴. Înainte de a se afirma deci ca o generație a marilor împliniri naționale, generația celor ce urmau a conduce țara în conflagrația ce va restructura harta Europei încerca să se ridice la înălțimea răspunderilor învederate de acele vremuri. Toți erau convinși că națiunea română se afla în fața unei confruntări ce urma a-i hotărî destinul istoric, fapt remarcat de altfel atunci cînd se declara că „a vrut soarta ca pe umerii acestei generațiuni să cadă sarcina cea mai grea din toată istoria neamului nostru”⁵. Așa cum lesne se poate observa, toți cei chemați de istorie, în zilele decisive ale primului război mondial, să contribuie la înfăptuirea idealului național, erau conștienți de gravitatea unui asemenea privilegiu. Convingerea generală era aceea că nici un sacrificiu nu era prea mare pentru ca aspirația dintotdeauna a românilor să devină o realitate. Atunci cînd țara s-a văzut confruntată cu supliciul retragerii, cînd suferințele deveniseră de-a dreptul descurajante, de la tribuna Parlamentului, privită în acele zile ca o adevărată tribună națională, reprezentanții națiunii, după ce își rosteau convingerea în victorie, recunoșteau că „generația noastră suferă și are să sufere. Să sufere. Să sufere pentru că îi va fi rezervat ei [...] să scrie epopeea neamului românesc!”⁶. Nici un efort nu era, așadar, prea mare pentru realizarea operei care urma să rectifice o nedreptate a istoriei. Fără sacrificiul celor chemați să afirme pe cîmpul de luptă voința întregii națiuni, România nu ar fi avut dreptul să se înfățișeze la sfîrșitul războiului înaintea Europei pentru a-și susține, cu aceeași fermitate, înfăptuirea aspirațiilor sale. Referindu-se la toate acestea, unul dintre apărătorii cauzei românești observa că „nu sintem o generațiune eroică, dar așa a vrut soarta ca pe umerii acestei generațiuni să cadă sarcina cea mai grea din toată istoria neamului nostru”⁷.

Toți cei care, judecînd împrejurările, evidențiau semnificația majoră a acelor vremuri, nu uitau să recunoască, în fața întregii țări, că „răspunderea este mare, pentru că oricît ar fi contribuit generația noastră de

³ D.A.D., 26 martie 1916, p. 258; vezi și Vasile Netca, *De la Petru Maior la Octavian Goga. Studii și evocări istorice*, București, 1944, passim.

⁴ Take Ionescu, *Pentru România-Mare. Discursuri din războiu 1915—1917*, București 1919, p. 114.

⁵ D.A.D., 10 iunie 1917, p. 627.

⁶ Idem, 14 decembrie 1916, p. 44; Cf. Gh. I. Florescu, *Unitatea națională în dezbaterea Parlamentului de la Iași (1916—1918)*, în „Studii și comunicări”, IV, Focșani, p. 201—239.

⁷ D.A.D., 10 iunie 1917, p. 627.

astăzi la ajungerea țelului nostru național, nu putem să uităm că pentru această înfăptuire a fost nevoie de jertfele, de suferințele și de munca a sute de generațiuni”⁸. Remarcând continuitatea de ideal transmisă din generație în generație, N. Iorga, adresându-se românilor în zilele triste de la sfârșitul anului 1916, declară că „această națiune nu poate să piară chiar dacă am fi cea mai ticăloasă din generațiuni, căci sunt 20 de generațiuni aci pe sub pământ cari ne vor susține”⁹. Angajându-se la înfăptuirea celui mai înălțător dintre idealurile neamului, într-un moment cind împrejurările interne și externe permiteau acest fapt, generația Unirii se considera favorizată de împrejurări, încercînd a se ridica la înălțimea speranțelor cu care fusese investită. Nimeni nu se gîndea decît la opera ce urma a fi realizată și care se înfățișa tuturor ca o răsplată supremă, ce va încununa jertfele tuturor generațiilor. „Istoria, declara cineva în preajma victoriilor dobîndite de români în vara anului 1917, va uita numele fiecărui dintre noi. Dar istoria nu va uita că pe un colț de pământ (Moldova — Gh. I.F.) strînși de nevoie, amăriți de chinuri, am avut nu numai bărbăția de a crede în victorie și de a spune: vom peri, dar nu vom dezarma, dar am avut și bărbăția să ne decapităm singuri pentru generațiile viitoare”¹⁰.

Așadar, desăvîrșirea unității naționale a fost, în primul rînd, opera generației Unirii, o generație care în momentul decisiv al marilor izbînzii a avut în fruntea sa români care s-au identificat întru totul cu nădejtile și interesele neamului lor. Ion I. C. Brătianu, N. Iorga, Take Ionescu, Vasile Goldiș, Gh. Pop de Băsești, Ștefan Cicio-Pop, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Ioan Înculeț, Ioan Nistor, Alexandru Vlahuță, Mihail Sadoveanu, I. G. Duca, N. Titulescu, Duiliu Zamfirescu și mulți alții s-au numărat printre cei care au condus generația intrată în istoria națională ca generația Marii Uniri. Realizînd dimensiunile exacte ale actului ce urma a consfinți voința românilor afirmată pe cîmpul de luptă, la 18 noiembrie 1918 I. I. C. Brătianu scria: „cea mai sfîntă aspirațiune a neamului se îndeplinește. Peste suferințele trecătoare, generațiile vor rivni la zilele pe care le trăim”¹¹. Nu începe nici o îndoială că toți cei care au avut privilegiul de a se considera drept îndrumători ai generației Unirii au știut să-și conducă neamul, în momentele hotărîtoare ale primului război mondial, către ziua unirii depline a tuturor românilor. Celor amintiți deja, li se adaugă cei care după ce au luptat întreaga lor viață pentru realizarea României întregite, nu au mai ajuns să trăiască acea clipă de entuziasm și răsplată a românilor adunați la Alba-Iulia. Nicolae Filipescu, Titu Maiorescu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea sînt numai cîțiva dintre aceștia. Nu putem înțelege și prețui adevărata valoare a ceea ce a însemnat pentru români realizarea unității lor depline, fără a releva, ori de cîte ori vorbim de acest act, rolul acelor care au luptat ori s-au jertfit pentru a-și dobîndi investitura de îndrumători ai unei generații unice. Căci generația Unirii celei Mari a fost o generație unică a întregii noastre deveniri istorice, precum unică a fost fapta săvîrșită de cei care au cîtorit România nouă. Generația Unirii a fost mare, asemeni României Mari, și

⁸ Idem, 22 decembrie 1926, p. 711.

⁹ Idem, 12 decembrie 1916, p. 16.

¹⁰ Idem, 10 iunie 1917, p. 627.

¹¹ „Generația Unirii”, nr. 3, 1929, p. 3.

s-a confundat într-atit cu aceasta, încît, nu putem vorbi de 1 Decembrie 1918 fără a ne referi, în același timp, la acei care au hotărît atunci să-și clădească o țară pe măsura aspirațiilor neamului lor.

Toți aceia care s-au referit, peste ani, la înfăptuirea idealului național au recunoscut, așa cum remarcă în 1928 cel care deschisese Adunarea Națională de la 1 Decembrie 1918, că „unirea proclamată la Alba-Iulia, ca încoronare a tuturor unirilor, cred că a fost răsplata tuturor generațiilor, cari au suferit, cari și-au dat viața, și a fost o mîngiere și o satisfacție pentru acele multe sute de mii de soldați, de aci de la voi, cari își dorm somnul de veci pe pămîntul sfînt, udat cu singele lor”¹². Un alt fruntaș al acelor care au hotărît unirea Transilvaniei cu România, vorbind despre „epopeea națională a poporului român”, realizată de generația Unirii, declară că „ne închinăm generației de atunci și oștirii victorioase care a înscris încă o dată, neșters, în cartea istoriei, gloria Neamului Românesc”¹³. Faptul că această generație a reușit să transforme în realitate aspirația afirmată de un neam întreg veacuri de-a rîndul se explică, desigur, prin existența unor condiții interne și internaționale, favorabile desăvîrșirii unității naționale. Dar, înfăptuirea unirii definitive a fost un act complex. Judecînd participarea noastră la război și hotărîrile survenite în cursul anului 1918, adoptate în spiritul adevărului istoric, Victor Iamandi observa că „a ști să înțelegi chemarea timpului, a avea prezentă întotdeauna în minte și în suflet integralitatea idealurilor unui popor, a străbate cu intuiție profetică sensul adînc al prefacerilor istorice, a avea încredere neclintită în vitalitatea proprie a unei țări, a diriguî cu prudență și hotărîre, acestea sunt cele dintîiu condițiuni pe care trebuie să le îndeplinească conducătorii de state, îndrumătorii responsabili ai neamurilor”¹⁴. Or, tocmai acesta a fost rolul celor care s-au considerat a fi făcînd parte din generația Unirii, mîndrindu-se cu faptul că printre ei se numărau „făuritori ai întregirii naționale, oameni cari au dus lupta grea de luminare a conștiinței românești și cari, la o răspîntie a istoriei și a evenimentelor, au avut bărbăția de a alege calea dreaptă”¹⁵.

Generația Unirii a fost apoi aceea care, odată cu înfăptuirea idealului național, avea datoria de a realiza contopirea sufletească a tuturor românilor. Angajîndu-se în acest sens, unul dintre cei investiți cu prerogativele de ales al neamului, rostindu-se de la înălțimea tribunei parlamentare, constata cu îndreptățire că „România-Mare nu a fost, ci va fi. Pentru desăvîrșirea ei mai este nevoie să cucerim încă o redută inexpugnabilă la aparență, reduta organizării țării și a unirii sufletești a tuturor cetățenilor României-Mari”¹⁶. Dealtfel, în momentul încheierii războiului, aceeași generație s-a avîntat, cu entuziasmul demonstrat pînă atunci, la refacerea țării și apoi la consolidarea ei economică, politică, socială, culturală etc. Nu o dată, cei care prin faptele lor de jertfă înălțătoare reali-

¹² D.A.D., 23 decembrie 1928, p. 79.

¹³ Idem, 1 decembrie 1932, p. 131.

¹⁴ Ibidem, p. 132.

¹⁵ „Generația Unirii”, nr. 1, 10 aprilie 1929, p. 1.

¹⁶ „Dezbaterile Senatului”, ședința din 21 decembrie 1920, p. 91 (în continuare vom prescurta — D.S. —, indicînd apoi data ședinței).

zează statul național unitar român cereau, asemeni lui Ioan Nistor, „să zidim temelile României-Mari, ca și Meșterul Manole, tot ceea ce avem mai scump și mai sfânt în gândul și sufletul nostru, pentru ca această temelie să fie trainică și indestructibilă”¹⁷. Atunci când România a devenit cu adevărat mare, când temelile sale au fost zidite în conformitate cu aspirațiile generației Unirii, Gheorghe I. Brătianu, vorbind de datoria celor ce realizaseră adevărata Românie, arăta că „chemarea acestei generații e de-a veghea ca amintirile ce sînt scumpe tuturor să nu fie atinse de nici o birfire și de nici o batjocură”¹⁸.

În cele ce urmează vom încerca să relevăm rolul unora dintre îndrumătorii generației Unirii la înfăptuirea idealului național, schițînd, în acest sens, cite un succint portret al celor care au contribuit, cu gândurile și faptele lor, la unirea tuturor românilor între granițele aceluiași stat, trasînd astfel temelii unei țări care va intra în conștiința neamului ca România Mare. Mare nu ca întindere, pentru că, așa cum preciza N. Iorga, România a fost întotdeauna aceeași, ci mare ca idealuri și împliniri.

La puține zile după intrarea României în primul război mondial, *Barbu Ștefanescu-Delavrancea*, aflat la tribuna Academiei Române și adresîndu-se celor înununați cu nimbul nemuririi, declara că „visul atitor generații de strămoși, de moși și de părinți, l-am visat și noi, și, acum, îl vedem aievea”¹⁹. Făcînd o asemenea afirmație, el nu putea întrevădea atunci cîte sacrificii vor fi necesare pentru ca visul împărtășit de atîtea generații să devină întruchiparea unei realități. Dar, convingerea sa era aceea că sfîrșitul războiului va face să dispară granițele arbitrare dintre provinciile locuite de români, întrucît, așa cum remarcase cîndva, „toți simțim că nu mai există Transilvania, Banatul, Maramureșul, Crișana și Bucovina, trebuind să intre în componența României de mîine!”²⁰

Oratorul care reușise, prin verbul său inimitabil și semnificația majoră a fiecărui dintre discursurile rostite, să se impună în viața publică a României, a fost dintotdeauna considerat de contemporani drept tribuna afirmării celor mai înalte cauze românești, „Pe mine m-a atras, va tecu-noaște el dealtfel, îndeosebi chestia națională. Chestia națională este puterea vie de viață, trecută din generație în generație. [...] Mai tot ce am gîndit, ce am scris, ce am vorbit au pornit de la și pentru această idee”²¹. O asemenea subliniere, făcută în fața celor ce reprezentau țara în forumul parlamentar, reprezenta, așa cum lesne se poate observa, o adevărată mărturisire de credință. Dealtfel, încă din momentul intrării în viața publică a României, el s-a alăturat aceluia care luptau pentru eliberarea românilor din teritoriile aflate sub dominație străină. Pătruns de semnificația înaltă a unei asemenea misiuni, va declara, în toamna anului 1897,

¹⁷ D.A.D., 8 decembrie 1923, p. 453.

¹⁸ Gheorghe I. Brătianu, *Datoria un i generații*, în „Generația Unirii”, nr. 8, 1929, p. 2.

¹⁹ Barbu Delavrancea, *Războiul și datoria noastră*, București, 1916, p. 23.

²⁰ 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 115.

²¹ D.A.D., 9 iunie 1917, p. 587; vezi și Mihai Vătavu, *Barbu Ștefanescu-Delavrancea, luptător pentru desăvîrșirea unității naționale*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie A. D. Xenopol”, XIII, 1976, p. 191-202; Gh. I. Florescu, *Un tribuna al unității naționale*, în „Cronica” din 8.IV.1983, p. 1-8.

că problema națională a românilor transilvăneni a rezultat „din durerea unui popor care suferă robie pe pământul apărât atâtea secole prin jertfele și eroismul generațiilor trecute”²². Odată cu izbucnirea războiului, atunci când chestiunea națională a fost readusă la ordinea zilei, el s-a pronunțat, încă de la început, pentru o strictă neutralitate. Deși era un filo-antantist cunoscut, acceptase neutralitatea atit timp cit Carol I putea hotărî intrarea în război alături de Puterile Centrale. Dar, odată cu moartea acestuia, el se va alătura imediat celor care cereau denunțarea neutralității și alăturarea de statele antantiste. Începea astfel o etapă distinctă din viața tumultoasă a marelui patriot. Pentru el, patria nu reprezenta, așa cum va declara într-un moment crucial al luptei pentru unitate, „doar pământul unde ne-am născut. Este și pământul stăpinit de moși-strămoși, dar, preciza apoi, ceea ce hotărăște de Patrie este tocmai partea subiectivă a omului, partea innăscută în el de iubire și de jertfă”²³. Patriotismul nu poate fi așadar un sentiment determinat de împrejurări conjuncturale. Dorința de unire era la fel de puternică, indiferent dacă se manifesta de o parte sau de cealaltă a Carpaților. „Voi, cei de dincolo, declara el în martie 1915, simțiți nevoia de unire, dar noi cei din România liberă simțim că vom pieri dacă nu ne-am uni”²⁴. Idealul național era unul și același pentru toți românii. Fiecare era dator să-și aducă contribuția la realizarea acestuia în funcție de posibilitățile lui. Conștient de un asemenea fapt, dramaturgul cerea tuturor „să punem capăt durerilor noastre, să fim stăpini de o parte și de alta a Carpaților, să ne întregim, ai noștri să fie Carpații cu toate ramificațiile lor, să ne simțim un popor, ca să putem lucra în tihnă cu demnitatea care se cuvine unui neam stăpîn pe destinele sale”²⁵. Altădată, exprimînd aceeași idee, într-o formulă ce sintetiza de fapt gândurile lui și ale celor de dinaintea lui, el declara că „suntem o ființă pe care Carpații nu o despart, ci o întregesc”²⁶. Această declarație era făcută în septembrie 1916, cu puțin timp înainte de consumarea dramei care a impus martiriul retragerii în Moldova.

Aflat la Iași, în zilele confruntărilor încheiate cu ocuparea celei mai mari părți a țării, autorul trilogiei *Apus de soare*, *Viforul* și *Luceafărul*, ale cărei subiecte i-au fost inspirate de trecutul de glorie al Moldovei veacului al XVI-lea, s-a afirmat ca adept al acelora care susțineau că „în Moldova, unde dușmanul n-a pus piciorul, trebuie organizată rezistența cea mai puternică din toate punctele de vedere și imediat”²⁷. Întristat adeseori pentru faptul că vîrsta nu-i permitea să îmbrace uniforma de soldat și să se arunce astfel în înclăstarea de foc a războiului, Delavrancea a rămas soldatul îmbrăcat în mantia luptătorului pentru idealul național. Apărător sincer al celor mulți, din mijlocul cărora plecase, el a fost printre aceia care, adunați în primăvara anului 1917 în sala Teatrului Național din Iași, s-au declarat pentru adoptarea reformelor democratice dezbătute

²² Cf. Ștefan Pascu, C. Gh. Marinescu, *Răsunele internaționale al luptei românilor pentru unitate națională*, Edit. Dacia, București, Cluj-Napoca, 1980, p. 133.

²³ D.A.D., 9 iunie 1917, p. 588.

²⁴ Cf. 1918. *Unirea Transilvaniei cu România*, p. 415.

²⁵ *Ibidem*, p. 409.

²⁶ Barbu Delavrancea, *op. cit.*, p. 22.

²⁷ D.S., 13 decembrie 1916, p. 49.

de aleșii națiunii. Rostind un discurs prin care vorbeau parcă toți țărani români, discurs devenit repede celebru, el cerea Parlamentului țării să adopte fără nici o rezervă reformele necesare, deoarece, arăta el, „acum ni se cere să fim cu sufletul nostru pe front, cu cei care luptă și mor pe front, cu cei care au murit de frig, de răni și de boale. Cum suntem strinși laolaltă, cerea el reprezentanților țării, să fim nedespărțiți ca o masă compactă, cuprinși de fiorul sfintei uniuni. Frontul e una, cu frontul să fim una. Să dăm țăranilor eroi ceea ce trebuie să le dăm și să le dăm din toată inima și cu toată dragostea noastră. Să le dovedim că la fiecare picătură din singele lor picură o lacrimă fierbinte din ochii noștri”²⁸. Poate nici unul dintre cei care s-au rostit în favoarea țăranilor nu au reușit să demonstreze, așa cum a făcut-o Delavrancea, că drepturile naționale ce se cuce-reau atunci pe cîmpul de luptă nu vor intra în conștiința poporului înainte ca acesta să se simtă stăpîn în țara sa. „Glasul cel mai zguduitor de suflete”, cum îl numea N. Iorga, s-a contopit cu glasul soldaților plecați la atac la Mărăști, constituindu-se astfel un cor în care puteau fi auziți toți românii. Recunoscîndu-i-se rolul de tribun al idealului național, cei care s-au referit la discursurile lui Delavrancea au subliniat faptul că „nu logica, ci sentimentul, nu împărăcherea cuvintelor, ci apărarea lor, ridicarea glasului, gesturile-i de apostol fanatic al ideii naționale erau forța sa”²⁹.

După o luptă de o viață, satisfacția supremă pe care a trăit-o Delavrancea ca soldat al ideii naționale a fost aceea determinată de victoriile dobîndite de armata română în iulie—august 1917. Izbînzile de atunci au făcut ca românii să se elibereze de gîndurile înfringerilor precedente, devenind conștienți de forța brațelor și a minților lor. Împărtășind sentimentele înălțătoare cu care se confruntau românii în acele clipe, Delavrancea își punea semnătura, ca ministru, pe proclamația adresată țării, la 14 august 1917, în care se cerea ca „strinși uniți împrejurul steagului acoperit de glorie prin vitejia ostașilor, să nu iasă din piepturile noastre decît un singur strigăt: « Înainte pentru România mare »”³⁰.

Atunci cînd țara s-a văzut obligată să accepte a discuta prelimina-riile așa-zisei păci separate, Delavrancea s-a alăturat aceluia care respin-geau ideea negocierilor cu un dușman care ne cotropise țara. A renunțat la demnitatea ministerială, pentru ca apoi, referindu-se la ultimatumul Puterilor Centrale, să refuze orice tratative, declarînd că „România tre-buie să știe să reziste și armata va răspunde încă o dată cu vitejie apelului pentru salvarea țării”³¹. Întristat de perspectivele oferite țării sale, căreia i se impuneau prin forță condiții umilitoare, ce sfidau demnitatea națio-nală, Delavrancea remarca, într-un discurs rostit la o întrunire a deputa-ților, la 19 februarie 1918, „imposibilitatea morală a cedării față de con-cesiunile ce ni se cer”³². Apelînd la istorie, ca la o adevărată carte de învă-țătură, fapt care avea să impresioneze întreaga țară, el conchidea arătînd

²⁸ D.A.D., 9 iunie 1917, p. 589.

²⁹ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 286.

³⁰ „Mon'torul Oficial”, nr. 115 din 15/28 august 1917, p. 1164.

³¹ „România” din 21.II.1918, p. 2.

³² N. Iorga, *Memorii*, vol. I, p. 291.

că „se clintește azi hotarul pe care de la Neagoe Basarab pînă astăzi nimeni nu l-a atins”³³. Acesta a fost de fapt ultimul discurs, „desigur cel mai zguduitoar”, cum avea să recunoască N. Iorga, rostit de marele orator și patriot. Afirmîndu-se încă o dată ca adept al „rezistenței pînă la capăt”, el se arăta convins că victoria finală a românismului era inexorabilă. Credea atît de sincer în realizarea visului său de o viață, încît, în timp ce își rostea ultimul discurs, N. Iorga, ascultîndu-l, simțea cum „în glasul lui tremura numai durerea fără margini a unei țări prin care trece fierul despoierilor și al cărui trup întreg se strînge într-un ultim spasm de apărare, înăbușindu-și strigătul care nu trebuie să se audă”³⁴. Dar, împotriva voinței lui și a unui întreg neam, pacea uniltoare impusă într-un moment cînd România se găsea singură în fața unui dușman ce se credea încă de neînvins nu a putut fi nici evitată și nici aminată. Și, parcă pentru a nu fi acuzat cumva de istorie pentru un act pe care nu a reușit să-l împiedice, la puține zile după semnarea acelei atît de controversate păci separate, Delavrancea se stîngea din viață, rămînînd pentru totdeauna în Iași rezistenței naționale și ai marilor uniri. Unul dintre cei prezenți atunci în capitala Moldovei și care cunoscuse zbuciumul sufletesc trăit de cei care cu aproape un an înainte declară că „deretecăm casa noastră în care vom prini pe frații noștri după atîtea veacuri de dureri și suferințe”³⁵, va recunoaște că moartea acestuia survenise întrucît „nu putuse să suporte soarta tristă în care văzuse că era împinsă România”³⁶. Fără mîdoială, însă, Delavrancea nu a murit ca un învins. Un om care crezuse, cu atîta ardore, într-un vis, nu se putea îndoi vreodată de realizarea lui. „El moare, observa N. Iorga, ca ostașul căruia în miini i s-a frînt arma”³⁷. În urma lui însă veneau alții care să-i poarte idealul mai departe. Și nu puțini au fost cei care s-au legat atunci să facă totul pentru a-i înfăptui visul. Octavian Goga, bunăoară, luîndu-și rămas bun de la marele luptător, care nu a apucat să trăiască ziua victoriei, declară că „te-ai dus și ne-ai lăsat pe noi să realizăm visul pentru care ai luptat toată viața. Noi jurăm la mormîntul tău că nu ne lăsam pînă nu vom izbîndi!”³⁸.

Poet al satului natal și al dezrădăcinării, cîntăreț al Transilvaniei înrobite și al „pătimirii noastre”, *Octavian Goga*, s-a afirmat totodată și ca o personalitate politică proeminentă, care a militat cu consecvență pentru desăvîrșirea statului național român³⁹. Acela care vedea cîndva spumegînd în apele involburate ale Oltului durerea „visurilor sfărîmate” a fost, înainte de toate, un „cranic al dezrobirii neamului” și un „erou al ideii de unitate națională”. Prin tot ceea ce a realizat ca tribun al cauzei românești, O. Goga se înscrie printre cei mai de seamă reprezentanți

³³ N. Iorga, *Oameni cari au fost*, II, Ed't. pentru literatură, București, 1967, p. 141.

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ D.A.D., 9 iunie 1917, p. 588.

³⁶ Onisifor Ghibu, *Amințiri despre oameni pe care i-am cunoscut*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1974, p. 66.

³⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 139.

³⁸ Sextil Pușcariu, *op. cit.*, p. 780; vezi și discursul lui I. Petrovici, în Const. Kirilțescu, *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916-1919*, ed. II-a, vol. III, București, ș.a., p. 264.

³⁹ Cf. V. Curticăpeanu, *L'action d'Octavian Goga pour l'unité politique roumaine*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 1, 1970, p. 83-106.

ai generației care a intrat în istorie ca generația Marii Uniri. „În veacul al XIX-lea — nota el — s-a lansat ideea identificării granițelor etnice cu granițele politice; în veacul al XIX-lea s-a elaborat unitatea popoarelor. Desigur, [...] aceste idei din cursul veacului al XIX-lea au fost postum resimțite în conștiința noastră și trecute în instinctul nostru popular. Toți cărturarii, toți scriitorii noștri, toți au perpetuat generații întregi acest vis, de la unul la altul, și eu nu mă gîndesc decît ca o verigă într-un lanț de evoluție: nu sînt decît continuatorul normal al simțirii generale, pe care, în mod firesc, am dus-o și eu cu un pas mai departe”⁴⁰.

Înainte, însă, ca autorul *Cîntecelor fără țară* să fi devenit un combatant activ pentru desăvîrșirea unității naționale, scrisul său s-a constituit într-un strigăt răscolitor și un imbold însuflețitor pentru eliberarea socială și națională a românilor din monarhia austro-ungară. Așa cum observa Pompiliu Constantinescu, O. Goga a fost, mai presus de orice, un „dinamizator” al conștiinței naționale, „el a reprezentat voința de viață a unei colectivități, graiul devenit expresie a unei provincii sfișiate și prinse într-o acțiune streină de idealurile ei”⁴¹. Toate acestea l-au impus în prima linie de luptă a românilor din Transilvania, iar poeziile sale au devenit adevărați psalmi naționali, intrucît, „ca pretutindeni în istorie, cum singur remarca, și la noi condeii au fost avangarda tunului”⁴². Și, ca o prevestire a ceea ce va urma, în preajma declanșării conflictului mondial, dorința de eliberare a românilor oprimați de un imperiu în decădere ajunsese a îmbrăca forme amenințătoare. „Părea, observa poetul, că în acești ani se anunță ceasul dezrobirii, iar ideea unirii tuturor românilor devenise o axiomă de psihologie populară”⁴³. La începutul anului 1914, cînd spectrul războiului infestase atmosfera politică a Europei, O. Goga s-a aflat printre scriitorii și oamenii de cultură care au acționat pentru întărirea convingerii poporului în realizarea idealului național, înțelegînd că eliberarea tuturor românilor nu va putea deveni o realitate decît prin mobilizarea întregii națiuni. Aceasta a fost, dealtfel, și cauza pentru care, la sfîrșitul anului 1914, a demisionat din comitetul de conducere al Partidului Național Român, declarînd, împreună cu Vasile Lucaciu, că programul acestui partid nu mai răspundea noilor împrejurări, cînd „ideea unității politice a neamului trebuie să îndrume toate conștiințele”⁴⁴. La fel ca și ceilalți frunțași ai generației sale, el s-a pronunțat cu hotărîre pentru alăturarea României țărilor antantiste, afișîndu-se, prin întreaga sa activitate, ca un militant neobosit pentru întregirea României.

În anii neutralității, cel care se considera „o lacrimă tîrzie din plinul unei mii de ani” s-a identificat cu lupta dramatică a românilor din Austro-Ungaria, declarînd că „ceasul dezrobirii a sunat”⁴⁵. Vorbînd la cunoscuta întrunire din 15 februarie 1915 și adresîndu-se românilor de peste munți, după ce-și exprima convingerea că „regatul fraților noștri”

⁴⁰ Octavian Goga, *Discursuri*, București, 1942, p. 13.

⁴¹ Pompiliu Constantinescu, *Studii și cronici literare*, Edit. Minerva, București, 1981, p. 102.

⁴² *Idei trăile*, Edit. Tineretului, București, 1968, p. 51.

⁴³ Octavian Goga, *Pağini din luptele ardelenilor pentru unire*, București, 1927, p. 1.

⁴⁴ „Românul” (Arad) din 23.XII.1914.

⁴⁵ „Universul” din 14.V.1938.

deci România, reprezenta nucleul și centrul polarizator al luptei transilvănenilor pentru unire, el cerea intrarea în război, „ca să ne mintuiască pe noi, românii din Transilvania și Bucovina, și să se întărească pe ea”. Nu încheia înainte de a declara celor prezenți că „Ardealul întreg [...] vă așteaptă!”⁴⁶.

Odată cu intrarea în război, a îmbrăcat uniforma de ostaș, nunărindu-se apoi printre fondatorii ziarului „România”, apărut la Iași în februarie 1917. Prin cuvântul său vizionar, tipărit în paginile acestui organ al apărării naționale, la care mai colaborau Mihail Sadoveanu, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Al. Vlahuță, I. Agârbiceanu, Zaharia Bârsan ș.a., el i-a mobilizat, nu o dată, pe cei din spatele frontului la rezistență, îmbărbătind în același timp ostașul din tranșee, care lupta pentru apărarea porților Moldovei. Pentru clipele de tristețe și deznădejde, atât de apăsătoare pentru cei care fuseseră nevoiți să-și părăsească satele trecute prin foc de ocupații, cuvintele lui Goga reprezentau adevărate invocații profetice. În februarie 1917, după ce deplîngea situația în care se afla România, el releva că indiferent de „toate acestea, nu sintem înfrinți [...]. Cu trupul sănătos, dezmeticit de pumnul vrăjmaș, poporul nostru și-a îndoit mijlocul o clipă ca să se ridice cu o vigoare inzecită. Înfiptă în țara Moldovei ca într-o cetate de piatră, oastea noastră, avînd apa Siretului în față și crestele Carpaților în spate, reinvie astăzi după zidul baionetelor, ascuțindu-și fulgerele de minie. Este o suflare nouă de viață care renaște, rîndurile se primenesesc [...], speranța filfiiie proaspătă și întinerită peste steagurile ciuruite de gloanțe”⁴⁷. Pe măsură ce eforturile de refacere și organizare ajunseseră a modifica starea de spirit existentă în toamna anului 1916, țara întregă se pregătea sufletește pentru viitoarele confruntări. Sesizînd împrejurările favorabile survenite atunci, O. Goga nota că „sintem într-o perspectivă nouă, neamul românesc este astăzi un punct de sprijin al unui mare angrenaj internațional. Pentru întia oară în istoria modernă, remarea el, noi sfișiem vâlul de umbră care ne înconjură și pășim alături de cei mari care duc cu un pas mai departe destinele lumii. În mod firesc orizontul ni se lărgește prin această tovarășie, comoara de simțire ne devine mai bogată, viziunea politică mai clară și jertfa singelui îndoit de nobilă”⁴⁸.

În primăvara și vara anului 1917, îndeplinind diferite misiuni diplomatice în Rusia, din însărcinarea guvernului de la Iași, O. Goga a încercat să obțină aprobarea repatrierii prizonierilor transilvăneni și bucovineni, în vederea înrolării lor în armata română⁴⁹. Convingerea sa, confirmată apoi, era aceea că „depărtați în colțurile Siberiei și Rusiei, soldații români din fosta Austro-Ungarie, din prima zi, cînd românii au intrat alături de aliații noștri, au fost cu sufletul în tabăra românească”⁵⁰. Indiferent unde se afla, el continua să rămînă același soldat care mărtu-

⁴⁶ Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor, *Intrunire a Ligii culturale, ținută la București în ziua de 15 februarie 1915. Discursurile*, Vălenii de Munte, 1915, p. 16.

⁴⁷ „România” din 2.II.1917.

⁴⁸ Idem din 3.III.1917.

⁴⁹ Cf. Ion Itu, *Octavian Goga și Rusia revoluționară*, în „Astra”, Brașov, nr. 1. 1981, p. 5, 16.

⁵⁰ D.A.D., 19 decembrie 1919, p. 189.

risise cîndva că „în ranițele noastre e biruința de mîine”⁵¹, biruință care nu putea fi alta decît înfăptuirea idealului național. Prezent la Iași în zilele în care vechea cetate istorică îi primea pe voluntarii ardeleni și bucovineni, poetul vedea în acest act „cea dintîi sărbătoare a unirii politice cu pămîntul ce se va rupe de sub sceptrul Habsburgilor”⁵². Cuvîntul de salut adresat de el celor ce urmau a se arunca în viltoarea înfruntărilor imediate a avut un deosebit ecou asupra românilor prinși în uriașa horă din Piața Unirii⁵³. Entuziasmîndu-se, apoi, de victoriile ce au urmat, acela despre care se spunea, în împrejurările de atunci, că „vorba lui este tanc, dărîmă, proza lui este sabie ce taie, versul lui este flacără ce aprinde”⁵⁴ nu a încetat să creadă în victoria finală a românilor nici chiar în momentele în care aceștia s-au văzut siliți să accepte armistițiul de la Focșani⁵⁵. La începutul anului 1918, cînd circumstanțele cu care se confrunta România păreau din nou potrivnice înfăptuirii idealului național, O. Goga a continuat a conlucra cu „Biroul ardelean-bucovinean”, făcînd parte, alături de I. Nistor, Al. Lapedatu, Onisifor Ghibu, M. Popovici, Sever Bocu, Octavian Tăslăuanu ș.a. din „Comitetul românilor refugiați din Austro-Ungaria”, aflați în România, în rîndul cărora fuseseră atrase și organizații ale voluntarilor români de pe teritoriile Rusiei⁵⁶. Dar, evenimentele survenite în primăvara anului 1918 l-au determinat să părăsească țara, pentru ca după un lung periplu care l-a purtat din nou prin Rusia și apoi prin Suedia, să ajungă la Paris, unde s-a angajat, alături de emigranții proveniți din toate provinciile românești, într-o amplă acțiune de sprijinire a intereselor naționale. Ca vicepreședinte al „Consiliului național al unității române”, organism ce suplinea lipsa reprezentării oficiale a țării pe lângă statele Antantei, el a participat la principalele acțiuni politice organizate în Franța, pentru dobîndirea unității depline a patriei sale. Deși departe de patrie, fruntașul politic transilvănean a rămas același luptător pentru unitatea națională, fiind mai tîrziu ales membru în Consiliul Dirigent, ca o recunoaștere a contribuției sale la făurirea statului român unitar.

Pentru el, realizarea României noi, pentru care jurase la mormîntul lui Delavrancea, avea o semnificație aparte, depășind prin aceasta oricare alt moment al devenirii istorice românești⁵⁷. Adresîndu-se țării, ca reprezentant al primului Parlament al tuturor românilor, O. Goga conchidea că rezoluția adoptată la 1 Decembrie 1918 „rămîne ca o sinteză a înfrățirii organice, care a existat totdeauna în conștiința poporului nostru”⁵⁸. El a văzut în victoria dobîndită pe cîmpul de luptă și afirmată apoi de românii adunați la Alba-Iulia, un act de manifestare a voinței naționale, cu valoare de simbol, consfințit de istorie, dar înscris în primul rînd și definitiv în sufletul românilor. Referîndu-se, peste

⁵¹ „România” din 2.II.1917.

⁵² Idem din 7.VI.1917; vezi și nr. din 10.VI.1917.

⁵³ Cf. Gh. I. Florescu, *Unitatea națională în dezbaterea Parlamentului de la Iași (1916—1918)*, p. 229—231; D.S., 1 decembrie 1931, p. 76.

⁵⁴ D.S., 1 decembrie 1931, p. 76.

⁵⁵ „România” din 3.XII.1917.

⁵⁶ Idem din 24.I.1918.

⁵⁷ Cf. *Octavian Goga în corespondență*, Ediție îngrijită de Daniela Poenaru, Edit. Minerva, București, 1975, p. 117.

⁵⁸ D.A.D., 19 decembrie 1919, p. 191; Onisifor Ghibu, *op. cit.*, p. 132—133.

ani, la unirea Transilvaniei cu România, va declara că „adunarea de la Alba-Iulia, ca și războiul, se înscrie în analele noastre, ca o consecință logică a structurii noastre de gândire care s-a desprins cu puterea fatalității din toate fibrele organismului nostru național. Mulțimea ce-a alergat spre legendara cetate a dat ea însăși mult așteptatul examen de maturitate în fața lumii”⁵⁹.

Generația Marii Uniri a fost constituită, așa după cum am mai afirmat, din personalități reprezentative ale românilor de pretutindeni. Este foarte greu de a fixa locul fiecăreia în falanga luptătorilor care au realizat România nouă. Dar, cei care au vorbit despre acela care recunoștea că „ideea de unire, năzuința neamului românesc de pretutindeni de a strânge într-o singură închegare de stat, a trăit în toate vremurile la noi”⁶⁰, au recunoscut întotdeauna că „la închegarea neamului românesc, marele cîntăreț a avut rol principal”⁶¹.

Dintre fruntașii „generației eroice” de intelectuali progresiști de la sfîrșitul veacului trecut și începutul secolului nostru, în a căror activitate și operă s-au oglindit cu fidelitate interesele vitale ale poporului român, *Vasile Goldiș* a intrat în conștiința contemporanilor, și nu numai a acestora, ca autorul tuturor documentelor Partidului Național Român, prin care a fost pregătită Marea Adunare națională de la Alba-Iulia, pentru ca, la 1 Decembrie 1918, tot el să fie acela care să redacteze și apoi să prezinte națiunii întregi rezoluția prin care Transilvania se unea cu *Țara*. Puțini au fost cei care, asemeni lui, și-au legat, încă de la vîrsta visurilor adolescentine, toate gîndurile și întreaga lor energie de destinul și aspirațiile românilor din Transilvania. A fost convins, dintotdeauna, că, mai devreme sau mai tîrziu, un popor ca al său va reuși să-și impună drepturile în fața istoriei, fiind, așadar, pătruns de adevărul cauzei naționale. Dealtfel, manualele sale de istorie învederau acest fapt, constituind, totodată, așa cum s-a remarcat, un „îndreptar și hrană sufletească” pentru generații și generații de tineri transilvăneni. Ca publicist și deputat în Parlamentul de la Budapesta, fostul profesor al lui Octavian Goga s-a afirmat ca un susținător înfocat al principiului naționalităților, conchizînd că popoarele, „ele și numai ele, pot să judece peste soarta lor”, astfel încît, în virtutea acestui adevăr axiomatic, Transilvania „nu poate aparține de altcineva decît de România”⁶². În declarația istorică a Partidului Național Român, formulată de el și prezentată la 18 octombrie 1918 deputaților de la Budapesta, se invoca dreptul la autodeterminare, precizîndu-se că și „națiunea română [...] dorește să facă uz acum de acest drept și reclamă în consecință și pentru ea dreptul, ca liberă de orice înfriurare străină, să hotărască singură așezarea ei printre națiunile libere”⁶³. Atitudinea fermă, exprimată în acest document programatic, a produs o deosebită însuflețire în rîndurile românilor aflați în emigrație. La scurt timp, la 6 noiembrie 1918, același autor întocmea manifestul

⁵⁹ Octavian Goga, ... *aceeași luptă: Budapesta București, București, 1930, p. 292.*

⁶⁰ Idem, *Ideea unirii*, in Vasile V. Ilançș, *Antologia oratorilor români*, București, ș.a., p. 222—223.

⁶¹ D.S., 1 decembrie 1931, p. 76.

⁶² „Românul” (Arad) din 28.X.1918.

⁶³ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, București, 1943, p. 21.

Consiliului național român, al cărui membru marcant era, în care se anunța în mod oficial hotărîrea de constituire a gărzilor naționale. Conștient de faptul că realitățile evidențiate de războiul ce abia se încheiase se vor repercuta asupra evoluției viitoare a tuturor statelor europene, patriotul transilvan, redactînd cunoscutul manifest intitulat *Către popoarele lumii*, adresat opiniei publice mondiale, în numele Marelui Sfat al națiunii române, la 18 noiembrie 1918, conchidea că „națiunea română [...] este hotărîtă a-și înființa pe teritoriul locuit de dînsa statul său liber și independent”⁶⁴. Gîndurile fruntașului politic de peste munți, convertite într-un asemenea document, ce exprima voința unui neam, se vor identifica cu ale tuturor celor peste o sută de mii de români ce se vor aduna, din toate unghiurile țării, la Alba-Iulia.

În zilele decisive pentru destinul cauzei naționale, atunci cînd se hotăra înfăptuirea statului național unitar român, Vasile Goldiș s-a aflat în primele rînduri ale acelor care constituiau generația Marii Uniri. După ce, decenii de-a rîndul, s-a străduit să educe și să mențină trează conștiința ideii naționale, afirmîndu-se apoi ca unul dintre principalii arhitecți ai edificiului României noi, el s-a impus totodată ca un adevărat luptător, a cărui întregă activitate poartă sigiliul de neconfundat al celor mai înalte avînturi românești întru desăvîrșire și durată. A fost, în același timp, printre cei care au întrevăzut sensul și urmările unui flux de evenimente și fenomene istorice dintre cele mai dense și uneori imprevizibile, succedate cu repeziciune, după un ritm propriu acelor vremuri.

Momentele unice ale Marii Adunări naționale de la Alba-Iulia l-au găsit la tribuna de la înălțimea căreia, prezentînd rezoluția care consfințea unirea Transilvaniei cu România, sublinia, în expozeul făcut cu acest prilej, că „dreptul națiunei române de a fi liberată îl recunoaște lumea întregă, îl recunosc acum și dușmanii noștri de veacuri”⁶⁵. Hotărîrile adoptate la 1 Decembrie 1918 ni se relevă, așadar, prin întregul lor conținut, ca un însemn al idealurilor profesate de cel care ajunsese, după o luptă de o viață, să-și vadă visurile realizate. Actul unirii depline reprezenta, după Vasile Goldiș, o necesitate reclamată de evoluția civilizației umane, care rectifică o veche greșeală a istoriei. „Unirea tuturor românilor — remarca el în expunerea de motive a proiectului de lege privind unirea Transilvaniei cu România — într-un singur stat național este unirea firească a unirei sale sufletești, care în cursul tuturor timpurilor și-a păstrat conștiința ființei sale etnice distincte, unitatea limbei, a credinței și a datinelor sale. Unirea tuturor românilor într-un singur stat este un act al dreptății istorice și o pretenție a civilizațiunii umane”⁶⁶. Această declarație, făcută în fața forumului parlamentar ce reunea pentru prima dată pe toți reprezentanții României noi și care urma să ratifica actul de la 1 Decembrie 1918, demonstrează faptul că Vasile Goldiș a reușit să pătrundă semnificațiile și dimensiunile exacte ale cauzei naționale. Momentul unirii Transilvaniei cu România a reprezentat, cum s-a

⁶⁴ *Unirea Transilvaniei cu România*, ed. a II-a, București, 1972, p. 638.

⁶⁵ *Marea Unire de la 1 Decembrie 1918*, p. 93.

⁶⁶ D.A.D., 29 decembrie 1919, p. 305.

afirmat adesea, apogeul luptei pentru independența și unitatea națională a tuturor românilor. Pentru el, acest moment a avut semnificații aparte, firește de altfel și recunoscute atunci când afirma, cu nedismulată mândrie, că „Alba-Iulia este o zală strălucitoare în salba gloriei românești !”⁶⁷.

Odată înfăptuită unitatea politică, Vasile Goldiș a continuat să se aplece în rindurile aceluia care, prin întreaga lor activitate, au contribuit la consolidarea și înălțarea operei realizate în 1918. După ce, în intervalul pregătirii Adunării naționale, mijlocise legăturile Consiliului național român central cu cercurile politice din România și cu reprezentanții diplomați ai Antantei, acreditați aici, în anii care au urmat el și-a continuat munca, subsumată, de această dată, desăvârșirii unirii suflatești a românilor și creșterii prestigiului internațional al noii României. Ca vicepreședinte al Consiliului Dirigent, ca ministru în diferite formațiuni guvernamentale, ori ca președinte al „Astrei”, el a militat pentru aplicarea principiilor afirmate la Alba-Iulia, fără a uita vreodată că rezoluția adoptată la 1 Decembrie 1918 a constituit un act de voință a întregului popor român, care va ilumina viitorul patriei, cum va remarca el mai târziu, „ca un far de lumină și nădejde al dreptății și libertății”⁶⁸. Precursor și ctitor al României noi, bărbat politic demn de galeria iluștrilor săi înaintași, dascăl și îndrumător al conștiinței românești, Vasile Goldiș a fost unul dintre cei mai cutezători și reprezentativi purtători ai aspirațiilor de veacuri ale poporului român, afirmate secole de-a rândul și înfăptuite la 1 Decembrie 1918.

Înainte de a fi devenit, așa cum îl va caracteriza Elena Văcărescu, „un Cristofor Columb al ordinii politice a « Noului Continent »”, diplomatul cu „silueta proiectată peste toate orizonturile politice” s-a afirmat ca un militant fervent pentru înfăptuirea idealului național, alăturându-se aceluia care au intrat în istoria României ca generația Marii Uniri. Implicat de timpuriu în viața politică a țării, a cărei istorie îl fascinasese dintotdeauna, N. Titulescu s-a arătat interesat mai ales de soluționarea problemelor fundamentale cu care se confruntau românii la începutul secolului al XX-lea. Aflat în fața aleșilor țării, în decembrie 1913, în virtutea prepotenței parlamentare cu care fusese investit, tânărul deputat, vorbind despre imperativele acelor vremuri, evidenția rolul conștiinței naționale în ascensiunea României moderne, atrăgând atenția asupra faptului că realizarea idealului național, reclamată cu tot mai multă acuitate, nu putea deveni realitate fără o unitate deplină de gândire și simțire a tuturor românilor. Dacă până la încheierea crizei balcanice, observa el cu îndreptățire, rostul lor istoric fusese acela de a demonstra, în acest colț al Europei, vitalitatea unei ființe naționale, „de aci înainte rolul nostru istoric este și trebuie să fie, să-i dovedim din nou puterea ei de înălțare”⁶⁹. Pentru N. Titulescu, resortul intim al izbînzilor așteptate cu atîta încredere, în virtutea cărora se prefigura viitorul neamului său, îl constituia pregătirea sufletească a fiecăruia dintre cei chemați să afirme și să împlinească apoi vrerea românilor de pretutindeni. Vizionar, dar realist în același timp, el preciza că evoluția României din ultimele decenii

⁶⁷ D.S., 1 decembrie 1926, p. 71.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ D.A.D., 20 decembrie 1913, p. 233.

„ne-a întărit ideea că un Stat, [...] cum e Statul nostru, nu-și poate pregăti viitorul, decît așa cum i l-a croit tradiția”⁷⁰. Conștient de responsabilitatea deosebită a celor chemați să decidă sensul înaintării țării, el se simțea implicat direct printre cei chemați să răspundă întrebărilor evidențiate de realitățile specifice anilor care au premers declanșarea primului război mondial. Și, cu toate că mulți erau convinși că România, și nu numai ea, intrase într-o perioadă de prosperitate și afirmare națională, N. Titulescu atrăgea atenția asupra faptului că rațiunea acelor vremuri „era aceea de a ne ridica sufletește pînă la înălțimea momentelor prin care am trecut, pentru ca în conștiința faptelor mari săvîrșite să găsim forțele de care avem nevoie în luptele care se anunță și să găsim mai ales increderea în noi înșine, fără de care orice luptă e imposibilă”⁷¹. Așadar, el a înțeles că Europa se afla în fața unor prefaceri inevitabile, care vor reclama și angajarea României, ca stat ce revendica, cu întreaga-i ființă, desăvîrșirea unității naționale. Astfel încît, nu mult timp după dezlănțuirea primei conflagrații mondiale, cel care se afirmase deja ca un adevărat purtător de cuvînt al generației sale, se declara pentru angajarea României într-un război care avea pentru noi o semnificație aparte și care a fost caracterizat, nu o dată, drept „războiul dreptății popoarelor”. Cerînd intrarea într-o confruntare militară ce urma a reconfigura harta Europei, el preciza, încă înainte ca factorii de decizie să fi ajuns la un consens, că locul României era „alături de Înțelegere”⁷². Viitorul diplomat era deci convins că înfăptuirea idealului național va deveni o realitate numai prin implicarea noastră, alături de statele antantiste, într-un conflict de proporții universale, care avea să impună tuturor, dar mai ales românilor, sacrificii materiale și jertfe umane nebănuite. În 1915, referindu-se la gravitatea acelor vremuri și la semnificația lor pentru viitorul țării sale, el amintea tuturor că „problemul care se pune azi României e înfricoșător, dar simplu : sau România pricepe datoria pe care i-au creat-o evenimentele în curs, și atunci, istoria ei abia începe, iar viitorul ei va fi o răzbunare prelungită și măreață a umilințelor ei seculare ; sau România, mioapă la tot ce e « mine », cu ochii mari deschiși la tot ce « azi » nu pricepe și inlemnită stă pe loc, și atunci istoria ei va înfățișa pentru vecie exemplul unic și mizerabil, al unei sinucideri viețuite !”⁷³. Aceasta era, dealtfel, singura alternativă care li se oferea românilor. Într-o asemenea circumstanță, convingerea sa era aceea că sosise, în sfîrșit, momentul deciziei supreme, acela de care depindea ca țara să devină întreagă și adevărată, așa cum se înfățișase ea dintotdeauna înaintea istoriei, chiar dacă s-au găsit unii care, scrijelindu-i trupul cu semne ce s-au voit noi hotare, au încercat să-i schimbe nu numai dimensiunile, ci și chipul și mai ales sufletul. Dar, preciza el înainte de a-și fi rostit opțiunea definitivă, România nu putea fi ea însăși, atîta vreme cît Transilvania continua să suporte supliciul dominației străine. Pentru N. Titulescu, „Ardealul e românismul în restrînte, e întărirea care depărtează vrăjmașul, e viața care chiamă viață !”, astfel încît, concluzia firească la

⁷⁰ *Ibidem.*

⁷¹ Nicolae Titulescu, *Discursuri*, Ed. științifică, București, 1967, p. 111.

⁷² D. S., 20 iulie 1921, p. 3433.

⁷³ Vasile V. Haneș, *op. cit.*, p. 173.

care ajungea, singura de altfel și pe care o afirma ca pe o sentință a istoriei însăși, era aceea că „ne trebuie Ardealul! Nu putem fără el! Vom ști să-l luăm și mai ales să-l merităm”⁷⁴. Se înțelege de la sine că intrând în război, locul României era alături de statele care luptau împotriva aceluși imperiu bicefal ce reprezenta manifestarea unui fenomen atavic, propriu unor vremuri revoluate. Având în vedere toate acestea și judecând împrejurările, cel ce va deveni cîndva unul dintre cîitorii diplomației europene se pronunța pentru renunțarea la o neutralitate care ar depăși limitele demnității naționale. „Un stat nu poate să rămînă neutru — afirma el referindu-se la atitudinea adoptată de România — decît atunci cînd n-are de cerut; un stat nu poate să rămînă neutru atunci cînd are revendicări de impus, atunci mai ales cînd le-a și formulat”⁷⁵.

În octombrie 1915, semnătura lui N. Titulescu se afla alături de a celor mai iluștri intelectuali români care, răspunzînd unui apel adresat de Comitetul franco-român din Paris, declarau că „dragostea noastră de libertate și idealul nostru de civilizație, care este și al vostru, ne-au așezat de la începutul războiului, lingă Franța”⁷⁶. La mai puțin de un an după această nouă afirmare a convingerilor sale, românii, scrutîndu-și conștiința s-au alăturat aliaților antantisti, nu ca urmare a unor calcule conjuncturale, ci ca o chemare a conștiinței lor naționale. Totuși, această hotărîre a presupus consultări și dezbateri îndelungate, în cursul cărora au fost exprimate unele puncte de vedere diferite. Ca unul care a trăit acele vremuri, N. Titulescu va recunoaște că „problema privită prin prisma exclusivă a intereselor noastre vizibile nu era atît de simplă pentru țara noastră”, dar, adăuga el, „ceea ce a învins și ceea ce a dat adevărata valoare gestului român din 1916 a fost puterea de atracție pe care idealul a exercitat-o asupra acțiunii politice a României. România nu putea să lupte decît pentru drept și pentru justiție”⁷⁷. În anii participării noastre la război, indiferent dacă ocupa sau nu o funcție oficială, întreaga sa energie și cele mai înalte sentimente patriotice au fost puse în slujba realizării idealului național. Atunci cînd, părăsită și amenințată din toate părțile, România s-a văzut silită să accepte a negocia cu oficialitățile militare germane, N. Titulescu, ca ministru de Finanțe, s-a aflat printre cei care au cerut denunțarea armistițiului de la Focșani, încheiat în decembrie 1917, și continuarea războiului. Numele său îl întîlnim, apoi, pe memoriul adresat regelui, la 6 ianuarie 1918, de ministeriabilii care respingeau perspectiva păcii separate. Un act asemănător a fost remis oficial și lui Saint-Aulaire și Berthelot, în care se afirma că „România poate și trebuie să continue lupta”. Referindu-se la acest memoriu, I. Gh. Duca sublinia faptul că „la întocmirea lui a jucat un rol deosebit Titulescu”⁷⁸. Refuzînd a negocia cu autoritățile de ocupație, atît el cît și ceilalți miniștri conservatori-democrați au demisionat, declanșînd astfel, în ianuarie 1918, o criză guvernamentală. În vara aceluiași an, a plecat în Franța, unde a continuat să militeze pentru înfăptuirea drepturilor noastre istorice, devenind, la 3 octombrie 1918, membru

⁷⁴ *Ibidem*.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 174.

⁷⁶ Romulus Seșanu, *op. cit.*, p. 275.

⁷⁷ „Adevărul” din 23.VI.1934, p. 3.

⁷⁸ „Flacăra” din 16.VII.1981, p. 8.

al „Consiliului național al unității române”. Deși departe de țară, fie că se afla la Paris, la Londra sau la Roma, el s-a numărat printre cei care, în ultimele luni ale războiului, au făcut totul pentru afirmarea în fața Europei a idealului național al românilor. Prezent, apoi, în delegația României la Conferința de pace, el releva cu satisfacție că „văd în jurul meu pe acei români care cei dintii au cerut intrarea în războiu încă din Septembrie 1914”, pentru a remarca, în continuare, că „aceiași cer azi o pace justă”⁷⁹. Desigur, fiind unul dintre cei care, la masa tratativelor de pace, ne-au apărat drepturile dobândite pe cimpul de luptă, el s-a confruntat, nu o dată, cu sentimente dintre cele mai contradictorii, văzîndu-și țara situată printre statele cu „interese limitate”. Dar, eforturile sale au fost răsplătite, așa cum singur va recunoaște, atunci cînd, adresîndu-se reprezentanților țării, mărturisea că el, care declarase că România nu putea fi adevărată fără pămînturile transilvane, „a avut bucuria suflă-tească, fără de margini, să iscălească tractatul de la Trianon, care consacra unirea pentru totdeauna a Ardealului cu Patria mamă”⁸⁰.

Odată cu încheierea războiului, angajîndu-se la opera de refacere și consolidare a României noi, N. Titulescu se considera a face parte din generația Marii Uniri, ca unul „care am vrut războiul de la 1914, care am luptat, pe cît mica mea personalitate mi-o îngăduia, pentru ca unitatea națională să se înfăptuiască, care în cabinetul d-lui Brătianu de la Iași am susținut morțiș necesitatea continuării războiului, [...] pentru că socoteam că ar fi bine ca România să înscrie o pagină de dezinteres mai mult în istoria mondială”⁸¹. Pentru ilustrul diplomat, înfăptuirea idealului național a reprezentat rațiunea dintii a întregii sale activități politice și nu întîmplător, nici chiar în testamentul său el nu uita să noteze că „m-am considerat totdeauna ca un soldat al teritoriilor alipite României între 1918 și 1920”⁸².

LA GÉNÉRATION DE LA GRANDE UNION (I)

RÉSUMÉ

L'parachèvement de l'unité nationale a représenté l'acte de volonté des Roumains de partout, affirmé à Alba Iulia, le 1er décembre 1918. L'accomplissement de l'idéal national a réclamé la mobilisation de tous les fils du pays, de sorte que tous ceux qui ont contribué, pendant la Première Guerre mondiale, à la réalisation des aspirations séculaires des Roumains sont entrés dans l'histoire sous le nom de *la génération de la Grande Union*. La Roumanie nouvelle est, par conséquent, l'œuvre d'une génération héroïque, laquelle, au moment décisif des grandes victoires, a eu de politiciens qui se sont identifiés intimement aux aspirations et aux intérêts de leur nation : I.I.C. Brătianu, N. Iorga, Take Ionescu,

⁷⁹ „Adevărul” din 5.II.1919, p. 1.

⁸⁰ D.A.D., 23 noiembrie 1932, p. 42.

⁸¹ Idem, 18 iulie 1921, p. 4106.

⁸² „Magazin istoric”, nr. 9, 1981, p. 10.

V. Goldiș, Gh. Pop de Băsești, Șt. Cicio-Pop, N. Filipescu, Titu Maiorescu, Octavian Goga, V. Lucaciu, I. Inculeț, I. Nistor, Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Al. Vlahuță, M. Sadoveanu, I.G. Duca, N. Titulescu, Duiliu Zamfirescu etc. Cette génération a été une génération unique dans tout le processus évolutif historique roumain ; unique a été également l'acte accompli par tous ceux qui se sont affirmés comme ses dirigeants. La génération de l'Union s'est tellement confondue avec la réalisation de l'unité nationale, qu'on ne peut plus parler du 1er décembre 1918 sans nous rapporter, en même temps, à ceux qui ont décidé, en ce temps-là, d'édifier un pays à l'échelle de leurs aspirations.

En essayant de mettre en évidence la contribution de ceux qui se sont trouvés à la tête de la génération qui a imposé en Europe les droits historiques des Roumains, l'auteur brosse quatre portraits succincts de quelques-uns de ceux qui se sont faits remarquer en tant que fondateurs de l'État national unitaire roumain : Barbu Ștefănescu-Delavrancea, Octavian Goga, Vasile Goldiș, Nicolae Titulescu.

INVESTIGAREA ISTORIEI ROMÂNEȘTI

ÎNCEPUTURILE ȘI DEZVOLTAREA ÎNVĂȚĂMÎNTULUI ECONOMIC ROMÂNESC PÎNĂ LA 1877*

DE

VASILE BOZGA, IULIANA GHERASIM

Începuturile învățămîntului economic în țara noastră se situează în perioada descompunerii feudalismului și a apariției gemenilor capitalismului.

Destrămarea economiei naturale și afirmarea crescîndă a unor porturi marfaro-bănești pe fondul cărora au apărut primele elemente capitaliste — au dus la conturarea tot mai pronunțată a pieții naționale, la creșterea rolului economiei în viața societății. Afacerile comerciale, industriale și agricole sporesc ca volum și complexitate, săpînd la temelia vechilor rînduiri feudale, iar între factorii care puteau contribui la dezvoltarea vieții economice se situa și învățămîntul. Vechile forme de instruire exclusiv practică a negustorilor și meseriașilor devin tot mai mult insuficiente, iar problemele tot mai complexe pe care le ridicau atacerile necesitau cunoștințe din ce în ce mai sistematice. Așa se face că în fluxul general al iluminismului românesc, al renașterii naționale prin cultură, au apărut și *primele preocupări de predare a unor discipline cu caracter economic*, fază premergătoare conturării unui învățămînt economic distinct, de sine stătător.

Astfel, încă în hrisovul lui Alexandru Ipsilanti din 1776 se cerea introducerea în rîndul disciplinelor de studiu și a „științei economiei (a muncii practice agricole) și chiar știința economiei politice”¹, acest fapt reflectînd — alături de alte aspecte — spiritul laic, raționalist și iluminist al hrisovului, deși obiectivele eclesiastice ale instrucției și educației nu erau încă părăsite.

În Transilvania, la 1785 — după cum rezultă din cartea lui Ion Piuariu Molnar *Economia stupilor*, apărută la Viena în același an „orarul săptămînal aplicat la școalele românești din imperiu” prevedea (două ore pe săptămînă, marțea și vinerea de la 8 la 9) „citirea cărții de economie cîmpului”². Aceeași tendință este reflectată și de apariția în limba romînă a unor lucrări de economie rurală, cu caracter de traducere sau compilație, cum au fost „*Economia de cîmp (Povățuire)*” de

*) Capitol din Tratatul de „Istoria învățămîntului în România”.

¹ Ilie Popescu Teiușan, *Contribuții la studiul legislației școlare românești. Legea instrucției publice din 1864*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1963, p. 6.

² Cf. Nicolae Albu, *Istoria învățămîntului românesc din Transilvania pînă la 1800*, Tip. „Lumina”, Blaj, 1944, p. 164-165.

I. Molnar (1806) și „*Despre agonisirea viței de vie (Învățătura)*” de Miterpaher (1813)³. D. P. Gobelias, conducătorul școlii grecești din Iași, dădea la iveală după 1816, între altele, manualul didactic intitulat „*Economia practică și generală*”⁴.

În 1818, în cunoscuta sa „*Înștiințare*” adresată tinerimii, Gheorghe Lazăr preconiza (la litera C, punctul 4) să predea și „Gheodezia sau Ințeneria (— ingineria — n. a.) cîmpului cu *Iconomia* și *Architectura*”⁵. La rîndul său, Gh. Asachi stăruia în 1827 pe lângă domnitorul Ioan Sandu Sturza ca în cadrul gimnaziului vasilian să se predea, printre alte materii, și cursul de „*Iconomia pămîntească și politicească*”⁶, adică economia rurală și economia politică. În planul de învățămînt al gimnaziului românesc din Beiuș, întemeiat în 1828, figurau alături de alte obiecte de studiu, și „elemente de economie rurală”⁷. Notăm și faptul că încă în deceniile 2 și 3 ale secolului al XIX-lea mai mulți dintre tinerii români trimiși la studii în străinătate se ocupau cu studiile juridice și economice⁸.

Noile condiții social-economice din țara noastră create în urma păcii de la Adrianopol (1829) — prin care a fost desființat monopolul turcesc asupra comerțului exterior al Principatelor iar producția și schimbul de mărfuri au luat un puternic avînt — au cerut schimbări și în domeniul învățămîntului. Acestea aveau să-și găsească consacarea în *Regulamentul Organic*, intrat în vigoare la 1 iulie 1831 în Țara Românească și la 1 ianuarie 1832 în Moldova. Punind — cum se știe — temelia învățămîntului public în limba română în ambele principate, dispozițiile școlare ale fiecăruia din cele două Regulamente impuneau întocmirea unei *legi speciale* pentru aplicarea principiilor școlare prevăzute în cuprinsul lor⁹. Aceste legi speciale au o mare importanță nu numai pentru dezvoltarea învățămîntului în general, ci și pentru progresul învățămîntului economic. Prevederile pentru acesta din urmă marchează un salt remarcabil față de perioada anterioară, fapt ce se constată atît din unele elemente ale structurii organizatorice preconizate, cît și din lărgirea cercului de discipline cu caracter economic ce urmau a se preda în gimnazii și școli academice, discipline ca : dreptul comercial, economia politică, economia pădurilor, economia industrială și practică, ținerea registrelor, economia cîmpului, statistica etc.

Astfel, „*Regulamentul școalelor publice din Principatul Țării Românești*”, din 1832¹⁰, prevedea discipline cu caracter economic în programul

³ E. Demetrescu, *Influența școlii economice liberale în România în veacul al XIX-lea*, București, 1935, p. 22.

⁴ N. Iorga, *Istoria învățămîntului românesc*, București, 1928, p. 158. Vezi și acad. V. Malinski, *Din trecutul învățămîntului economic*, București, 1978, p. 14.

⁵ Vezi textul înștiințării la G. Bogdan-Duică și G. Popa-Lisscanu, *Vieața și opera lui Gheorghe Lazăr*, București, 1924, p. 17—22.

⁶ N. A. Bogdan, *Orașul Iași. Monografie istorică și socială ilustrată*, cd. a II-a, Iași, 1914 (MCMLIV), p. 255.

⁷ St. Bărsănescu, Florela Bărsănescu, *Educația, învățămîntul, gîndirea pedagogică din România*. Dicționar cronologic, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1978, p. 63.

⁸ Acad. V. Malinski, *op. cit.*, p. 15, 17.

⁹ Întocmirea legilor speciale, ce se vor numi „Regulamente”, era cerută de art. 364 din „Regulamentul Organic al Țării Românești” și de art. 419 al „Regulamentului Organic al Moldovei”.

¹⁰ Vezi textul integral al „Regulamentului” la V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800—1864*, tomul IV, București, 1901, p. 273 și urm.

școlilor umanoare, precum și la *cursurile speciale*. La școlile umanoare se prevedea că „aritmetica se va împărți în două cursuri”, predate în clasele a treia și a patra, iar „după aceea, amîndouă părțile cursului de aritmetică se vor aplica la ținerea registrelor pentru tot felul de operații de negoț și de economia casnică. Teoria și practica vor fi temeiul acestei părți de învățatură”¹¹. Se arăta apoi că profesorul va dezvolta numai sistema acceptată în școală, pe care „o va supune la toate combinațiile ce se pot întimpla la ținerea registrelor în dopia scriptură*). Va da școlarilor model de deosebite registruri întrebuițate în negoț, ajutătoare și principale; le va tălmăci trebuința de a-și așeza lucrările pe o *contabilitate sigură și bine întocmită* și a le adeveri prin bilanțuri potrivite. Profesorul va da școlarilor să facă toate lucrările trebuincioase pentru ținerea regulată a registrelor, atît ajutătoare cît și principale”¹².

Prevederi atît de amănunțite și stăruitoare reflectau clar intenția legiuitorului de a se forma „contabili apți să țină evidența afacerilor, în condițiile în care — ca urmare a evoluției interne și a accesului liber la comerțul internațional — de ei se simțea tot mai multă nevoie.

Din cele trei cursuri speciale (de „legi”, matematică aplicată și agricultură practică, fiecare compus din trei „clasuri”), primul și al treilea conțineau în programul lor discipline cu caracter economic. Astfel, la „cursul legilor” urma a se preda în „clasul” întii *dreptul civil și comercial*, iar în al treilea — istoria dreptului și *economia politică*¹³. Rețin atenția recomandările ce se fac în legătură cu rolul și modul de predare a acesteia din urmă; „Economia politică va fi și ea o parte din cursul special al legilor: *această învățatură este oareșicum o îndeplinire a învățăturii legilor*. La învățatura acestei științe profesorul se va rezema pe fapte ce se vor aduna din statistica deosebitelor țări. *Statistica*, fără a fi un obiect particular de învățatură, se va întrebuița, cu toate acestea, adesea pentru a se da prin fapte principiilor generale adevărate netăgăduite”¹⁴.

La cursul de agricultură practică se preda în anul al doilea un curs de „economia pădurilor”, iar în al treilea an urma să se predea „un curs de economie industrială” avînd drept obiect „dezvoltarea operațiilor industriale care pot fi îmbinate cu lucrările agricole”¹⁵.

Notăm, în fine, că același „Regulament” școlar al Țării Românești prevedea în programul ultimului an (al cincilea) al „pensionatului pentru fete” ce se înființa în București — fapt simptomatic pentru orientările din epocă și disciplina de „ținerea registrelor” (art. 238)¹⁶.

În ce privește Moldova, legea specială elaborată pe baza prevederilor regulamentare se numea „Regulament al școalelor publice din Principatul Moldovei”¹⁷, adoptat în 1835 și prilejuind constatări similare în legătură

¹¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 279, Subl. n.s. — V.B., I.G.

*) dopia scriptură = dublă înregistrare

¹² *Ibidem*, Subl. ns. — V.B., I.G.

¹³ *Op. cit.*, p. 275.

¹⁴ *Op. cit.*, p. 285 — Subl. ns. — V.B., I.G.

¹⁵ *Op. cit.*, p. 286.

¹⁶ *Op. cit.*, p. 306.

¹⁷ Vezi textul integral al acestui „Regulament” la V. A. Urechia, *op. cit.*, p. 389 și urm., cuprinzînd 234 de articole.

cu disciplinele economice. Astfel, programul școlilor academice conținea printre materiile de studiu pentru „facultatea juridică”: în anul I, „Statistica Staturilor, precum celor din Europa așa și celor din afară de Europa”, iar în anul III, „dreptul comercial și dreptul cambial”. Cicul academic cuprindea și „două cursuri speciale extraordinare” și anume: cursul geometrico-practic și *cursul economic*. Acesta din urmă avea două clase, în prima învățându-se „istoria naturală și economia cîmpului indeobște”, iar în a doua, cum preciza „Regulamentul”, „se va păși mai departe cu economia și cu a ei aplicație practică”; apoi se va învăța știința forestieră și veterinăria”. De relevat, de asemenea, că în clasa a III-a a școlii reale — formă de școală extraordinară — se prevedea a se studia „din aritmetică regula de trei, *purtarea registrelor*”.

Atenția acordată unor discipline (sau chiar „cursuri”) economice subliniază caracterul realist, modern al legiurilor respective, precum și faptul că asemenea cunoștințe erau tot mai necesare, chiar dacă învățămîntul economic nu se contra încă în forme de sine stătătoare. Ele operau însă o lărgire de cadru, de concepție, care favorizau evoluția în această direcție.

În anii ce urmează, pînă la revoluția din 1848 — în contextul progresului general al instrucțiunii publice — au apărut *primele forme de învățămînt economic*, vizînd — cum era firesc pentru stadiul de atunci al dezvoltării celor trei țări române — mai ales domeniul comerțului.

Astfel, la Sibiu a fost înființată în anul 1833 o *școală de ucenici pentru comerț*¹⁸. Un an mai tîrziu, în 1834, se deschide la Brașov *Școala din Cetate*, a cărei reorganizare și conducere este încredințată din 1836 lui G. Barițiu. În 1837 el introduce la această școală o clasă nouă (a patra) „pregătitoare pentru comerț”¹⁹, destinată tinerilor care voiau să devină negustori. În „programa cursului pregătitor pentru comerț” alături de „elementurile aritmeticii”, geografie, istoria lumii, gramatica și ortografia germană și latină — figurau ca materii cu profil economic: corespondența comercială în limba română și germană, istoria naturală” ca pregătire de cunoștința mărfurilor” și „începuturi de doppie, cu deprinderi de tablă”²⁰ (contabilitate). Pentru „studiile comerciale” a fost numit profesor Emanoil I. Nichifor, traducătorul „Pravilei comerțiale...” (1837)²¹.

În anii următori își mai fac apariția: școala de ucenici pentru comerț din Brașov (1841), școala de ucenici pentru comerț din Cluj (1841) și „școala pentru învățăcei de meserii și negustorie” din Blaj, înființată, probabil, în același an²².

¹⁸ Vezi Ion Cojocaru, *Școlile tehnice-profesionale și de specialitate din statul român (1864—1918)*, Edit. didactică și pedagogică, București, 1971, p. 133.

¹⁹ Andrei Bărsceanu, *Istoria școlilor centrale române Gr. Or. din Brașov*, Brașov, 1902, p. 30. Vezi și N. Albu, *Istoria școlilor românești din Transilvania. 1800—1867*, E.D.P. București, 1971, p. 115.

²⁰ „Programa cursului pregătitor pentru comerț” este inserată la sfîrșitul broșurii intitulată „Cuvîntare școlastică la examenul de vară în școala românească din Brașov, în cetate, zisă de G. Baricz” (6 Iulie 1837, tipografia lui Ioan Gott). Cf. Andrei Bărsceanu, *op. cit.*, p. 30—31.

²¹ Andrei Bărsceanu, *op. cit.*, p. 30.

²² Cf. Ion Cojocaru, *op. cit.*, p. 133.

În Moldova, în 1838, se semnaleză faptul că în clasa a IV-a a școlilor primare din Iași s-a predat *contabilitatea*, dispoziție care a durat numai un an ²³.

În 1842, în Țara Românească, lua ființă la Brăila pensionul de băieți Tullier, în a cărei programă analitică erau incluse ca materii *economia politică* și „*socotelile de negoț*” ²⁴. În același an, pe lângă școala publică și normală din Brăila lua ființă „școala comercială” (sau „clasele comerciale” ²⁵).

Un moment plin de semnificație în evoluția învățămîntului românesc a intervenit în primăvara anului 1842, cînd în *programul de studii al Academiei Mihăilene s-a introdus și economia politică* ²⁶. Aceasta reprezenta nu numai o necesitate, ci și o inovație îndrăzneată, într-o vreme în care, în alte țări, respectiva materie nu-și cîștigase încă statutul unei discipline de învățămînt distincte ²⁷. Încredințat lui Ion Ghica, acesta și a inaugurat cursul la 24 nov. 5 dec. 1843, cu celebra sa lecție „*Despre importanța economiei politice*” ²⁸. Definind obiectul economiei politice, autorul nu se limita la considerente teoretice, ci sublinia, în același timp, că ea reprezenta „cea mai sigură cîrmă în stare să lumineze întru căutarea interesurilor noastre materiale și morale” ²⁹. Profesorul lega definirea noțiunilor științifice de năzuințele politice la ordinea zilei și, aluziv, pleda pentru unirea principatelor ³⁰.

Legiurile școlare reacționare din februarie 1847 au adus, precum se știe, daune învățămîntului. De menționat, însă, că „Proiectul de reorganizare a învățăturilor publice în Principatul Moldovei” preconiza ca în școlile de gradul II — ce erau prevăzute a se înființa la Iași, Botoșani și Galați — să se predea (în anul IV), alături de alte materii, „deosebite compuneri comerciale și uzuale”, „dopia scriptură” (=contabilitate), „principii de agronomie” și „statistica comercială cu elementele economiei politice” ³¹. Iar în cadrul cursurilor „învățăturilor academice”, se prevedeau, printre altele, „Economia politică, Finanțele și Administrația” ³², predate însă nu în românește, ci în franceză și alte trei limbi străine.

Un alt document din 1847 („Tablou a școalelor publice în Moldova...”) atestă că în școlile reale din Moldova se predau, alături de alte materii, „Aritmetica cu aplicații la comerț” și „statistica aplicată a principatelor” ³³.

²³ N. E. Ideru, *Istoria învățămîntului nostru comercial. Partea a doua... Învățămîntul com. real inferior și superior din Iași*, București, Tip. G. A. Lăzărescu, 1907, p. 6.

²⁴ Radu I. Perianu, *Istoria școalelor din orasul și județul Brăila 1832—1864*, Edit. Casei Școalelor, București, 1941, p. 27.

²⁵ *Op. cit.*, p. 28 și urm. Printre materii figura și „dopia-scriptura” sau „învățătura tinerii registrelor”.

²⁶ Gh. Zanc, *Economia politică la Academia Mihăileană*, Iași, 1943, p. 1.

²⁷ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 25.

²⁸ Rezumatul lecției a fost publicat în revista „Propășirea”, an I, nr. 8 din 27 februarie 1844, p. 57—62.

²⁹ *Loc. cit.*

³⁰ Ion Ghica, *Opere*, vol. I, Ed. pentru literatură, București, 1967, p. 23.

³¹ Petru Rășcanu, *Istoricul învățămîntului secundar*, Iași, Tip. Națională, 1906, p. XXXIV.

³² *Ibidem.*

³³ A. D. Xenopol și C. Erbiceanu, *Serbarea școlaru de la Iași cu ocazia împlinirii a cinci-zeci de ani de la înființarea învățămîntului superior în Moldova. Acte și documente*, Tip. Națională, Iași, 1885, p. 235.

Revoluția din 1848 — moment de răscruce în istoria patriei — a avut o mare influență asupra întregii evoluții ulterioare a României moderne. Înscriind în programul său marile probleme sociale și naționale ale țării, ea a avut urmări însemnate și de durată și asupra dezvoltării învățămîntului și ideilor pedagogice, chiar dacă acest lucru se va produce mai târziu iar — în unele privințe — nu în toată amploarea preconizată de revoluționarii de la 1848. Principiile generale proclamate de revoluție în materie de învățămînt vizau, desigur, și învățămîntul economic. Concret, „Proiectul de Constituție pentru Moldova” prevedea ca negustorii să fie pregătiți în școala comercială de la Galați, înființarea unor școli practice de meserii, de comerț și navigație. Rețin atenția, în această perioadă și ideile lui Ion Ghica privind organizarea învățămîntului. În cadrul proiectului său o importanță deosebită se acordă învățămîntului economic³⁴. Ion Ghica pleda pentru îndrumarea tinerilor spre profesiuni lucrative.

Înfrîngerea revoluției a avut, precum se știe, urmări dureroase asupra școlilor, ele fiind, de altfel, închise, pînă în 1851. În acest răgaz au fost elaborate noile legiuri școlare: „*Noua programă de învățatură*” (octombrie 1850) în Țara Românească și „*Așezămîntul pentru reorganizarea învățăturilor publice în Principatul Moldovei*”, intrat în vigoare în 1851.

Ambele legiuri conțin prevederi importante și pentru învățămîntul economic. Astfel, reglementarea din Țara Românească prevedea în „programa gimnazială pentru București și Craiova” să se predea, printre alte materii, „Aritmetica aplicată la operații comerciale și ținerea registrelor”³⁵.

La „facultatea de legi” înființată în cadrul Colegiului Național „Sf. Sava” — redeschis de la 1 ianuarie 1851 — erau cuprinse, printre alte materii, *dreptul comercial și economia politică*, „spre a se da idei exacte și adevărate despre formarea bogățiilor, negotului, industriei și despre netăgăduitele baze ale proprietății”³⁶. Motivarea utilității economiei politice avea însă și un sens reacționar: „fiindcă ea este mai bine în stare a combate ideile periculoase și sociale prin mijlocul cărora s-a căutat în ultimul timp a se ataca dreptul de proprietate”³⁷.

În ce privește „Așezămîntul” din Moldova, printre alte merite cu caracter progresist, îl avea și pe acela că proclama pentru prima dată la noi — *necesitatea înființării de școli tehnice și economice* (de agricultură, industriale) numite *școli reale*³⁸. Ele urmau să fie școli de rang secundar. „Așezămîntul” din 1851 prevedea înființarea unor asemenea școli reale la Iași, Botoșani și Galați, cu durata studiilor de 5 ani. În ultimii doi ani urmau a se preda materii ca: statistica, „economia rurală” și elemente de chimie (=chimie—n.a.) cu aplicație la agricultură și industrie”, „științele comerciale, între care și condica de comerț și de cambii”, „Dopia

³⁴ Cf. Ilie Popescu Teiușan, *Legislația școlară feudală în Țările Române*, în *Contribuții la istoria învățămîntului românesc*, E.D.P., București, 1970, p. 78—79.

³⁵ N. E. Idieru, *op. cit.*, p. 41.

³⁶ *Universitatea din București, 1864—1964*, București, 1964, p. 22.

³⁷ *Istoria României*, IV, Edit. Academiei, București, 1964, p. 693.

³⁸ Șt. Bârsănescu, Florela Bârsănescu, *op. cit.*, p. 78.

scriptură” (adică contabilitate), „Istoria comerului și aceea a invențiilor”, „Geografia comercială”³⁹.

Punerea în aplicare a acestor prevederi a fost însă serios influențată de vicisitudinile frământatei epoci dintre înfringerea revoluției și unirea din 1859. Așa se face că școala reală din Iași, înființată în 1858, își va înceta în scurtă vreme activitatea⁴⁰, iar cea din Botoșani va rămâne numai pe hirtie⁴¹. Școala reală din Galați, înființată tot în 1858, va intra din 1864 în regimul legii instrucțiunii publice⁴².

Nici alte proiecte — cum a fost cel din 1855 relativ la înființarea unei școli de comerț la București, sau cel din 1858, privind întemeierea în același oraș a unui institut „filologic-științific-comercial”, inițiat de un comitet în frunte cu M. Antoniu-Canini⁴³ n-au putut fi împlinite.

Toate aceste străduințe, din ambele Principate, fie că au avut o aplicare efemeră, fie că au rămas în stadiul de proiect, erau însă expresia grăitoare a unor necesități de dezvoltare social-economică adînc resimțită. „Trebuița de cunoștințele contabilității era motivat, de pildă, proiectul din 1855 este mai cu deosebire simțită aici: atît la contoarele neguțătorilor, cit și la exploatarea moșilor pentru epistații îngrijitori de moșii, pe care îi căutăm și nu-i găsim”⁴⁴. Pe de altă parte, străduințele menționate, ca și altele nementionate aici, constituie fertile căutări care au pregătit rezolvarea problemei învățămîntului economic atît ca idei pedagogice, cit și ca structuri organizatorice — în anii de după unirea din 1859.

Pentru Transilvania, unde românii întîmpinau în continuare greutatea ce decurgeau din opresiunea socială și națională, reținem, în acest interval, numai un „curs de seară pe seama ucenicilor și a calfelor de la prăvălii”, înființat în 1857, cu concursul „Gremiului comercianților români din Brașov”. Cursurile au început cu regularitate în 1861 și au durat pînă în 1886⁴⁵. Ele aveau „două despărțăminte: unul pentru începători și altul, în care să se predea cele mai de lipsă cunoștințe pentru un viitor comerciant”⁴⁶. Materiile din program erau adecvate acestor scopuri, cuprinzînd, între altele: „socoteala neguțătorescă”, „corespondența nemtească și românească”, „contabilitatea simplă”, „ceva din dreptul cambial”, „geografia comercială, cu deosebire a țărilor cu care poartă negoț românii”⁴⁷.

În pregătirea condițiilor necesare pentru o corespunzătoare așezare a învățămîntului economic, în dezbaterile problematicii acestuia corelativ cu cerințele dezvoltării moderne, în stimularea interesului public pentru problemele economice, inclusiv ale învățămîntului economic, un

³⁹ Vezi „Așezămînt pentru organizarea învățaturilor publice în Principatul Moldovei (Regulamentul școlariu)”, Iași, 1851, Cf. Ion Cojocaru, *op. cit.*, p. 219—220.

⁴⁰ N. E. Idieru, *op. cit.*, p. 44.

⁴¹ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 46.

⁴² N. E. Idieru, *loc. cit.*

⁴³ N. E. Idieru, *Istoria învățămîntului nostru comercial*, Partea întâia, Tip. G. A. Lăzărescu, București, 1906, p. 44; acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 46—48.

⁴⁴ Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 46.

⁴⁵ Andrei Bărsceanu, *op. cit.*, p. 127—128.

⁴⁶ *Op. cit.*, p. 127.

⁴⁷ *Op. cit.*, p. 127—128.

rol important a jucat activitatea publicistică a unor personalități ca Nicolae Bălcescu, Ion Ghica, Nicolae Suțu, Dionisie Pop Marțian, Ion Ionescu de la Brad, Mihail Kogălniceanu și alții. În țară se aduc cărți de economie politică, încep să fie traduse unele manuale străine din această disciplină, se publică — alături de numeroase articole din presa timpului manuale și cărți originale cu subiect economic⁴⁸. Sporește treptat și interesul unor autori străini pentru posibilitățile de legături economice ale țărilor lor cu ținuturile românești, interes reflectat într-o bogată literatură⁴⁹. Continuate și după 1859, toate acestea își vor avea partea lor de contribuție la rezolvarea ce se va da odată cu reorganizarea întregului învățământ și problemelor învățământului economic.

ÎNVĂȚĂMÎNTUL ECONOMIC DUPĂ FORMAREA STATULI NAȚIONAL ROMÂN

Unirea Principatelor deschide epoca în care învățământul românesc a început să se constituie într-un sistem modern și complet (de toate gradele), în care aspirațiile generației eroice de la 1848 vor începe să prindă viață. Noul cadru statal va face nu numai posibilă, dar și necesară ridicarea pe o nouă treaptă și a învățământului economic. Între factorii favorizanți ai unei atari evoluții era și impiejurarea că însuși domnitorul Unirii manifesta interes și competență în problemele economice. Se știe, de altfel, că în anii studiilor juridice urmate la Paris Cuza fusese ales membru al Societății economiștilor din capitala Franței⁵⁰.

Problemele învățământului inclusiv ale celui economic s-au situat de la început în atenția lui Al. I. Cuza. Încă în mesajul adresat Camerei la 6 18 decembrie 1859 el sublinia dezideratul ca instrucțiunea să răspundă la adevăratele nevoi ale societății românești⁵¹. „Avem tot[ul] de creiat — arăta domnitorul a întemeia creditul nostru public, a deschide drumuri, a face poduri, a împodobi și a sănătăți orașele, a lărgi porturile, a înflori comerțul, a încuraja industria ... a săpa canaluri, a întinde linii de drumuri de fier pe suprafața pământului nostru pentru în lesnirea comunicărilor și într-un cuvânt a dezvoltat toate stabilimentele publice”⁵². Un astfel de program necesita nu numai mari eforturi financiare, dar și o largă dezvoltare a tuturor formelor de învățământ, pregătirea specialiștilor trebuitori. „Starea de azi a României și viitorul ei sublinia, în această ordine de idei, Vodă Cuza cer numai de o facultate de știință economică și administrativă, precum și o facultate de știință agronomică, industrială și comercială. Administratori financiari, agricultori, industriali, comercianți eată oamenii de cari avem mai simțită trebuință”⁵³.

⁴⁸ Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 29-30.

⁴⁹ V. Slăvescu, *Literatura economică românească ptinu la Unirea Principatelor*, București, 1914, p. 8. Cf. și acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 30.

⁵⁰ A. D. Xenopol, *Istoria Românilor*, ed. a III-a, vol. XIII, p. 11.

⁵¹ Vezi Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Cuza Vodă*, Edit. științifică, București, 1966, p. 406.

⁵² C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 381.

⁵³ „Instrucțiunea Publică”, 18 ianuarie 1860, p. 5-6, Vezi și C. C. Giurescu, *op. cit.*, p. 106; Dan Berindei, *Învățământul în anii Unirii Țărilor Române* în „Revista de Pedagogie”, VIII, 1959, nr. 1, p. 83.

De la enunțurile programatice la punerea lor în practică a fost însă o anumită distanță, determinată de faptul că aproape totul era de făcut, că măsurile de aplicare trebuiau studiate, elaborate și legiferate, de frîna pe care o reprezentau inerția și interesele contrare ale moșierilor sau ale celor insuficient edificați și — nu în mică măsură — de dificultățile obiective izvorite din lipsa fondurilor, a edificiilor necesare, a cadrelor didactice de specialități corespunzătoare.

Este deci explicabilă stăruința cu care diverși economiști și publiciști ridică problemele necesității dezvoltării învățămîntului economic. Dintre ei se relevă D.P. Marțian, statistician, economist, întemeietorul primelor reviste economice de specialitate din România. „Lipsa de instrucțiune comercială — scria el în 1861 — este cea mai mare piedică în silința de a ridica comerțul național”⁵⁴, criticînd faptul că guvernul nu înființase încă „cele două școli comerciale proiectate în bugetul anului trecut”⁵⁵, ca și lipsa de inițiativă a comercianților înșiși, care ar fi trebuit să se arate primii interesați în înființarea lor. „Guvernul — scria el mai departe — este dator comerțului cu o școală mai înaltă, adică *academie sau facultate de comerț*, este dator să ajute înființarea școlilor secundarii de comerț în orașe unde neguțătorii, simțînd trebuința, au luat inițiativa pentru a o întemeia, dar nu au destule mijloace pentru a o și înzestra pe deplin”⁵⁶.

Cele două școli comerciale au fost înființate — una în București, alta în Galați — în septembrie 1864⁵⁷, dar pînă la întemeierea Academiei Comerciale preconizate de Marțian va trece mai bine de o jumătate de veac.

Între timp, la Brăila, în 1863 luase ființă o școală particulară comercială⁵⁸ precum și o școală reală, deschisă la 6 decembrie același an⁵⁹ (școala ce va fi transformată în 1867 în gimnaziu). Școala reală era „destinată să formeze oameni cu cunoștință pentru viața practică”⁶⁰, fiind o școală de rang secundar cu caracter comercial⁶¹. Acest lucru este dovedit de faptul că în clasa a III-a, la „compuneri diverse” se includeau și epistole, petițiuni, contracte, îndeletnicire continuată și în clasa a IV-a, dar mai ales de faptul că „științele comerciale” se predau în toate clasele, de la a I-a la a IV-a⁶². Cit privește cunoștințele de geografie, ele priveau — conform programei — „geografia și statistica Europei, Asiei, Americii, eu speciale atențiuni la importanța comercială a lor”, în timp ce la limbile străine un capitol aparte era destinat corespondenței în limba respectivă⁶³.

⁵⁴ D. P. Marțian, [Instrucția comercială, în „Anale economice...”, II, 1861, tr. I—IV, p. 87.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ *Idem*, p. 89. Subl. ns. V. B., I.G.

⁵⁷ V. A. Urechia, *Istoria școlilor de la 1800—1864*, vol. III, București, 1894, p. 230. Vezi și Oct. Popescu, *Un veac de existență a școlii comerciale din București*, în „Învățămîntul profesional și tehnic”, nr. 5—6/1964, p. 94—97.

⁵⁸ Radu I. Perianu, *op. cit.*, p. 114 și urm.

⁵⁹ *Op. cit.*, p. 90.

⁶⁰ *Op. cit.*, p. 93.

⁶¹ *Op. cit.*, p. 104.

⁶² *Op. cit.*, p. 94 și urm.

⁶³ „Colecțiunea legilor, regulamentelor, programelor și diferitelor decizii și dispozițiuni ale acestui departament de la 1864—1901, adunată și publicată sub îngrijirea D-lor. C. Lascăr și I. Bibiri” (În continuare: Lascăr și Bibiri, „Colecțiunea legilor...”, vol. I), Impr. Statului, București, 1901, p. 905—907.

În anii premergători adoptării legii instrucțiunii mai reține atenția faptul că în cadrul facultăților de drept de la Universitatea din Iași (înființată în 1860) și de la cea din București (înființată în 1864) au fost predate de la început cursuri de economie politică. La Iași, primul profesor la această disciplină a fost Ion Strat, viitorul ministru conservator, în timp ce la București, A. Vericeanu a fost preferat lui Dionisie Pop Marțian⁶⁴, rămânând ca posteritatea să-i trieze după valoarea reală. Unele cursuri de economie politică s-au ținut, de asemenea, la Școala națională de poduri și șosele, ca și la Școala centrală de agricultură de la Pantelimon.

Ajungem astfel, în ordine cronologică, la *lecca instrucțiunii din 1864*, promulgată la 25 noiembrie și publicată în „Monitorul” din 5/17 decembrie 1864⁶⁵, *lege de importanță cardinală pentru învățământul românesc*. Ne vom limita aici a examina însemnătatea ei pentru învățământul economic.

În cadrul așezării sistematice a învățământului pe cele trei trepte (primar, secundar și superior), își găseau un loc statornic și școlile reale, ca formă a învățământului secundar. Ele aveau ca scop — conform art. 199 al legii instrucțiunii — „a da învățătura trebuincioasă pentru exercitarea unei arte sau profesiuni”. Municipalityțile sau orice altă persoană puteau fonda — cum glăsuia art. 200 — „școale reale sau a subvenționa pe cele existente”. În afară de cele trei școli de agricultură (art. 207) și de școlile de industrie, preconizate a se înființa în 7 orașe (art. 208), legea instrucțiunii prevedea și înființarea unor școli de comerț. „Se vor institui — arăta articolul 214 — școale de comerț în orașele București, Iași, Galați, Brăila, Ploiești, Craiova și Turnu-Severin”. În aceste școli urmau a fi primiți elevi între 12 și 18 ani, care aveau „cunoștințele claselor primare”. Durata studiilor în școlile de comerț era de patru ani, ceea ce însemna (cf. art. 94 al legii) că ele erau proiectate ca *gimnazii*.

Obiectele de studiu în școlile de comerț — obiecte înserate, spre deosebire de celelalte școlii reale, chiar în textul legii — erau următoarele: „Limbile străine; Dreptul comercial și maritim; Aritmetica, calculul mintal și comptabilitatea; Geografia comercială; Elemente de geometrie și desemn liniar; Elemente de fizică, chimie și mecanică; Corespondența comercială; Economia politică și dreptul administrativ; Manipulațiuni aplicate la studiul mărfurilor și la descoperirea falsificărilor” (art. 216 — Subl. ns. — n.a.)⁶⁶.

După cum rezultă din „Programul Școalelor comerciale. 1864” nu erau omise, firește, nici limba română și istoria, iar alături de desen se predă și caligrafia⁶⁷. Limbile străine ce se predau erau — în ordinea din programă — italiana, franceza, greaca și germana, iar geografia conținea și elemente de statistică⁶⁸. Acest program va dura pînă după 1877, cînd va fi modificat prin lege⁶⁹. Cum aceste modificări nu afectau în

⁶⁴ Acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 35.

⁶⁵ „Monitorul” nr. 272 din 5/17 decembrie 1864, p. 1291 1294.

⁶⁶ *Loc. cit.*

⁶⁷ Lascăr și Bibiri, „Colecțiunea legilor...”, vol. I, p. 902 905.

⁶⁸ *Idem.*

⁶⁹ Cf. C. Nicolae, *Organizarea și conținutul învățământului profesional și tehnic din România. Aspecte din perioada 1864—1948*. E.D.P., București, 1973, p. 48—49.

profunzime prevederile legii instrucțiunii, ea rămîne, practic, în vigoare (în ce privește reglementarea învățămîntului comercial) pînă la legea Carp (1893), adică circa trei decenii.

Conform legii instrucțiunii fiecare elev al școlilor de comerț plătea „o pensiuă anuală de zece galbeni”. Uîma însă ca statul să fondeze, în fiecare din aceste școli, „cîte douăsprezece stipendii pentru școlarii cei fără mijloace sau ale căror mijloace nu ar fi îndestule”. Articolul 218 al legii instrucțiunii prevede că „municipalitățile orașelor vor contribui spre a procura localul școalei, mobile și lemnele de încălzit” și că aceste municipalități pot fonda și ele stipendii (burse).

Merită a fi relevat și faptul că în programa liceelor — ca elemente importante pentru formarea concepției generale a elevilor, dar și în procesul pregătirii lor — erau incluse (cf. art. 116) și discipline economice sau avînd serioase tangențe cu economia, precum : sistema legală a măsurilor și greutăților, elemente de ținerea registrelor, geografia statistică, elemente de economie politică și de drept administrativ.

În ce privește învățămîntul superior, legea instrucțiunii nu prevedea, din păcate, înființarea propusei facultăți economice, dar în programa facultății de drept se cuprindeau — între alte discipline — și unele ca : dreptul comercial, dreptul public și administrativ, precum și economia politică (art. 251).

Deși solid gîndită în latura ei de principiu, legea instrucțiunii din 1864 rămînea, precum se vede, incompletă în edificarea învățămîntului economic — limitîndu-se a-i crea numai treapta secundară (deocamdată doar gimnazială) — și, la fel ca pe ansamblu, nu prevedea în destulă măsură condițiile materiale ale aplicării ei. Cu toate aceste neajunsuri — în parte obiectiv determinate, și explicabile istoricește prin stadiul de dezvoltare a economiei — legea instrucțiunii însemna un serios pas înainte și în reglementarea învățămîntului economic.

În anii următori, în afară de școlile de comerț din *București* și *Galăț* create în 1864 (și încadrate apoi în regimul legii instrucțiunii) au fost înființate școli de comerț la *Brăila* (1871)⁷⁰, *Buzău* (1872)⁷¹, *Ploiești* (1874)⁷², *Craiova* (1877)⁷³, *Iasi* (1880)⁷⁴.

La început aceste școli s-au izbit de greutăți de dotare, lipsa unor profesori de anumite specialități, fluctuația mare a cadrelor didactice etc. Nu întotdeauna se realiza un just echilibru între materiile teoretice și cele practice, elevii fiind se pare, prea încărcați cu materii teoretice. Sprijinul acordat școlilor comerciale de către Camerele de Comerț și de municipalități a rămas slab comparativ cu aportul statului, atît în etapa de care ne ocupăm, cît și mai tîrziu. Așa se face că, în total, între 1864 —

⁷⁰ I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 139—140.

⁷¹ *Op. cit.*, p. 142 ; menționează că a fost înființat „Gimnaziul Tudor Vladimirescu, Buzău. Școală numită reale comerciale”.

⁷² N. E. Idieru, *Istoria învățămîntului nostru comercial... Învățămîntul comercial din Ploiești*, București, 1907, p. 8 și urm. Cf. și I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 111.

⁷³ N. E. Idieru, *Istoria învățămîntului nostru comercial... Învățămîntul comercial inferior și superior din Craiova* t. București, 1909, p. 7 și urm. Cf. și I. Cojocaru, *op. cit.*, p. 140—141.

⁷⁴ N. E. Idieru, *Istoria învățămîntului nostru comercial... Învățămîntul comercial inferior și superior din Iasi*, București, www.dacoromanica.ro

1905 din bugetul statului s-au alocat pentru învățămîntul comercial 9 milioane lei, Camerele de Comerț au contribuit cu 858 000 lei, iar din bugetele locale (județene și orășenești) s-au mai obținut abia 273 000 lei ⁷⁵.

Cu toate acestea, învățămîntul comercial contribuie în măsură crescîndă la formarea personalului trebuitor acestei importante ramuri a economiei naționale, ca și pentru bănci și administrație.

LES DÉBUTS ET LE DÉVELOPPEMENT DE L'ENSEIGNEMENT ÉCONOMIQUE ROUMAIN JUSQU'EN 1877

RÉSUMÉ

Les auteurs de la présente étude examinent le processus de constitution de l'enseignement économique roumain, appelé à jouer un rôle important dans la modernisation de la vie économique et sociale de Roumanie. La phase de développement de cet enseignement, qui va jusqu'à l'union de 1859, pose des jalons importants, mais ne conduit pas encore à l'autonomisation de formes distinctes d'enseignement économique.

Ce n'est qu'après l'Union des Principautés, dans les conditions créées par la „loi de l'instruction” de 1864 qu'est devenue possible cette autonomisation exigée par la nécessité de former des spécialistes dans le domaine de l'économie, dont le développement devenait, peu à peu, toujours plus complexe. Les auteurs examinent sur la base d'un ample matériel documentaire l'évolution de cette création institutionnelle qui connaît comme suite de la conquête de l'indépendance d'Etat en 1877 une nouvelle impulsion.

⁷⁵ Cf. acad. V. Malinschi, *op. cit.*, p. 49.

REALITĂȚILE ETNICO-POLITICE DE LA DUNĂREA DE JOS ÎN SECOLELE XI—XII ÎN CRONICA LUI MIHAIL SIRIANUL (I)

DE
VICTOR SPINEI

Ideea că izvoarele scrise ale epocii medievale sînt practic epuizate din punct de vedere al posibilităților de a mai furniza noi informații referitoare la istoria românilor în primele secole ale mileniului al II-lea este împărtășită în mod tacit de unii istorici. O asemenea concepție decurge desigur de la aprecierea că sursele narative și diplomatice privind spațiul carpato-balcanic sînt relativ reduse numeric pentru primul sfert al mileniului al II-lea și de la premisa că ele au fost deja valorificate de cercetători. Fără îndoială că cea mai mare parte a colecțiilor de cronici și de acte diplomatice provenind din țările învecinate cu ținuturile unde au locuit românii au intrat de mult în atenția celor interesați de istoria românească, iar cercetările viitoare oferă desigur puține perspective optimiste pentru identificarea informațiilor noi de reală consistență. Cu toate acestea, demersurile stăruitoare în direcția depistării de date inedite asupra populației românești din primele secole de după *Anul o mie* s-au soldat nu o dată cu rezultate pozitive, mai ales atunci cînd aria cercetărilor a inclus teritorii îndepărtate de zonele locuite de români, rămase, în parte justificat, la periferia interesului istoriografiei cu preocupări axate cu precădere asupra spațiului carpato-balcanic.

O astfel de situație ne este oferită de cronica lui Mihail Sirianul (1126—1199) scrisă la sfîrșitul secolului al XII-lea, care menționează pe vlahii din Peninsula Balcanică în ultima parte a secolului al XI-lea, conținînd totodată și alte referiri privind realitățile etnice și politice de pe ambele maluri ale Dunării inferioare. Întrucît personalitatea lui Mihail Sirianul și opera sa au rămas evasinecunoscute în istoriografie, considerăm util ca pentru început să evocăm în rîndurile de mai jos principalele repere biografice asupra sa¹ și a cadrului politic și cultural în care și-a desfășurat activitatea.

★

¹ Despre viața și opera lui Mihail Sirianul, cf. V. Langlois, *Préface*, în *Chronique de Michel le Grand, patriarche des Syriens jacobites, traduite pour la première fois sur la version arménienne du prêtre Ischôk par Victor Langlois*, Veneția, 1868, p. 1—16; A. Wirth, *Aus orientalischen Chroniken*, Frankfurt a.M., 1892, p. 62—84; W. Wright, *A Short History of Syriac Literature*, ed. a 2-a, Amsterdam, 1966, p. 250—254 (prima ediție apărută în 1894); R. Duval, *Anciennes littératures chrétiennes*, II, *La littérature syriaque*, ed. a 2-a, Paris, 1900, p. 207—208 și 400—401; C. Brockelmann, *Die syrische und die christlich-arabische Litteratur*, în C. Brockel-

Patriarhul iacobit Mihail I, cunoscut îndeosebi sub numele de Mihail Sirianul, Mihail cel Mare sau Mihail cel Băirin², s-a născut în anul 1126 la Melitene (Malatya), tatăl său — din familia Qindasi — fiind preot în localitatea respectivă (III, 330)³.

În vremea când viitorul înalt prelat și cărturar vedea lumina zilei, orașul Melitene, un vechi centru din estul Asiei Mici, situat în dreapta Eufratului, făcea parte din posesiunile turcilor din dinastia Danišmend. Din anul 934, când a fost recucerit de la arabi, pînă în ultimele decenii ale secolului al XI-lea, Melitene a aparținut Imperiului bizantin⁴, intrînd temporar în mîinile turcilor selgiucizi în 1067, în timpul stăpînirii vremelnice a Eudokiei Makrembolitissa, văduva lui Constantin X Dukas⁵. Stăpînirea bizantină în răsăritul Asiei Mici a fost definitiv compromisă după ce Alp-Arslân (1063—1072) a obținut în anul 1071 strălucita victorie de la Mantzikert (Malâzğird), când înfrînge și ia prizonier pe împăratul Roman IV Diogenes⁶. Pătrunderea spre apus a turcilor selgiucizi a provocat exodul unei părți a armenilor, care în ultimul sfert al secolului al XI-lea au reușit să dobîndească autonomia politică în Cilicia și la Melitene. În acesta din urmă avea să ajungă conducător Gabriel (III, 173—174, 180), care cu tot ajutorul dat de principele normand al Antiohiei, Bohemond, n-a fost în măsură să reziste ofensivei Danišmendizilor de la Sivas, declanșată în anul 1101 (III, 187—188)⁷. La numai cinci ani după

mann, J. Leopoldt, F. N. Finek, E. Littmann, *Geschichte der christlichen Litteraturen des Orients*, Leipzig, 1907, p. 58—59; F. Haase, *Die armenische Rezension der syrischen Chronik Michaels des Grossen*, I și II, în „Oriens Christianus,” NS, V, 1915, 1, p. 60—82 și 2, p. 271—284; A. Baumstark, *Geschichte der syrischen Literatur mit Ausschluß der christlich-palästinensischen Texte*, Bonn, 1922, p. 298—300; J. B. Chabot, *Littérature syriaque*, Paris, 1934, p. 125—127; I. Ortiz de Urbina, *Patrologia syriaca*, Roma, 1958, p. 207; A. Lüders, *Die Kreuzzüge im Urteil syrischer und armenischer Quellen*, Berlin, 1964, p. 5—13; J. B. Segal, *Syriac Chronicles as sources material for the history of Islamic peoples*, în *Historians of the Middle East*, ed. B. Lewis și P. M. Holt, Londra, 1964, p. 255—256. Ne-a rămas inaccesibilă: J.-S. Assémani, *Bibliotheca Orientalis Clementino-Vaticana*, II, Roma.

² Acest din urmă apelativ, utilizat foarte rar, l-a primit spre a-l deosebi de nepotul său, Mihail cel Tânăr, zis Yeshu Sephethana sau „Buzc mari”, devenit patriarh intrus la Melitene între 1199 și 1215. Cf. W. Wright, *op. cit.* p. 250, nota 3.

³ Pentru a nu aglomera aparatul critic, amănuntele biografice și evenimentele politice relatate de autor în cronica sa vor fi citate codificat în text, utilizîndu-se următoarea ediție: *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobite d'Antioche (1166—1199), éditée pour la première fois et traduite en français par J. B. Chabot*, Paris, I, 1899; II, 1901; III, 1905; IV (Texte syriaque), 1910. În paranteză este trecut cu cifre romane numărul volumului, iar cu cifre arabe pagina la care se face referirile evocate de noi.

⁴ E. Honigmann, *Malatya*, în *Enzyklopaedie des Islam*, III, Leiden-Leipzig, 1936, p. 214—216; F. Tinnfeld, *Die Stadt Melitene in ihrer späteren byzantinischen Epoche (934—1101)*, în *Actes du XIVe Congrès international des études byzantines*, Bucarest, 6—12 septembre 1911, II, București, 1975, p. 435—443.

⁵ Michaelis Attaliotae *Historia*, ed. Im. Bekker, Bonn, 1853, p. 93. Invasia selgiucidă asupra „celebrului oraș Melitene” este datată de Matei din Edessa (Urha) în anul 507 al erei armene (= 7.3.1068—1069 e.n.). Cf. Matthieu d'Édesse, *Chronique*, ed. E. Dulaurier, Paris, 1858, p. 107.

⁶ A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire byzantin*, I, Paris, 1932, p. 467—471; C. Cahen, *La campagne de Mantzikert d'après des sources musulmanes*, în „Byzantion”, IX, 1934, 2, p. 613—642; M. A. Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 82 și urm.; D. A. Zakythinou, *Byzantinische Geschichte, 324—1071*, Viena—Köln—Graz, 1979, p. 255—259.

⁷ F. Chalandon, *Les Comnène, II, Jean II Comnène (1118—1143) et Manuel I Comnène (1143—1180)*, Paris, 1912, p. 40, 103—104; Ch. Diehl, L. Oeconomos, R. Guillard, R. Grousset, *L'Europe Orientale de 1081 à 1453 (Histoire du moyen âge, ed. G. Glotz, IX, 1)*, Paris, 1945, p. 438 și 517.

aceasta orașul a fost preluat de sultanatul de Rum, denumit și de Iconium (III, 192), pentru aproape două decenii, după care a reintrat în posesia principilor din ramura Danișmendizilor (III, 219—220)⁸, fără ca disputele să se încheie aici.

Amănuntele biografice asupra lui Mihail Sirianul sînt destul de sărăcăcioase, mai cu seamă pentru perioada anterioară ocupării jilțului mitropolitan. Înainte de acest însemnat moment din viața sa fusese arhimandrit la vestita mănăstire de la Bar Sauma (III, 327, 330) — denumită după sfîntul omonim — din apropierea orașului său natal. În această calitate s-a preocupat de construirea unui canal de aducțiune a apei din munți pînă la lăcașul monahal, canal terminat în anul 1163 (III, 321—323). Data intrării în mănăstire și modul în care se desfășurase pregătirea pentru viitoarea sa înaltă carieră ecleziastică nu ne sînt relevante nici în lucrările sale și nici în celea ale contemporanilor. Din motive necunoscute, a refuzat titlul de episcop la Amid (III, 327), pentru ca, la scurtă vreme după aceasta, în anul 1166, să fie ales — la vîrsta de 40 de ani — în fruntea Bisericii iacobite, urmînd în această înaltă demnitate patriarhului Athanasie VIII (1138—1166). Alegerea sa a fost foarte disputată intrucît unora dintre mitropoliții și episcopii electori nu le convenea atitudinea intransigentă a arhimandritului de la Bar Sauma. Între altele, i s-a făcut semnificativa recomandare: „Nu căuta rigurozitate în timpurile prezente, ci ține seama de slăbiciunea acestei generații!” Numai intervenția prestigiosului episcop și cărturar Dionysios bar Salib(h)i a decis sinodul să-l recunoască drept patriarh (III, 330).

Consacrarea sa a avut loc la 18 octombrie 1166 (III, 331), Mihail I menținîndu-se ca primat iacobit „de Antiohia” timp de peste 33 de ani. Asupra activității sale în calitate de patriarh, precum și ca om de litere, găsim referiri succinte la compatriotul său, ilustrul cronicar, teolog și cărturar Gregorius Abu'l-Farağ, cunoscut sub numele de Bar Hebraeus (1226—1286), la Dionysios bar Salib (h)i⁹ și, de asemenea, în propriile lucrări, în special în istoria sa universală.

Chiar dacă titulatura demnității sale indica drept reședință orașul Antiohia, patriarhul Mihail I, ca și unii din predecesorii și succesorii săi, se stabilise în alte centre, schimbîndu-și destul de des locul în care rezida. De altfel, în special după ce principatul latinilor de la Antiohia se recunoscuse vasal al Bizanțului în urma expedițiilor lui Ioan II și Manuel I, condițiile de a fi centrul Bisericii iacobite erau cu totul neadecvate, cu atît mai mult cu cît în oraș predomină populația grecească aflată sub autoritatea confesională a Constantinopolului¹⁰. Spre deosebire de predecesorul său, care se fixase la Amid (Diarbekir) pe valea Tigrului, Mihail Sirianul și-a ales drept reședință mai durabilă Mardinul, în nordul Mesopotamiei, centrul unui mic emirat musulman, mutîndu-se temporar și în alte orașe. Nostalgia pentru locurile tinereții l-au adus deseori și la Bar Sauma, a cărei bibliotecă era deosebit de valoroasă, constituind un punct de atracție marcant pentru eruditul ierarh.

⁸ F. Chalandon, *op. cit.*, p. 40—42 și 77—78 ; E. Honigmann, *op. cit.*, p. 216—217.

⁹ A. Wirth, *op. cit.*, p. 62.

¹⁰ F. Chalandon, *op. cit.*, p. 451—453 ; A. A. Vasiliev, *op. cit.*, II, 1932, p. 54 și 68 ; G. Ostrogorsky, *Geschichte des byzantinischen Staates*, ed. a 3-a, München, 1963, p. 313 și 319.

Calitatea sa l-a obligat să călătorească mult atît în regiunile aflate sub obediința sa confesională, pentru a inspecta mănăstirile și a numi episcopi și mitropoliți, cit și în alte ținuturi din Orientul Apropiat, astfel că, în afară de locurile de unde era originar, a vizitat Siria, Mesopotamia, Palestina și Cilicia, oprindu-se pe durată mai mare sau mai redusă la Antiohia, Edessa, Kaișum, Laodikeia, Tyr, Ierusalim, Saint-Jean d'Acre, Amid etc. (III, 331—332, 334, 337, 379, 384).

Preocupat să consolideze Biserica iacobită, Mihail I a căutat să întărească disciplina interioară, elaborînd mai multe norme canonice. Atitudinea sa fermă, poate chiar rigidă, în acest sens, într-o epocă cînd și în Imperiul bizantin monahismul traversa o criză acută¹¹, l-a adus uneori în conflict cu coreligionarii săi. Divergențele s-au manifestat atît cu simplitii călugări (III, 363, 367—368), cit și cu malții ierarhi monofiziți din diecezele sufragane (III, 382—387, 393, 406, 408). Totodată el a căutat să impună prestigiul bisericii în fruntea căreia se afla în relațiile cu demnitarii laici din regiune și cu organismele ecleziastice de altă confesiune din vecinătate. În acest scop a trebuit să dea dovadă de abilitate și diplomație, întrucît teritoriile unde se găseau enoriașii Bisericii iacobite se aflau sub dominația unor stăpînitori ce îmbrățișau alte credințe. Cei mai mulți adepți ai monofizitismului iacobit erau de neam sirian, dar nu toți sirienii erau iacobiți, o parte din ei aparținînd din punct de vedere confesional Bisericii nestoriene și grecești. Numeroși iacobiți erau răs-pindiți în stătuțelele musulmane ale turcilor selgiucizi din Siria, estul Anatoliei, nordul Mesopotamiei etc. O altă parte a lor locuiau în regatul franc al Ierusalimului, în principatul Antiohiei și în comitatul de Tripoli, unde suveranii latini i-au atras pentru a le popula domeniile, acordîndu-le diferite privilegii¹². Într-un număr mai mic se găseau în ținuturile armenesti din Cilicia (Armenia Mică), anexate Imperiului Bizantin în vremea împăraților Comneni Ioan II (III, 245) și Manuel I (III, 316), dar redevenite autonome spre sfîrșitul secolului al XII-lea.

Una din preocupările esențiale ale patriarhiei ecumenice iacobite era de a găsi un *modus vivendi* acceptabil cu suveranii laici din ținuturile Orientului Apropiat unde se răs-pîndiseră propriii coreligionari, în condițiile vitrege în care niciunul din respectivii suverani nu fusese convertit la monofizitismul iacobit. Biserica iacobită miza, prin urmare, nu pe sprijinul consistent al autorităților politice din zonă, ci cel mult pe toleranța lor religioasă. De altfel, Mihail Sirianul a recunoscut bunăvoința cu care au fost tratați în general iacobiții atît de către franci, cit și de către turcii selgiucizi, nu însă și de bizantini (III, 222, 226).

Pentru prozelitismul iacobit de cea mai mare însemnătate erau raporturile cu emirii turci, întrucît pe teritoriile lor se aflau principalele centre ecleziastice iacobite: Mardin, Melitene, Amid etc. Stabilitatea politică din aceste orașe era foarte șubredă atît datorită disputelor pentru tron din sinul familiilor princiare, cit și a luptelor cu alte sultanate și emirate musulmane, ceea ce a antrenat dese schimbări printre principii și regenți. Unii din emirii Danișmendizi au fost nevoiți să recunoască suzeranitatea

¹¹ L. Oeconomus, *La vie religieuse dans l'Empire byzantin au temps des Comnènes et des Anges*, Paris, 1918, p. 153 și urm.

¹² Ch. Diehl, L. Oeconomus, R. Guiland, R. Grousset, *op. cit.*, p. 483—484.

orgoliosului *atabeg* din Damasc, Nûr ed-Dîn (1146—1174), iar după moartea acestuia ei au fost confrunțați cu ofensiva sultanatului de Iconium. Încercarea lui Manuel I Comnenos de a anihila forța politico-militară a turcilor selgiucizi s-a soldat cu gravul eșec de la Myrioképhalon din anul 1176, care — așa cum s-a apreciat de un prestigios orientalist — „a dovedit la un secol distanță că istoria începută la Mantzikert era ireversibilă și irevocabilă”¹³. Victoria împotriva Bizanțului a oferit posibilitatea lui Kiliç (Qilidj) Arslan II, sultanul de la Konia (Iconium) să-și concentreze forțele împotriva posesiunilor Danișmendide, care au fost în mare parte încorporate statului său. După înfringerea de la Myrioképhalon pozițiile creștine din Orient aveau să fie și mai serios zdruncinate ca urmare a prăbușirii regatului franc al Ierusalimului în anul 1187, după cucerirea Locurilor Sfinte de sultanul fatiimid al Egiptului, Saladin (Salah ed-Din). Trecerea în neființă a celor două mari personalități islamice, Kiliç Arslan II și Saladin, a pus capăt ascensiunii statelor în fruntea cărora s-au aflat, marcând începutul unei perioade de regres și de dezmembrare a lor¹⁴.

Cu toată îngăduința principilor tuci față de Biserica iacobită, au existat deseori momente de încordare a relațiilor cu aceștia, declanșate în câteva rânduri de pretențiile lor de a impune sau a mări diferite dări mănăstirilor monofizite. Unele solicitări bănești au trebuit onorate, la altele renunțându-se grație prestigiului și intervențiilor abile ale patriarhului (III, 354, 359, 364, 376, 391)¹⁵. O perioadă apreciată drept foarte prosperă pentru creștinii iacobiți de la Mardin a corespuns domniei lui Nedjm ed-Dîn (III, 368). Totuși, incidentele nu au lipsit (III, 358), între acestea numărându-se și transformarea unei biserici în moschee (III, 337). Un moment de mare tensiune în viața lui Mihail I s-a consumat atunci când a fost somat să se prezinte în tabăra de la Nisibe a sultanului Saif ed-Dîn de la Mossul, nepotul lui Nûr ed-Dîn. Pledoaria doctă și dibace a patriarhului monofizit a produs o bună impresie, astfel că întrevederea s-a terminat cu bine (III, 358—360). Mihail I s-a bucurat de multă bunăvoință și prețuire din partea sultanului de Iconium, Kiliç Arslan II, care l-a invitat în anul 1182 în tabăra sa de la Melitene, unde l-a primit cu toate onorurile și l-a încercat de daruri, după ce au purtat convorbiri cordiale. Patriarhul și-a prelungit șederea în orașul său natal timp de o lună, perioadă în care s-a întreținut, desigur în probleme teologice, cu filozoful persan Kemal ed-Dîn (III, 390—391).

În contactele cu celelalte biserici creștine Mihail I a manifestat multă circumspecție, preferînd să nu-și asume întotdeauna inițiativa stabilirii de legături. În anul 1170 împăratul Manuel I Comnenos l-a însărcinat pe reputatul și zelosul teolog și filozof Theorianos să ia legătura cu superiorii Bisericii armene și iacobite spre a găsi o cale de reconciliere cu Biserica greacă constantinopolitană. Mai puțin maleabil decît omologul său armean, Nerses, patriarhul Mihail a refuzat să-l întâlnească personal

¹³ C. Cahen, *L'Islam des origines au début de l'Empire ottoman*, Paris, 1970, p. 225. Cf. și F. Chalandon, *op. cit.*, p. 508—513; A. A. Vasiliev, *op. cit.*, II, p. 70—72.

¹⁴ E. Wèrner, *Die Geburt einer Grossmacht — Die Osmanen (1300—1481)*, ed. a 3-a, Berlin, 1978, p. 38 și urm.

¹⁵ Cf. și A. Lüders, *op. cit.* www.dacoromanica.ro

pe trimisul grec, desemnând pentru a trata cu el la Kal'at ar-Rum pe Ioan din Kaişum și ulterior pe fostul său elev și discipol Theodoros bar Wahbûn. Tentativa de refacere a unității Bisericii răsăritene nu a fost încununată de succes, patriarhul iacobit invocînd lipsa de receptivitate a grecilor față de doctrina pe care o reprezenta (III, 334—336)¹⁶.

Zece ani mai târziu, în 1180, Theodoros bar Wahbûn, el însuși un înzestrat minutor al condeiului, avea să rupă în mod ireconciliabil legăturile cu profesorul și superiorul său, acceptînd să fie ales drept contra-patriarh la Amid — cu numele de Jôhannân — de un grup de episcopi nenuțunîți. Condamnarea acestei acțiuni, care amenința scindarea Bisericii iacobite și detașa de sub administrația sa centrală mai multe dieceze, avea să-i provoace lui Mihail Sirianul paginile cele mai pătimase din cuprinsul întregii sale cronici. Dizidenții au încercat fără prea mult succes însă — să cumpere bunăvoința mai multor emiri musulmani din Amid, Edessa și Mossul. Mihail I a acționat cu multă energie, convocînd sinoduri pentru repudierea rivalilor și sancționîndu-i cu destituirea, pentru ca ulterior să-i aresteze și să-i interneze la mănăstirea Bar Sauma, cu excepția lui Theodoros, care a reușit să se salveze prin fugă, găsind adăpost mai întii în Damascul ocupat de Saladin, apoi în Ierusalimul stăpînit de cruciați, la Mossul, Mardin și, în sfîrșit, la regele Armeniei Mici, Leon II (1187—1219), unde a și murit prin 1192—1193 (III, 382—387, 406, 408). Legăturile cu Biserica armeană n-au fost compromise total ca urmare a ospitalității față de adversarul său, astfel că, spre sfîrșitul vieții, Mihail I era prezent în 1198/1199 la sărbătorirea prilejuită de încoronarea ca rege a lui Leon II în catedrala de la Tarsos¹⁷.

Invitației papei Alexandru III (1159—1181), făcută prin intermediul patriarhului franc al Antiohiei, de a participa la cel de-al XI-lea conciliu ecumenic general — al III-lea de la Lateran —, convocat în 1178 și ținut în luna martie a anului următor¹⁸, nu i s-a dat, de asemenea, curs de patriarhul iacobit, dar el a căutat totuși să răspundă cu amabilitate, expediînd la Roma o disertație împotriva învățăturii albigenzilor (III, 337—338), cu erezia cărora Scaunul apostolic avea mari dificultăți. De altfel, una din problemele importante de pe ordinea de zi a conciliului de la Lateran a fost tocmai combaterea dogmelor respectivei erezii¹⁹.

Relații destul de bune a stabilit capul Bisericii iacobite cu Ierusalimul cruciaților, unde a călătorit de trei ori, avînd convorbiri cu patriarhii latini Amaury de Nesle și Aymar de Limoges (III, 332) și obținînd diplome de la regii Amaury I (1163—1174) și Baudouin IV (1174—1185) (III, 379)²⁰. Cu prilejul celei de-a treia călătorii, din anul 1179, Baudouin IV l-a primit cu onoruri la Saint-Jean d'Acre (Akko) (III, 379).

¹⁶ Cf. și F. Chalandon, *op. cit.*, p. 656—659; A. Baumstark, *op. cit.*, p. 300. Pentru expunerea dogmelor clericale grecești și pentru controversa cu Biserica iacobită, reprezentată prin Theodoros bar Wahbûn, cf. Theoriani *Disputatio secunda cum Nerse patriarcha generali Armeniorum*, în *Patrologiae Graecae*, CXXIII, ed. J.-P. Migne, Paris, 1864, col. 277—298.

¹⁷ A. Baumstark, *op. cit.*, p. 299.

¹⁸ Pentru acest conciliu, cf. Ch.-J. Hétiel, *Histoire des conciles d'après les documents originiaux*, 7, Paris, 1872, p. 499—513.

¹⁹ *Ibidem*, p. 509—510. **www.dacoromanica.ro**

²⁰ Cf. și Ch. Diehl, L. Oeconomos, R. Goulland, R. Grousset, *op. cit.*, p. 483—484.

La fel de amicale au fost contactele cu patriarhia din Alexandria, cu care Mihail Sirianul a schimbat mesaje pe teme confesionale (III, 331, 379). La izbucnirea schismei lui Bar Qonbar — care de altfel a apelat la sprijinul moral al primatului iacobit — acesta din urmă a dezavuat în scris doctrina dizidentului din Egipt și l-a excomunicat pe promotorul ei, asociindu-se întru totul omologului său alexandrin, Marcus III (1166–1189) (III, 379–380).

Una din preocupările de seamă ale înaltului ierarh a constituit-o organizarea bibliotecilor monahale și îndeosebi a celei de la Bar Sauma, pentru care a procurat hirtie și a copiat două volume dintr-o lucrare al cărei titlu nu ne este cunoscut (III, 350)²¹. Semnificativ pentru optica sa este faptul că, atunci când a făcut descrierea consecințelor incendiului produs în 1183 în mănăstirea sus-amintită, printre lucrurile de valoare mistuite de foc a enumerat cărțile înaintea obiectelor de argint și bronz (III, 391)²².

Ultimii ani de viață ai venerabilului cîrmuitor al Bisericii iacobite au fost tulburați de intrigile urzite de nepotul său Yeshu, supranumit Labeo, în intenția de a-și asigura jilțul patriarhal după moartea propriului unchi. Acesta însă și-a probat consecvența în modul intransigent de a trata problemele de jurisdicție sacerdotală și în cazul rudei sale, ale cărei proiecte le-a dezavuat. Cu toate acestea, după ce unchiul său și-a dat obștescul sfârșit, Yeshu a reușit să obțină sprijinul câtorva episcopi pentru a fi recunoscut patriarh sub numele de Mihail (cel Tinăr), deși sinodul înscăunase drept patriarh oficial pe Anastasie IX²³.

Mihail Sirianul s-a stins din viață la 7 noiembrie 1199, fiind înmormîntat într-un cavou pregătit încă în timp ce trăia, care a fost depus în noua mănăstire de la Bar Sauma, ridicată prin grija sa, după ce vechiul lăcaș căzuse pradă flăcărilor²⁴.

Patriarhul Mihail nu a fost numai un prețuitor al slovei scrise, ci și un înzestrat autor de lucrări cu caracter bisericesc și din domeniul istoriei²⁵. În ambele direcții are realizări remarcabile, datorate atât erudiției și viziunii largi, cât și talentului scriitoricesc și posibilităților sale de informare. Faptul că înțelegea, în afară de siriacă, araba, armeană, ebraica și greaca i-a facilitat accesul la cele mai elevate opere teologice și istoriografice aflate în circulație în Orientul Apropiat la începutul mileniului al II-lea. De altfel, însuși Bar Hebraeus, considerat de mulți specialiști drept cel mai proeminent reprezentant al literaturii siriace din primele secole ale mileniului al II-lea, își exprima prețuirea pentru activitatea predecesorului său : „A fost în adevăr un om de memorie glorioasă, foarte versat în Sfintele Scripturi, cu un aspect venerabil, cu o fizionomie frumoasă ; avea vorba agreabilă și facilă, era harnic la lucru și ziua și noaptea ; el a lăsat sfintei Biserici a lui Dumnezeu cărți admirabile”²⁶.

²¹ Editorul cronicii presupune că ar fi vorba de operele lui Bar Salibi (I). Cf. Michel le Syrien, *Chronique*, III, p. 350, nota 4.

²² Remarca aparține lui A. Lüders, *op. cit.*, p. 8.

²³ V. Langlois, *op. cit.*, p. 4–5.

²⁴ *op. cit.*, p. 5.

²⁵ Cf. nota 1.

²⁶ V. Langlois, *op. cit.*, p. 6.

Numai câteva din lucrările lui Mihail Sirianul au văzut lumina tiparului, fie în originalul siriac, fie în diferite alte limbi orientale sau de circulație internațională, altele au rămas în manuscris, iar o mare parte din ele sînt iremediabil pierdute.

Lucrările din sfera ecleziastică păstrate în original sînt următoarele : o *Liturghie*, în cadrul căreia diferite rugăciuni componente formează un fel de acrostih, potrivit înșiruirii literelor din alfabet (publicată în traducerea latină a abatelui Renaudot); un *Pontifical* sau *Ritual de hirotonire*; o revizuire a *Vieții lui Mar Abhai*, scriere cu caracter apologetic despre un pretins episcop al Niceei de la sfîrșitul secolului al IV-lea, destinată să justifice cultul relicvelor sfinte, interzis în perioada iconoclastă; două *predici*, una pentru Ioan din Mardin, iar cealaltă pentru sfîntul Bar Sauna; în afară de acestea, în cărțile de oficiere rugăciunile intitulate „sedras” sînt trecute sub numele său ²⁷.

Alte creații ale patriarhului iacobit au parvenit posterității numai în traducere, așa cum este cazul cu o *Profesiune de credință*, adresată în anul 1169 împăratului Manuel I Comnenos (cunoscută în versiune grecească și arabă), precum și cu *Combaterea erorilor lui Marcus bar Qonbar*, un schismatic copt din Egipt adept al messalianismului (din care se pare că a fost depistat un exemplar tradus în limba arabă) ²⁸. Ambele opere sînt amintite în istoria universală a lui Mihail Sirianul (III, 334, 380).

Pe lângă aceste lucrări deținem știri și asupra altor scrieri religioase ale sale, pierdute însă în decursul secolelor : 29 de *canoane* redactate la mănăstirea Mar Hannanja la scurtă vreme de la preluarea prerogativelor de șef al Bisericii iacobite și alte câteva canoane compuse ulterior (III, 331, 334); o *Profesiune de credință* anexată unei scrisori de recomandare expediate în 1166 patriarhului din Alexandria (III, 331); *instrucțiuni* pentru Theodoros bar Wahbun spre a i servi la tratativele angajate cu Biserica constantinopolitană (III, 335—336); disertația *Împotriva albi genzilor* (III, 378), deja amintită; *Panegiricul lui Dionysios bar Salib(h)* (III, 344—345); un *poem* în care se elogiază statornicia în credință a unei tinere creștine în pofida presiunilor arabilor; un *Evangheliar* copiat personal de patriarh cu litere de aur pe fond argintiu și cu litere de argint pe auriu ²⁹.

Opera capitală a lui Mihail Sirianul este o voluminoasă cronică, de fapt o amplă istorie universală, tratînd evenimente de la facerea lumii pînă în anul 1195. De altfel aceasta este și singura sa creație scrisă care are caracter profan, chiar dacă în paginile sale un loc consistent îl ocupă evocarea faptelor biblice și de istorie bisericească. Data ultimelor evenimente relatate corespundea desigur cu momentul terminării lucrării, cînd patriarhul monofizit era în pragul vîrstei de 70 de ani, găsindu-se în fruntea Bisericii iacobite de aproape trei decenii. Dobîndise, prin urmare, o îndelungată experiență de viață, acumulînd un volum consistent de informații diverse pentru opera sa istorică. Cronică este apreciată de Jean-Baptiste Chabot, renumitul exeget francez al literaturii medievale

²⁷ J.-B. Chabot, *op. cit.*, p. 127. Cf. și V. Langlois, *op. cit.*, p. 7; R. Duval, *op. cit.*, p. 400—401.

²⁸ J.-B. Chabot, *op. cit.*, p. 127.

²⁹ A. Lüders, *op. cit.*, p. 8—9, nota 6.

siriace și, totodată, primul editor al textului original al lucrării în discuție, drept „unul din cele mai prețioase monumente ale literaturii istorice a siriienilor”³⁰.

Lucrarea lui Mihail Sirianul este împărțită în 21 de cărți, divizate și ele în mai multe capitole. La rîndul lor, capitolele cuprind trei coloane. În ordinea dispunerii siriace, prima — cea din dreapta — este afectată evenimentelor ecleziastice, cea din mijloc istoriei politice, iar coloana din stînga unor întîmplări diverse: diferite fenomene astrologice, cataclisme naturale, epidemii etc. Inițial autorul și-a propus să urmeze forma sincronismelor, după modelul cronicii lui Eusebios din Cesareea (260/265? — 339 340), dar pe parcursul lucrării nu a manifestat întotdeauna consecvență³¹. Întinderea spațiului acordat tratării temelor istorice și de altă natură a fost deseori dependentă de legătura lor cu istoria siriană, ca și de bogăția materialelor accesibile.

În cea mai mare parte cronica lui Mihail Sirianul este o compilație după diferiți autori antici și medievali, îndeosebi greci și orientali. Istoriografia medievală, atît cea occidentală, cît și cea bizantină și orientală, utilizează procedeul compilării în mod constant, fără reticențe, concepția despre preluarea *ad litteram* a pasajelor din alte lucrări fiind cu totul alta decît cea impusă în perioada modernă. Practica curentă a transcrierii nealterate a pasajelor din operele scriitorilor mai vechi, deși îngreșea spiritul de creație, a avut totuși rolul pozitiv de a conserva lucrări întregi sau fragmentare, care altfel probabil n-ar mai fi fost recuperabile. Înserarea operelor predecesorilor, integral sau parțial, în alte scrieri, indiferent dacă cel compilat era menționat, nu greva asupra onestității profesionale a autorilor din epoca medievală.

De aceea, nici prestigiosul conducător al Bisericii iacobite nu s-a sfiit să facă ample împrumuturi de la cei care l-au precedat în preocupări și nimeni dintre contemporani nu a găsit cu cale să-i aducă nici cel mai neînsemnat reproș pentru această modalitate de „creație” lipsită de originalitate. Abordînd în cronica sa un diapazon cronologic atît de vast, era normal ca Mihail Sirianul să apeleze la un material informativ bogat. În partea introductivă a operei sale sînt menționați o parte a autorilor utilizați: Iulius Africanus, Josue, Hegesip, Flavius Josephus, Annianos, Eusebios din Cesareea, Sozomenes, Socrates, Theodoret, Ioan din Djebel, Theodoros, Zacharia Retorul, Ioan din Asia (din Efes), Goria (Cyrus din Batna), Iacob din Edessa, Dionysius din Tel-Mahr, Ignatius din Metilene, Slivea (Saliba) din Metinene, Ioan din Kaișum și Dionysios bar Salib(h)î din Amid³². Pe lângă aceștia, pe parcursul cronicii mai sînt citați — în afara *Bibliei* în redactare ebraică și siriacă — și alți autori, între care Metodius din Patara, Arat, Menandru, Samadruș, Josephus ben Gorion, Andronic Alypius, Ioan Diakrinomenos, Vasile din Edessa și diferiți părinți ai Bisericii³³. În legătură cu acești din urmă autori nu avem certitudinea dacă au fost folosiți în mod direct de către Mihail Sirianul sau dacă el

³⁰ J.-B. Chabot, *op. cit.*, p. 125.

³¹ *Ibidem*, p. 126.

³² Michel le Grand, *Chronique*, p. 18—21. Cf. și A. Wirth, *op. cit.*, p. 63—64; F. H. ac., *op. cit.*, p. 62—63; J.-B. Chabot, *op. cit.*, p. 126.

³³ A. Wirth, *op. cit.*, p. 64.

i-a găsit citați în alte lucrări mai tirzii pe care le-a compilat. Există, de asemenea, indicii că l-ar fi folosit și pe Moise Chorenai³⁴. Întrucât o parte a scrierilor inserate în cronica patriarhului iacobit s-au pierdut în decursul vremurilor și el nu consemnează decît rareori de la cine a preluat informațiile, rămînem în imposibilitatea de a stabili cui i se datorează fiecare din pasajele compilate de Mihail Sirianul.

În ceea ce privește evenimentele din vremea vieții sale, cu siguranță că în afara unor fragmente din diferite lucrări istoriografice ale contemporanilor, din nefericire pierdute, Mihail Sirianul a inclus în istoria sa universală date consemnate de el însuși, precum și anumite materiale inedite păstrate în mînăstirile din eparhiile sufragane. Autorul a notat uneori legende culese de la popoarele din Orient. Deosebit de interesantă este în acest sens relatarea privind înaintarea spre apus a turcilor selgiucizi, care, potrivit tradiției, ar fi fost conduși de un animal asemănător cu un ciine (III, 153). Această istorioară cu iz legendar se integrează în șirul miturilor despre așa-numitul animal-călăuză, temă analizată cu deosebită pertinentă de Mircea Eliade³⁵. Faptul că inserarea respectivului element folcloric în istoria universală a lui Mihail Sirianul nu s-a făcut prin intermediul altor izvoare scrise — de altfel, necunoscînd limba turcă, scrierile selgiucide îi erau inaccesibile — ci s-a datorat preluării directe din folclorul musulman, ne este dezvăluit de Bar Hebraeus, care, compilînd lucrarea patriarhului iacobit, afirma că mitul menționat nu este inclus în niciuna din lucrările cunoscute lui³⁶.

Totodată, Mihail Sirianul a relatat numeroase evenimente din viața politică și religioasă a Orientului Apropiat auzite de la contemporanii săi sau la care fusese martor ocular. În cronica sa găsim adevărate pagini de memorialistică, cu observații extrem de interesante asupra cadrului politic al epocii. Atît din punct de vedere documentar, cit și în privința originalității lucrării sale, partea din cronică ce evocă perioada contemporană autorului rămîne fără îndoială cea mai valoroasă și revelatoare asupra calităților sale de istoric și literat. Pentru ansamblul vieții politice și religioase din Orientul Apropiat, îndeosebi pentru disputele militare dintre sultanatele și emiratele musulmane, pentru relațiile acestora cu statele latine orientale, cu participanții la Cruciada a II-a și a III-a, cu Bizanțul Comnenilor și cu Cilicia armeană, informațiile oferite de istoria universală a cronicarului sirian sînt de o inestimabilă valoare documentară³⁷. Un interes mult mai limitat îl comportă evenimentele anterioare secolului al VI-lea al e.n., prezentate ca o însurire cronologică de date care nu sînt în măsură să pună prin nimic în valoare capacitatea de interpretare a faptelor istorice și nici talentul literar al autorului. Valoarea informativă a cronicii lui Mihail Sirianul pentru istoricul de astăzi rezidă

³⁴ Michel le Grand, *Chronique*, p. 30, nota 1 și 3; A. Wirth, *op. cit.*, p. 64.

³⁵ M. Eliade, *D'o Zamolxis à Gengis-Khan*, Paris, 1970, p. 136 — 138.

³⁶ Michel le Syrien, *Chronique*, III, p. 153, nota 2.

³⁷ Elocvent ni se pare modul în care a fost apreciată și utilizată cronica sa, între alții, de F. Chalandon, *op. cit.*, p. XLII—XLIII și *passim*; A. Lüders, *op. cit.*, p. 5—13; J. Segal, *op. cit.*, p. 255—256; F. Tinnefeld, *op. cit.*, p. 435 și urm.; R. A. Gusseinov, *Relations entre Byzance et les Seljûks en Asie Mineure aux XIe et XIIe siècles (D'après les sources syriennes)*, în *Actes du XIV Congrès...*, p. 336—344 (Cf. și *idem*, în *Средневековый Восток*, Moscova, 1980, p. 120—126).

în egală măsură atât în pasajele originale, cât și în acelea compilate după alți autori, a căror operă integrală în foarte multe cazuri nu s-a păstrat.

Referitor la probitatea ce și-o autoatribuia în relatarea unor evenimente din trecut sau la care fusese direct implicat, relevantă este propria sa mărturisire: „în toate faptele pe care le-am compilat în această carte mi-am dat cea mai mare silință și am apelat la tot discernământul, așa cum se cuvenea s-o facem, spre a scrie adevărul și spre a nu amesteca lucrările exacte cu cele inexacte: acum am ales, în fața lui Dumnezeu, care cercetează inimile, noi vom scrie fără a ne îndepărta cituși de puțin de exactitate” (III, 382).

Dacă intențiile sale nu s-au putut transpune întotdeauna în realitate, aceasta se datorește și faptului că istoria sa universală a servit ca tribună de pledoarie în favoarea doctrinelor iacobite, a legitimității Bisericii monofizite, de combatere a dogmelor celorlalte biserici și ale islamului, a deciziilor conciliului de la Chalcedonia, elemente ce se detașează de profilul epistemologic al creației istorice. Subiectivismul în tratarea aspectelor confesionale i-au atras acuzația, poate excesiv de aspră, de „pasiune exagerată pe de o parte și credulitate naivă pe de alta parte”³⁸.

În ceea ce privește modul de datare al evenimentelor istorisite în cronica sa universală, Mihail Sirianul s-a folosit de era seleucidă (numită așa de la fondatorul dinastiei omonime Seleukos I Nikator) — „anii grecilor”, potrivit propriei terminologii — al cărui punct inițial este anul 312 î.e.n. Pe alocuri cărturarul sirian a utilizat concomitent și alte sisteme cronologice, indicînd anii nu numai după era seleucidă, ci și după era bizantină (*ab origine mundi*), era cezariană de la Antiohia, era creștină dionisiană (*post Christi natum*) etc. Încercările sale de a obține o concordanță între diferitele sisteme de consemnare a anilor nu s-au soldat întotdeauna cu rezultate fericite, ceea ce, de altfel, nici nu-i de mirare, dat fiind că între sursele lui Mihail Sirianul figurează și autori, precum Eusebios, Annianos, Iacob din Edessa etc., care s-au folosit de modalități personale de înșiruire a anilor, menite să pună în derută chiar și pe istoricii avizați³⁹.

Textul propriu-zis al cronicii este însoțit de șase apendice, redactate, de asemenea, de Mihail Sirianul. În primul dintre ele sînt inserați sacerdoții biblici, cei din Roma, Alexandria, Efes, Antiohia, Constantinopol etc., precum și suveranii biblici, asirieni, egipteni, greci, romani, perși, arabi, turci, franci (de la Ierusalim) etc., indicîndu-se totodată numărul anilor de păstorire și, respectiv, de domnie. În cel de-al doilea se face un excurs în istoria sirienilor, de la descendenții lui Aram pînă în epoca cînd s-a redactat cronica. Prezentarea succesiunii patriarhilor iacobiți, a membrilor sinodului, a mitropolitelor și episcopilor sufragani, începînd cu Severus și terminînd cu Mihail I, face obiectul celui de-al treilea apendice. O înșiruire cronologică a episcopilor din diferite scaune orientale (Ierusalim, Alep, Melitene, Edessa etc.) este expusă în apendicele al patrulea. Cel de-al cincilea cuprinde tabelul regilor și patriarhilor din Armenia,

³⁸ V. Langlois, *op. cit.*, p. 5.

³⁹ Pentru sistemele cronologice utilizate de Mihail Sirianul, cf. Michel le Syrien, *Chronique*, III, p. 414—425 (J.-B. Chabot); V. Grumel, *La Chronologie (Traité d'études byzantines)*, I, ed. P. Lemerle, Paris, 1958, p. 220—221.

iar ultimul — al șaselea — tabelul sacerdoților nestorieni, cu indicarea anilor de păstorire (III, 427—524).

Manuscrisul original al cronicii patriarhului iacobit s-a pierdut în decursul timpului. La moartea autorului, textul se afla la mănăstirea Bar Sauma, de unde Ignatius David l-a dus la Hromkla, pentru a reveni curînd la Bar Sauma, unde a putut fi utilizat prin anul 1255 de Bar Hebraeus, care a compilat din ea pasaje foarte ample în a sa *Cronică siriacă*⁴⁰. O copie a operei lui Mihail Sirianul, care s-a pierdut însă, a fost executată prin 1560 de Moise din Mardin⁴¹. În anul 1598, o altă copie în limba siriacă a făcut Mihail Bar Sauma, aceasta fiind singura transmisă posterității. Descoperită la Urha (Orfa, Edessa) de Mgr Rahmani în 1887, ea a parvenit orientalistului Jean-Baptiste Chabot, care a publicat-o în original și în traducere franceză între anii 1899 și 1910⁴². Remarcabila sa ediție, în patru tomuri voluminoase, a fost reimprimată prin mijloace fotomecanice la Bruxelles în anul 1963. Fragmente mărunte din textul siriac al cronicii au fost ulterior traduse și de alți orientaliști⁴³.

Multă vreme lucrarea capitală a lui Mihail Sirianul a fost cunoscută specialiștilor numai printr-o variantă destul de alterată în armeană. Aceasta fusese terminată de preotul Ishók (Isaac) în anul 697 al erei armenie, corespunzînd cu anul 1248 al e.n. Potrivit unei notițe dintr-un manuscris al cronicii păstrat la mănăstirea Sf. Lazăr din Veneția, inserat după relatarea domniei lui Anastasios I (491—518), prima parte a acestei „sublime opere” ar fi fost tradusă de *vardabed*-ul (— doctor, învățat) David, ale cărui date biografice sînt cu totul necunoscute. În schimb, despre cel de-al doilea compilator al lucrării lui Mihail Sirianul — Ishók — se știe că a fost preot în orașul de reședință al patriarhului armean și că a trăit în timpul domniei lui Hetum I (1226—1270). Originalul cronicii îi fusese înminat spre a fi transpus în armeană de patriarhul iacobit Ignatius II (1222—1252)⁴⁴. La realizarea variantei armenie a istoriei universale a lui Mihail Sirianul se pare că a contribuit și renumitul *vardabed* Vardan Pardsepert'i, denumit și „cel Mare”, cunoscut între altele ca autor al unei *Geografii* și al unei *Istории universale*, unde sînt menționați și românii⁴⁵. Această variantă a fost editată integral în traducere franceză de Victor Langlois în anul 1868, folosindu-se de două manuscrise din colecția mănăstirii venețiene Sf. Lazăr și de un altul de la Biblioteca Națională din Paris. În secolul trecut opt exemplare armenesti se păstrau

⁴⁰ Gregorii Abulpharagii sive Bar-Hebraei *Chronicon Syriacum*, ed. P. J. Bruns și G. G. Kirsch, Leipzig, 1789, *passim*.

⁴¹ A. Lüders, *op. cit.*, p. 10.

⁴² J.-B. Chabot, *op. cit.*, p. 125. Cf. nota 3.

⁴³ Cf. infra notele 132, 133, 136 și 142.

⁴⁴ V. Langlois *op. cit.*, p. 9—10; W. Wright, *op. cit.*, p. 252.

⁴⁵ A. Decei, *Românii din veacul al IX-lea pînă în al XIII-lea în lumina izvoarelor armenesti*, în A. Decei, *Relații româno-orientale*, București, 1978, p. 88—95. Considerăm nimerit să amintim aici — la semnalarea colegului Marcel Popa, făcută după predarea studiului nostru la tipar — că regretatul orientalist sus-menționat a avut cunoștință de cronica lui Mihail Sirianul, sesizînd pasajul referitor la *Balakayê*, pe care însă nu l-a comentat în nici un fel, astfel că el practic a rămas neutilizat pentru istoria românească. Totodată, i-a atras atenția din cronică numele de *Bâlaq*, purtat de un emir ture din Mesopotamia, evidențiindu-i asemănarea — absolut întimplătoare, după părerea noastră — cu etnonimul *valah* (*Ibidem*, p. 71, nota 1 și p. 105, nota 1).

la mănăstirea din Edșmiadzin din Armenia Mare, cite un exemplar la Sankt Petersburg și Paris și mai multe la Veneția și în biblioteca Patriarhiei armene gregoriene din Constantinopol ⁴⁶. Cîteva fragmente din cronica patriarhului Mihail I traduse din armeană fuseseră publicate și de Ed. Dulaurier în 1848—1849 ⁴⁷, o parte a lor fiind incluse într-un volum apărut în 1869 în prestigioasa colecție de izvoare privind istoria cruciadelor ⁴⁸. Un text armean neprelucrat al cronicii s-a editat în 1870 la Ierusalim, iar o copie îmbunătățită, în același oraș, cu un an mai târziu ⁴⁹. Atît volumele tipărite la Ierusalim, cit și cel editat de Langlois reprezintă adevărate rarități bibliografice.

Istoria universală alcătuită de Mihail Sirianul a fost tradusă și în arabă, un manuscris al ei, datînd din 1759, păstrîndu-se la mănăstirea ez Za'faran, iar altele aflîndu-se în colecțiile de la British Museum, Vatican etc. ⁵⁰.

În ceea ce privește varianta datorată lui Ishôk, trebuie făcută observația că ea nu redă întotdeauna cu fidelitate textul siriac. În afară de aceasta, numeroase fragmente din original, inclusiv cele șase appendice, au fost excluse în întregime sau au fost numai rezumate. Pe de altă parte, compilatorul și-a permis să facă pe alocuri cîteva adăugiri, îndeosebi în legătură cu viața ecleziastică a armenilor și cu diferite evenimente politice din vremea domniei regilor Leon II cel Mare și Hetum I din dinastia Rubenizilor, prezentate cu un vădit dar explicabil subiectivism ⁵¹. Toate indicațiile cronologice ale cronicii originale au fost recalulate potrivit erei armene, numai în puține cazuri menținîndu-se și numărarea anilor după sistemul cronologic „sirian”, adică seleucid, sau după alte sisteme.

★

Pentru istoria românească cel mai interesant paragraf din cronica lui Mihail Sirianul este acela inserat în capitolul al XII-lea din cartea a XV a, în care românii sînt menționați, sub forma *Balakayê*. Reproducem mai jos acest pasaj în traducere românească efectuată după traducerea franceză făcută de J.-B. Chabot după originalul siriac:

„În luna lui 'ab (= august — nota editorului) a aceluiași an (1429 al erei seleucide = 1118 e.n. — n.n.) a murit Alexe, împăratul grecilor. El era înțelept și viteaz. Prin înțelepciunea sa a eliberat orașele lor de franci, cumani, sirbi și vlahi (*Balakayê*). El a luptat cu toți aceștia și a menținut Imperiul; a domnit cu fermitate timp de 29 de ani. După el a domnit fiul său Ioan în anul 1429” (III, 204).

Fragmentul citat, făcînd parte din coloana ce înfățișează evenimente politice, este intercalat de relatarea unor perturbații produse la Melitene în același an prin invazia unui emir kurd, pe de o parte, iar pe de altă parte de prezentarea complotului pus la cale la urcarea pe tron a lui

⁴⁶ V. Langlois, *op. cit.*, p. 14—15; F. Haase, *op. cit.*, p. 61.

⁴⁷ „Journal Asiatique”, Seria a 4-a, XII, 1848, p. 281—334; XIII, 1849, p. 315—376 (apud F. Haase, *op. cit.*, p. 60, nota 2).

⁴⁸ *Extrait de la Chronique de Michel le Syrien*, în *Recueil des historiens des Croisades. Documents arméniens*, I, ed. Éd. Dulaurier, Paris, 1869, p. 311—409.

⁴⁹ F. Chalandon, *op. cit.*, p. XLIII, nota 2; A. Lüders, *op. cit.*, p. 10.

⁵⁰ A. Lüders, *op. cit.*, p. 10.

⁵¹ Michel le Grand, *Chronique*, p. 359—361; F. Haase, *op. cit.*, p. 63—82 și 271—284.

Ioan II Comnenos de fratele său (în realitate de cumnatul său, Nicephoros Bryennios — n.n.), de sora (Anna Comnena) și mama sa (Irina), conjurație zădărnicită însă prin măsurile luate de împărat (III, 204).

Recent am avut prilejul să semnalăm această informație asupra vlahilor furnizată de literatura cronicărească siriacă și să-i subliniem valoarea pentru istoria medievală românească⁵², fără să fi reușit însă să o punem în valoare într-un mod corespunzător, carentă pe care ne propunem să o suplینim în măsura posibilităților în studiul de față.

Forma sub care a fost transcris numele vlahilor — *Balakayê* — este tipică pentru modul siriac de a reda etnonimele. Sufixul *-ayê* este utilizat pentru aproape toate denumirile de popoare care se întilnesc pe parcursul cronicii: *Bulgarayê* (= bulgari), *Esklanayê* (= slavi), *Kazarayê* (= chazari), *Persayê* (= perși), *Pastinaqayê* (pecenegi), *Qumanayê* (= cumani), *Romayê* (= romani), *Skutayê* (= sciți), *Taiyayê* (= arabi), *Turkayê* (= turci) etc. (I IV, *passim*). *-Ayê* din siriacă are aceeași valoare cu sufixul *-iya* de la unele etnonime arabe. Detașind sufixul *-ayê* de la denumirea siriacă a românilor, obținem o formă mai apropiată de cea reală — *Balak* — folosită aproximativ în aceeași vreme de armeni, ca toponim însă, așa după cum atestă o interpolare tirzie la cronica lui Moise Chorenat'i⁵³.

Pe parcursul cărții a XV-a autorul mai face și alte referiri asupra domniei împăratului Alexios I Comnenos, pe care considerăm util să le evocăm succint, întrucit unele din ele au anumite legături cu faptele relatate în paragraful citat din capitolul al XII-lea. Totodată, prezentarea lor ni se pare revelatoare pentru evaluarea consistenței materialului aflat la dispoziția cărturarului sirian privitor la domnia lui Alexios I.

Referitor la disputarea tronului imperial se apreciază că Alexios a fost determinat să acționeze pentru preluarea puterii în Bizanț nu numai pentru că bazele Nikephoros III Botaneiates stăpînea nelegitim, ci îndeosebi datorită incapacității sale de a governa și a faptului că „afacerile imperiului cădeau în ruină” (III, 177). După relatarea modului cum a fost organizată detronarea lui Nikephoros III, Mihail Sirianul consemnează — în mod eronat însă — că Alexios I și-a început domnia în anul 1400 al erei seculare (= 1089 e.n.) și că a stăpînit timp de 29 de ani „și nu 38, cum (i se atribuie) în alte cărți” (III, 177). În realitate Alexios ocupase tronul constantinopolitan vreme de 37 de ani, 4 luni și 15 zile, între 1 aprilie 1081 și 15 august 1118, dar cronicarul iacobit ignorase cifrele oricum mai exacte ale izvoarelor ce-i stătuseră la îndemînă, derutat fiind de sistemele cronologice diferite pe care le confrunța și încerca să le pună de acord.

În paginile următoare, evocînd prima parte a domniei lui Alexios I Comnenos, Mihail Sirianul face aprecierea: „În acea epocă Imperiul grecilor era oprimat din toate părțile”. Justificînd această informație, el menționează pătrunderea francilor în Imperiu și atacarea Constantinopolului, vreme în care „turcii și arabii dominau și stăpîneau asupra res-

⁵² V. Spinei, *Moldova în secolele XI XIV*, București, 1982, p. 57.

⁵³ A. Decei, *op. cit.*, p. 24 și 32. Istoriografia contemporană a fost confruntată cu o prelungită controversă relativ la perioada în care a trăit autorul armean, specialiștii opinînd, în special, fie pentru secolul al V-lea, fie pentru secolul al IX-lea.

tului provinciilor" (III, 179). Cronicarul avea în vedere acțiunile agresive împotriva capitalei Bizanțului ale câtorva participanți la prima Cruciadă, ce se deplasau prin Imperiu spre Locurile Sfinte, și extinderea posesiunilor turcilor selgiucizi în Asia Mică. După prezentarea unor evenimente contemporane din Cilicia, Siria și alte regiuni orientale, în cronică se revine asupra momentului conflictului dintre franci și Alexios I. De data aceasta Mihail Sirianul ne informează că în drum spre Ierusalim francii au ajuns pe mare la Constantinopol și, întrucît Alexios le-a interzis trecerea mai departe, au asediat capitala Imperiului (III, 183). Avem de-a face, prin urmare, cu relatarea aceluiași fapt de două ori cu mici deosebiri. Dispunem astfel de o dovadă că pentru datele privind domnia lui Alexios I patriarhul sirian se servise de cel puțin două izvoare diferite. Pe de altă parte, precizarea din cronică, evocată deja anterior, potrivit căreia cifra anilor de domnie ai împăratului în discuție îi era cunoscută autorului din „alte cărți”, ne conduce tot spre concluzia că Mihail Sirianul apelase la mai multe surse de informare.

În coloana afectată aspectelor din sfera ecleziastică se consemnează măsurile dure dictate de împărat împotriva bisericii siriene și a celei armenice din Constantinopol — soldate cu incendierea lăcașelor și cu alungarea preoților — sub pretextul că enoriașii lor întrețineau relații comerciale cu turcii (III, 185). Faptul că, în pofida dispozițiilor ce lezau atât de grav interesele confesionale ale comunității siriene de pe malurile Bosforului, domnia lui Alexios I este prezentată elogios, ne face să credem că acest din urmă paragraf din domeniul vieții bisericești a fost preluat dintr-o altă sursă decît celelalte referiri la epoca bazileului din dinastia Comnenilor.

Informațiile rezumate mai sus sînt singurele referitoare la Alexios I Comnenos din istoria universală a lui Mihail Sirianul. Dat fiind că autorul cronicii a compilat izvoare diferite, nu toate pasajele ce întregesc portretul împăratului Alexios au o legătură organică între ele. După modul favorabil în care îl înfățișează pe bazileu, par a fi emenate din aceeași pană, în afară de pasajul unde sînt amintiți vlahii, fragmentul ce prezintă preluarea tronului și acela despre dificultățile provocate Imperiului de către franci în urma interdicției de a se îndrepta spre Orient. Ca și în cele mai multe cazuri, învățatul sirian nu a ținut nici de data aceasta să ne releve de unde s-a inspirat.

Cine putea fi autorul de la care patriarhul iacobit a împrumutat paragraful asupra vlahilor? Pentru epoca contemporană și cea imediat anterioară Mihail Sirianul nu citează între sursele istoriei sale decît pe autorii de aceeași naționalitate cu el: Vasile din Edessa (III, 207), Ioan din Kaișum (III, 256), Dionysius bar Salib(h)i din Amid (III, 257, 272), aceasta neexcluzînd însă posibilitatea de a fi apelat și la alți cronicari sirieni sau străini. Cu excepția primului, ceilalți doi sînt citați numai atunci cînd fac referiri la evenimentele din Orient. În schimb, dintr-o lucrare a lui Vasile din Edessa se reproduce un paragraf privind luptele purtate de Ioan II Comnenos cu cumanii în Peninsula Balcanică (III, 207). Observăm în același timp că elogiul — un adevărat panegiric — făcut lui Alexios I în capitolul al XII-lea din cartea a XV-a înșiră printre adversarii împăratului numai popoarele pe care acesta le-a înfruntat în provin-

ciile europene ale Imperiului bizantin. Turcii selgiucizi, unii din cei mai periculoși dușmani ai Bizanțului după dezastrul de la Mantzikert, sînt omiși în respectivul fragment, ceea ce ar sugera că acesta nu fusese conceput de un oriental. În sprijinul acestei supoziții pledează și faptul că numele cumanilor este redat după forma grecească (Κομάνοι) și nu după cea orientală (Kîpciaci).

Pasajul putea fi deci preluat de Mihail Sirianul fie direct de la un autor trăit în mediul constantinopolitan, fie prin intermediul unui cărturar care beneficiase în opera sa de informații scurse prin filieră bizantină, cum este și cazul episodului plagiat după episcopul Vasile din Edessa despre conflictul lui Ioan II cu nomazii cumani. Atunci cînd îl citează pe Vasile din Edessa în legătură cu invazia cumană, patriarhul iacobit face precizarea că acesta „se găsea acolo”, expresie prin care voia să arate fie că participase la evenimente, fie că fusese apropiat de locul lor de desfășurare. În afara paragrafului despre luptele cu cumanii, opera lui Vasile din Edessa cuprindea probabil și alte date din istoria provinciilor europene ale Imperiului bizantin. Tocmai de aceea n-ar fi exclus ca mențiunea despre vlahi să fi fost însușită de Mihail Sirianul de la Vasile din Edessa, care la rîndul său a putut s-o preia dintr-o sursă constantinopolitană, mai ales că pasajul unde sînt amintiți vlahii conține anumite caracteristici ce îl aseamănă obișnuitelor discursuri funerare sau panegrice din cercurile aulice bizantine.

Printre înalții ierarhi ai Bisericii iacobite sînt cunoscuți doi episcopi cu numele de Vasile care au păstorit la Edessa : este vorba de Vasile bar Çabuni și de Vasile bar Șumana. Editorul cronicii patriarhului Mihail înclină să-l identifice pe cronicar cu acesta din urmă⁵⁴. Vasile bar Șumana, pe numele său inițial Aub'l-faradj var Șumana, fusese investit ca mitropolit la Kaișum de patriarhul iacobit Ioan XIII (1130—1137) (III, 478). La scurt timp însă, scandalizat de dispozițiile ce l lezau pe un confrate, își părăsește dieceza, retrăgîndu se într-o mănăstire de pe malul Eufratului, de unde revine cînd respectivul confrate a fost repus în drepturi (III, 242—243). În vremea păstoririi patriarhului Mihail I, Vasile bar Șumana era titular al diecezei din Edessa și președinte al sinodului (III, 480). Celălalt Vasile din Edessa, numit anterior Abu Ghalib bar Çabuni, ajunge în primii ani ai secolului al XII-lea mitropolit al Edessei, dar nu mult timp după promovarea în această importantă demnitate, intră în conflict cu patriarhul Athanasie VII (1090—1129), care îl excomunică și încearcă să-l destituie. Întrucît regiunea unde își exercita jurisdicția canonică se afla în teritoriul comitatului franc al Edessei, Vasile bar Çabuni și-a permis să ignore sentința superiorului său ierarhic, păstrîndu-și în continuare atributele (III, 191, 200—201, 207). Despre mitropolitul răzvrătit al Edessei și fratele său Sa'id (ulterior Ioan) bar Çabuni, mitropolit la Melitene, Mihail Sirianul scrie că erau „celebri în Siria pentru doctrina și știința lor profană și, de asemenea, prin scrierea în două limbi și prin controversele lor cu ereticii” (III, 190). Cum într-o altă împrejurare patriarhul cronicar nota că Sa'id bar Çabuni era „capabil prin doctrină și scriitor ilustru în limba noastră (siriacă — n.n.) și cea a grecilor” (III, 185), rezultă

⁵⁴ Michel le Syrien, *Chronique*, III, p. 207, nota 1.

Fig. 1. Harta Orientului Apropiat în timpul lui Mihail Sirianul.

că și fratele său Vasile posedă greaca. Mărturiile lui Mihail Sirianul ne arată prin urmare că Vasile ibn Çabuni era un înzestrat om de cultură și minutor al condeiului, cunoștea limba greacă și se preocupa, în afară de probleme canonice, și de alte domenii, calități ce nu sînt atribuite și lui Vasile bar Șumana, ceea ce ar pleda, după părerea noastră, pentru identificarea celui dintii cu cronicarul Vasile din Edessa.

În varianta armenescă a istoriei universale a lui Mihail Sirianul datorată preotului Ishôk lipsește pasajul în care se menționează confruntările lui Alexios cu francii, cumanii, sîrbii și vlahii, de altfel ca și aproape toate celelalte referiri la domnia împăratului în discuție. Numele său apare în transpunerea armeană prelucrată numai o singură dată. Evenimentele ce au precedat momentul preluării sceptrului imperial de către Alexios Comnenos sînt redată în versiunea lui Ishôk cu oarecare deosebiri. Datorită faptelor reprobabile săvîrșite de Nicephoros III Botaneiates, acesta își atrăsese animozitatea demnitarilor de la curte. „Unul dintre aceștia, Alex, a profitat de indignarea generală pentru a-l înlătura pe Nicephoros de pe tron și de a-l trata în același mod în care acesta l-a tratat pe Mihail (VII Dukas Parapinakes — n.n.). Alexis a domnit 29 de ani”⁵⁵. În afară de acest pasaj, în varianta din limba armeană se mai vorbește fără ca Alexios I să mai fie nominalizat — de asedierea timp de șapte ani de către cruciați a Constantinopolului, despre care se spune că ar fi fost supus⁵⁶. În acest caz traducătorul făcea desigur confuzia între prima și cea de-a patra Cruciadă.

Paragraful despre conflictul lui Alexios I cu vlahii și celelalte popoare nu a fost introdus nici în cronică lui Bar Hebraeus⁵⁷, care, așa cum am arătat, a compilat — pe alocuri cu destulă fidelitate — opera lui Mihail Sirianul.

LES RÉALITÉS ETHNICO-POLITIQUES DU BAS-DANUBE AUX XIe — XIIe SIÈCLES DANS LA CHRONIQUE DE MICHEL LE SYRIEN (I)

RÉSUMÉ

Parmi les sources médiévales non encore utilisées dans l'historiographie roumaine où l'on fait mention des Roumains il figure également la chronique universelle de Michel le Syrien (1126—1199). L'auteur, syrien originaire de Mélitènes (Malatya), après avoir été quelque temps archimandrite au monastère de Bar Sauma, est devenu patriarche jacobite en 1166. Cette chronique exceptée, il a encore écrit de nombreux ouvrages à caractère ecclésiastique, dont seulement quelques-uns nous sont parvenus.

Son oeuvre capitale reste sans conteste une volumineuse histoire universelle qui relate les événements à partir de la Genèse jusqu'en 1195.

⁵⁵ Michel le Grand, *Chronique*, p. 295 ; *Extrait...*, in *Recueil des historiens des Croisades. Documents arméniens*, I, p. 326.

⁵⁶ Michel le Grand, *Chronique*, p. 292, 293, 294, 295.

⁵⁷ Cf. nota 40.

Une bonne partie en est une compilation d'après divers auteurs antiques et médiévaux, surtout grecs et orientaux. Vu que pas mal des écrits insérés dans cette histoire n'ont pas été conservés, et que son auteur ne mentionne pas souvent la source d'où il a pris les extraits, nous ne pouvons pas toujours établir à qui il doit les fragments compilés. La partie originale de la chronique, révélatrice pour les qualités d'historien et de lettré de Michel le Syrien — est celle où il consigne les événements contemporains.

Le travail fondamental du patriarche monophysite a longtemps été connu des spécialistes seulement par le truchement de sa traduction, assez altérée, en arménien, terminée par le prêtre Ischôk en 1248, à laquelle avaient aussi collaboré David et, paraît-il, Vardan Pardsepert'i. C'est à peine à la fin du XIXe siècle que l'on a découvert un manuscrit de cette chronique en syriaque, publié par l'orientaliste J.-B. Chabot en original et en traduction française entre les années 1899 et 1910.

Pour l'histoire roumaine, le paragraphe le plus intéressant de la chronique de Michel le Syrien est celui qui est inséré dans le XIIe chapitre du XVe livre, où les Roumains sont mentionnés sous la forme *Balakayê*: „Au mois de 'ab (août) de la même année, Alexis (1429 de l'ère séléucide = 1118 e.n. n.n.), empereur des Grecs, mourut. Il était sage et vaillant. Par sa sagesse, il délivra leur ville des Francs, des Comans, des Serbes et des Valaques. Il combattit avec tous ceux-ci, et conserva l'empire; il gouverna avec fermeté pendant 29 ans. Après lui régna son fils Jean, en l'an 1429”.

La forme où l'on a transcrit le nom des Vlaques — *Balakayê* — est caractéristique pour la manière syriaque de désigner les ethnonymes. Si l'on sépare le suffixe — *ayê* de la dénomination syriaque des Roumains, l'on obtient une forme plus proche de l'ethnonyme réel — *Balak* — employée approximativement à la même époque par les Arméniens.

Dans le XVe livre l'auteur fait aussi d'autres mentions sur le règne de l'empereur Alexis — Ier Comnène; pour cela il fait appel à plusieurs sources d'information, dont les auteurs ne sont pas révélés. Il ne serait pas exclu que le paragraphe sur les Vlaques eût été emprunté par Michel le Syrien de Basile d'Édesse, personnage identique, paraît-il, à l'évêque Basile ibn Çabuni, qui a vécu dans la première moitié du XIIe siècle.

PROPAGANDA IMPERIALĂ LA ROMA ÎN EPOCA LUI NERO

DE

RAMIRO DONCIU

Frământata epocă a lui Nero, etapă de răscruce în istoria principatului, este caracterizată prin numeroase noutăți survenite într-un interval de timp foarte scurt, în comparație cu etapele care i-au precedat sau i-au urmat.

Inovațiile apar în domenii dintre cele mai variate, de la arte plastice la religie și de la politică la literatură.

Nici propaganda, sau mai ales propaganda, nu a fost ocolită de valul schimbărilor. Cauzele dezvoltării fără precedent a acestei activități provin din înseși contradicțiile profunde ale epocii. În cele ce urmează vom încerca să prezentăm cele mai importante aspecte ale activității propagandistice din vremea lui Nero, cauzele care au făcut necesară o propagandă de o asemenea amploare și rezultatele ei. Cum Nero nu a pornit de pe un teren gol, ci a moștenit de la înaintașii greci sau romani mijloace și metode de propagandă, este interesant de urmărit și raportul dintre tradiția romană și modelul grec folosite de împărat.

Tradiția romană nu putea fi prea bogată în această direcție, publicitatea în jurul persoanei de rang imperial fiind de dată prea recentă pentru a se fi format, deja, o tradiție, în sensul deplin al cuvântului. Se făcuse, e drept, o largă publicitate în jurul magistraților. Alegerea acestora presupunea o adevărată campanie electorală, cu o propagandă activă¹. Calitățile personale aveau un mare rol în alegerea candidatului. Marius, în 108 î.e.n., fusese ales datorită cavalerilor romani care fuseseră în Africa și datorită armatei². Oricum, era vorba de o propagandă de moment, care se făcea cu mijloace limitate, pentru o persoană a cărei funcție era limitată în timp și pe care trebuia să o câștige și prin merite proprii. Împăratul nu era ales, el impunându-se în virtutea unor drepturi care nu țineau neapărat de calitățile personale, iar romanii erau puși în fața unui fapt împlinit. Dacă magistrații se străduiau să-și arate meritele înainte de a fi aleși, împăratul se ocupa de etalarea virtuților lui în momente în care nu se putea pune problema pierderii funcției pe această cale.

¹ C. Nicolet, *Le mlier de citoyen dans la Rome républicaine*, Paris, 1976, p. 409.

² *ibidem*.

Tot lumea elenistică a oferit modele pentru cultivarea ideii imperiului condus de un personaj atotputernic în raport cu oamenii de rând. Totuși, influența acestui model este de multe ori discutabilă. Uneori, mai mult decît un model elenistic, pare să fie urmat, mai degrabă, un model pur oriental. Alteori, iulio-claudienii, și Nero în special, și-au inventat singuri modele de propagandă.

Nero s-a îngrijit de constituirea unei rețele de propagandă care să acționeze în jurul său, cum a fost acea așa-numită „aula Neroniana”, alcătuită din cercul Annaeilor, Augustiani, favoriți ai împăratului, istoriografi, poeți, curteni, elevi și profesori de la școlile pentru educarea tinerețului roman în spirit grec, filosofi³. Aceștia trebuiau să sublinieze multiple și deosebite calități ale împăratului, ori de cîte ori aveau ocazia.

Dar „aula Neroniana” nu era singura modalitate de propagare a idealului imperial. Fuseseră inventate de mult alte mijloace, ceva mai puțin directe, dar mai rafinate.

Este vorba, în primul rînd, de emisiunile monetare. Apoi urmează diversele construcții monumentale ridicate de Nero, care se adresau mai întîi văzului, dar acționau și asupra celorlalte simțuri, impresionînd privitorul. Cu toate că monedele erau emise în scopuri economice, aspectul exterior nu era neglijat, el conținînd un mesaj care influența subconștientul celor care intrau în contact cu ele. Moneda circula din mînă în mînă, și credem că nu prea des erau comentate imaginile de pe avers sau revers. Subconștientul înregistra însă imaginile și informațiile furnizate de acestea, informații care nu puteau fi tratate critic de către subiect. Nu credem că anticicii ajunseseră să teoretizeze relația conștient-inconștient, dar sintem siguri ca o bănuiau, pentru că altfel ar fi greu de explicat preocuparea vădită pentru aspectul monedei, de exemplu.

Iconografia monetară este o adevărată oglindă pentru metamorfoza pe care a suferit-o puterea personală a împăratului. Pentru prima dată Nero apare pe aureii și denarii din anul 51 e.n., cînd a primit *toğa virilis* și a fost proclamat *princeps iuventutis* (B.M.C., pl. 33, 9—10). Romanii trebuiau să se obișnuiască cu un potențial urmaș al lui Claudius. Figura lui pe aceste monede este lipsită de personalitate, trăsăturile fiind șterse. Situația se repetă pe monedele care îl reprezintă la vîrsta de 16 ani. Urcarea pe tron nu îmbunătățește tratarea chipului tinărului principe, ba chiar se schimbă în mai rău. În primele săptămîni, influența mare a Agrippinei îl plasează pe împărat pe revers. Emisiunile de *aurei* și *denarii* o au pe avers pe mama principelui, cu legenda: AGRIPP. AUG. DIVI CLAUD. NERONIS CAES. MATER. Legenda fiului se află pe revers: NERONI CLAUD. DIVI F. CAES. AUG. GERM. IMP. TR. P. și înconjoară coroana civică, aceasta avînd în centru formula EX S.C.⁴ (B.M.C. pl. 38, 1—3). Mesajul transmis era că prima putere în imperiu aparținea Agrippinei, dar nici cea a senatului nu era de neglijat. Tutelarea lui Nero de către cele două puteri ne apare ca evidentă pentru acea perioadă. O schimbare intervine în anul 55 e.n., cînd Nero apare pe avers, alături de mama sa⁵. Legenda lui o înlocuiește pe cea a Agrippinei: NERO CLAUD. DIVI F. CAES. AUG. GERM. IMP. TR. P. COS. Pe revers

³ E. Cizek, *L'époque de Néron et ses controverses idéologiques*, Leiden, 1972, p. 132—133.

⁴ C. H. W. Sutherland, *Coinage In Roman Imperial Policy*, London, 1971, p. 153.

⁵ *ibidem*, p. 154.

se află legenda Agrippinei : AGRIPP. AUG. DIVI CLAUD. NERONIS. CAES. MATER. Legenda înconjoară un car tras de elefanți, alături de care se află aceeași formulă : EX S.C. (B.M.C., pl. 38, 4—5). Chipul lui Nero se află în prim plan, umbrindu-l pe cel al mamei sale. Noua situație semnifică, pe de o parte, trecerea Agrippinei pe planul al doilea, iar pe de altă parte, menținerea puterii împărțite. Formula EX S.C. reamintează faptul că senatul continua să vegheze. Nero a fost primul dintre împărați care a introdus această mențiune specială, EX S.C., pe unele emisiuni de aur și argint de la începutul principatului său. Totodată, el a fost primul care a omis formula S.C. de pe unele emisiuni monetare (B.M.C., pl. 39, 13—27).

Acest tip din anul 55 e.n. nu era o inovație romană. Modelul se află în lumea elenistică, atît pentru un monarh tînăr și fără prestanță, cît și pentru reprezentarea dualității puterii. Antiochos III Grypus apare pe o emisiune monetară umbrît de chipul mamei sale, Cleopatra Thea. Personajul din primul plan reprezintă, evident, pe cel mai puternic, în cazul de față pe mama tînărului rege⁶.

În anul 56 e.n. Nero apare, în sfîrșit, singur pe monedă. Pe avers se află chipul lui, cu legenda : NERO CAES. AUG. IMP., iar pe revers continuarea ei : PONTIF. MAX. TR. P. II P.P., înconjurînd coroana civică, în centrul căreia se află formula EX S.C. și nimic altceva (B.M.C., pl. 38, 9—12). Aceasta trebuia să arate împăratului și să imprime în mintea supușilor faptul că Nero nu rămăsese singurul puternic al imperiului.

Formula EX S.C. mai apare pe cîteva emisiuni de după această dată (B.M.C., pl. 39, 19—24), apoi dispare⁷.

În anii 60—61, cînd monedele indică a VII a putere tribuniciană a împăratului, se observă o nouă schimbare în iconografia monetară neroniană. Pe revers, pe lingă tipurile obișnuite pînă atunci, apar trei tipuri noi : 1. tipul „Caeres”, cu Caeres în picioare, cu vâl și togă, ținînd spice de grîu și mac și o lungă torță (B.M.C., pl. 38, 19) ; 2. tipul „Virtus”, cu Virtutea în picioare, îmbrăcată în haine militare, cu sabie și sulită (B.M.C., pl. 38, 21) ; 3. tipul „Roma”, cu Roma în picioare, îmbrăcată în haine militare, cu scut, arătînd obținerea victoriei (B.M.C., pl. 38, 22). Diversificarea tipurilor de revers arată, în ciuda aversului care rămîne neschimbat, mărirea puterii personale a împăratului⁸. Poziția de *princeps* pe care o avea Nero este mai clar indicată prin dispariția tipului cu coroana civică, care arăta protectoratul senatorial, eliminat de acum înainte⁹.

Pe aversul denarilor și aureilor emiși după reforma monetară din 64 e.n., apare legenda NERO CAESAR AUGUSTUS (B.M.C., pl. 39, 24—26). Reversul cunoaște trei tipuri : 1. tipul „Roma”, cu zeița înarmată, așezată pe o platoșă și ținînd victoria (B.M.C., pl. 39, 24) ; 2. Tipul „Vesta”, reprezentînd zeița în templul ei (B.M.C., pl. 40, 10—13) ; 3. tipul „Augustus-Augusta”, reprezentînd pe Nero cu coroana radială, cu patera și scepstrul, alături de împărăteasă, cu voal și cornul abundenței (B.M.C.,

⁶ M. Garlaschelli, *L'iconografia monetale dei Seleucidi*, în „Antichità e numismatica classica”, Lugano, 1972, p. 70 și 76.

⁷ W. MacDowall, *The Western Coinages of Nero*, New York, 1979, p. 40—41.

⁸ C.H.W. Sutherland, *op. cit.*, p. 159.

⁹ *ibid m*, p. 160.

pl. 39, 11—12). Tipurile „Roma” și „Vesta” se leagă de perioada reconstruirii Romei de după incendiul din 64 e.n. Al treilea tip, „Augustus-Augusta”, este cel mai original. Dacă pînă la Nero divinitățile protectoare apăruseră frecvent pe monede, nici un împărat nu se mai reprezentase el însuși pe revers, în chip de zeu și cu coroană radială. Sceptrul pe care îl ține arată calitatea de *imperator*, iar patera indică rămășițele de supunere față de zei pe care le mai prezintă Nero în momentul în care se reprezintă cu un atribut al lui Jupiter. De aici și pînă la apariția pe avers cu aceeași coroană radială nu mai era decît un pas. Toate aceste trei tipuri frecvente trebuiau să arate vigoarea refacerii Romei, victoriile care au adus pacea glorioasă, puritatea căsătoriei lui Nero, măreția personală a împăratului.

Pe așii din perioada 64—66 e.n. apare un nou tip de revers : „Genio Augusti” (B.M.C., pl. 45 și p. 248, nr. 251). Un *genius* sub înfățișarea împăratului ține în mînă cornul abundenței, ceea ce indică puterile magice și religioase ale principelui, capabil să aducă bunăstarea poporului roman prin simpla sa voință. Un alt tip de revers îl prezintă pe Nero în chip de Apollo Citharaedus, pe aceleași emisiuni de ași (B.M.C., pl. 44, 9—10, 12; p. 249—250, nr. 256—257). Nero, îmbrăcat în hainele tradiționale ale unui cîntăreț din liră, cu coroana de lauri pe cap, e reprezentat într-o mișcare unduioasă asupra instrumentului la care cîntă. Principele se consideră acum întru totul egal cu Apollo.

Aceste ultime două reversuri, cu aluzii atît de clare la divinitatea împăratului, au un avers identic : Nero cu coroana radială. Nu este întîmplător nici faptul că este reprezentat cu vizibile semne de idealizare. În aceeași postură este înfățișat pe două emisiuni monetare de la Alexandria, pe unul din reversurile acestora fiind reprezentată Poppaea. Mare centru comercial al epocii la care ne referim, și al antichității, în general, Alexandria avea o bogată circulație monetară, comparabilă cu cea a Romei. Emiterea acolo a unor astfel de emisiuni avea mari șanse de a cuprinde arii largi ale imperiului și ale regiunilor învecinate. Departe de Roma și de scandalurile legate de faptele pămîntene ale lui Nero, propaganda avea în Orient șanse mai mari de izbîndă, cu atît mai mult cu cît apariția cu coroană radială nu era ceva nou pentru Orient. Din nou găsim efigiei monarhului un antecedent în lumea elenistică, la Antiochos VI Dionysos. Spre deosebire de Nero, acesta nu este cît puțin idealizat. Lui Antiochos se pare că îi ajungea originea sa divină și purta coroana ca un pămîntean cu asemenea drepturi. Nero, însă, dorea să fie zeu prin el însuși, să fie zeu pînă la capăt și fără jumătăți de măsură. Pe de altă parte, nici descendența lui din Augustus nu era atît de directă cît ar fi fost necesar¹⁰ și principele căuta să suplinească ceea ce îi lipsea din moștenire cu ceea ce făcea el însuși.

Antecedente pentru apariția efigiei cu coroană radială găsim și la Roma. Este cazul lui Augustus, care a fost înfățișat astfel numai după moarte, nicidecum în timpul vieții¹¹. Nero este un continuator doar în mică măsură în comparație cu inovația pe care și-o permite.

Nici un eveniment important nu s-a petrecut la Roma fără să fie comemorat printr-o emisiune monetară corespunzătoare. Este cazul ter-

¹⁰ B. H. Warmington, *Newspaper and Imperial Propaganda*, 1969, p. X—XI.

¹¹ C.H.W. Sutherland, *op. cit.*, p. 170.

minării portului de la Ostia (B.M.C., pl. 41, 7), căreia îi e închinată o piesă de o rară frumusețe : Portus veghează asupra celor 7 nave ancorate, fiecare din ele reprezentînd un tip aparte. Era o aluzie la marea capacitate a portului, ale cărui lucrări fuseseră începute de Claudius, dar pe care doar el, Nero, reușise să le ducă la bun sfîrșit. Deschiderea unei noi piețe la Roma este înfățișată pe tipul „Macellum” (B.M.C., pl. 43, 7—8). Jocurile *quinquaennales*, tot ca o realizare a împăratului, apar pe o emisiune de *semisses*.

În perioada 66—68 e.n. activitatea monetară a scăzut în intensitate ca urmare a dificultăților financiare ale imperiului, dar principalele evenimente continuă să fie celebrate. Așa s-a întimplat cu vizita lui Tiridates la Roma. Pe lângă ceremonialul fastuos prilejuit de întîlnirea celor doi monarhi, este emis și tipul monetar „Ianus” (B.M.C., pl. 43, 8—9). Reversul poartă legenda : PACE P.R. TERRA MARIQ. PARTA IANUM CLUSIT S.C., care înconjoară reprezentarea templului lui Ianus cu ușa închisă și cu coroana de lauri deasupra acesteia. Închiderea ușii templului lui Ianus simbolizase întotdeauna încheierea păcii în întreg imperiul, iar coroana de lauri simboliza, bineînțeles, glorioasa pace cu care se sfîrșise războiul cu parții.

Întoarcerea triumfală a lui Nero din Grecia, unde învinsese la toate concursurile la care participase, prilejuiește emiterea unui revers reprezentînd un arc de triumf (B.M.C., pl. 43, 3 și 11). Deasupra arcului este înfățișat Nero într-o quadrigă, escortat de Victorie, în dreapta, și de Pace, în stînga. În nișă se află Marte, iar în interiorul propriu-zis al arcului se află o coroană de lauri. Echivalența iconografică instituită, între victoria agonistică și cea militară, este cit se poate de elocventă pentru propaganda neroniană.

Nero, care nici nu văzuse cum arăta un cîmp de luptă, avea nevoie de un triumf, pentru a închide gurile rele. El a considerat că victoriile obținute în concursuri erau suficiente pentru a merita ceea ce obținuseră înaintașii lui. Nu toți cei care foloseau această monedă știau ce fel de victorii obținuse Nero ; ei știau, însă, pe ce bază se organizau triumfurile înaintea lui Nero și cea mai simplă variantă era asimilarea faptelor împăratului cu cele ale marilor generali care îi premerseseră. Nero păstra, astfel, o veche formă de exprimare căreia îi dădea un alt conținut.

Laborioasa activitate monetară, cu scopuri mai mult sau mai puțin vizibile, s-a desfășurat paralel cu o altă activitate propagandistică, grefată pe niște forme de exprimare mult mai costisitoare. Este vorba de numeroasele construcții înfăptuite de Nero : *Domus Transitoria*, *Domus Aurea*, Termele, *Macellum*, chiar terminarea portului de la Ostia. În aceeași categorie intră și proiectatele construcții ale împăratului : Canalul Marea Mediterană-Marea Nordului¹², canalul de la lacul Arvernus la gurile Tibrului¹³, străpungerea istmului de Corint¹⁴, ș.a., toate lucrări foarte îndrăznețe. În ele găsim aceeași tendință spre colosal.

¹² Tacitus, *Annales*, XIII, 53.

¹³ *ibidem*, XIV, 42.

¹⁴ Suetonius, *Nero Claudius Caesar*, XIX.

Iarăși descoperim că nu era nouă intenția de a construi monumente uriașe. Sărind peste etapa megalitismului preistoric, ajungem la piramida lui Keops, cea mai reușită expresie a puterii absolute din toate timpurile. Nu susținem că faraonul egiptean l-ar fi influențat în vreun fel pe Nero, care avea exemple mai apropiate de el în timp și spațiu. Monarhii elenistici, despre care e vorba, văzuseră aceste monumente impresionante. Nu ne îndoim de scopurile propagandistice pentru care a fost ridicată piramida lui Keops (ca și celelalte, de altfel).

Tiranii greci au promovat, la rindul lor, colosalul. De numele lui Polycrates se leagă marile construcții de la Samos¹⁵. Pisistratizii au construit Hekatompedonul, și tot în epoca lor a început construcția Olympieionului, ale cărui proporții colosale ne sînt dezvăluite de tamburii de coloane găsiți¹⁶.

Dar nu întilnim colosalul, ca formă organizată de propagandă, decît în epoca elenistică. Cauzele acestui fenomen constituie o problemă care nu face obiectul discuției noastre.

Colosalul trebuia să consacre și material, la dimensiuni cît mai convingătoare, noile relații care se stabiliseră în cadrul polisului. Vechea democrație era înlocuită cu monarhia, care căuta să-și afirme legitimitatea pe diferite căi, una dintre cele mai importante fiind încercarea de a obișnui opinia publică cu inegalitatea. Era vorba nu de o inegalitate socială, care existase întotdeauna, și de care nu se îndoia, practic, nimeni, ci de inegalitatea politică, existentă de acum înainte între oamenii nevoiți să plece din *agora* și să se mitocăie în casele proprii, unde nu mai au cum să pună la cale treburile cetății, dar au timp să manifeste mai multă grijă față de cadrul existenței lor private (ca o compensație). Omul, din cetățean, devine un simplu particular, silit să asculte fără drept de apel. Era un proces care începuse și la Roma cu un secol în urmă, și care nu se încheiase încă în vremea lui Nero.

Colosalul, atît în lumea elenistică cît și în cea romană, trebuia să arate puterea suveranului, de care să se teama nu numai dușmanii, ci și supușii. De aceea, colosalul nu era o expresie a artei, ci a tehnicii de care dispuneau, era un rezultat al mijloacelor materiale pe care le deținea suveranul¹⁷. Dimensiunile pe care le ia opera primează asupra calității artistice, mai ales cînd este vorba de sculptură sau arhitectură. *Domus Transitoria*, de exemplu, avea o lungime de peste 1000 m¹⁸. *Domus Aurea* se întindea pe trei din cele șapte coline ale Romei: Esquilin, Palatin, Caelius¹⁹. Era mai mare decît tot ce se construise în Roma pînă atunci. Suetonius ne da dimensiunile vestibulului, pentru a ne crea o idee despre dimensiunile palatului: avea trei portice cu trei rînduri de coloane și era lung de 1000 de pași, iar înălțimea era atît de mare, încît statuia de 120 de picioare a împăratului avea loc acolo²⁰. Tot el ne relatează despre nenumăratele bogății care umpleau palatul, ca și despre sale de mese care se învîrtea zi și noapte — spune Suetonius — ca să imite mișcarea univer-

¹⁵ C. Mossé, *La tyrannie dans la Grèce antique*, Paris, 1969, p. 19.

¹⁶ *ibidem*, p. 70-71.

¹⁷ M. Gramatopol, *Civilizația elenistică*, București, 1974, p. 280.

¹⁸ W. MacDonald, *The Architecture of The Roman Empire*, London, 1965, p. 3.

¹⁹ *ibidem*, p. 36.

²⁰ Suet., *Nero*, XXXI.

sului²¹. Putem corela această informație cu cea în care descrie împrejurimile palatului, cu „lacul ca o mare”, casele de pe margini, care dădeau aspectul unui oraș, ogoarele, viile, pășunile, pădurile cu animale domestice și sălbatică de tot felul²². Iată un adevărat univers, un microcosmos, din care nu lipsesc oceanul, pământul, flora, fauna, cetatea, locuitorii, zeul și templul lui.

Construcțiile colosale nu fuseseră prea numeroase în lumea elenistică, având în vedere potențialul economic al acesteia, comparativ cu cel al Romei neroniene. Tendința spre colosal o găsim prezentă în templele monumentale construite pentru diferitele zeități: la Priene pentru Atena, la Pergam, pentru Zeus și Atena, apoi templul construit la Siracuză de Hieron al III-lea sau Didymaionul lui Apollo²³. Cum se poate observa, toate erau închinare unor zei de prim rang. Palatele regilor elenistici, deși mai arătoase decît locuințele particularilor, nu uimeau privitorul. Nero a construit un palat conceput ca un templu, un palat care să uimească. Avînd în vedere statuia din vestibul și locatarul principal al palatului, nu ne e greu să ne imaginăm că această construcție era dedicată „regelui-soare” al secolului I e.n. adică lui Nero însuși.

Suetonius ne relatează că, după terminarea palatului, Nero ar fi spus că, de acum înainte, va locui și el ca un om²⁴. Informația este greu de interpretat dintr-un anumit punct de vedere. Nero se considera în acei ani un om căruia i se datorau onoruri egale cu cele ale zeilor, sau se credea un zeu silit să trăiască printre pămînteni? Oricare ar fi fost părerea lui, de noua locuință era destul de mulțumit.

Incendiul din 64 e.n. i-a prilejuit lui Nero reconstruirea unei Rome sistematizate²⁵. Se pare că împăratul avea pretenții de nou fondator al orașului, ceea ce explică dorința lui de a schimba numele Romei în Nero-polis²⁶. În Grecia, întemeietorii de cetăți erau onorați prin eroizare, primind cultul corespunzător²⁷. De această cinste se bucura Romulus la Roma. Fără îndoială că Nero știa bine acestea și le dorea și pentru el. Dacă ne amintim că tot după incendiul Romei Nero a apărut pe reversul unei monede cu coroana radială, putem considera ca fiind făcut primul pas spre asimilarea lui cu un zeu, încă în timpul vieții.

Nero a realizat unele mari construcții prea puțin folosite de ceilalți. Este cazul Casei Aurite, în primul rînd. Din păcate, lucrurile foarte importante proiectate de el, ori n-au fost terminate, ori nici măcar n-au fost începute.

Tacitus ne vorbește despre canalul proiectat între Marea Mediterană și Marea Nordului, evitînd greutățile drumului peuscat²⁸. Tot el relatează despre făgăduința lui Severus și a lui Celer de a-i construi un canal navigabil de la lacul Arvernus la gurile Tibrului. Apele pentru acest canal urmau a fi luate din mlaștinile pomptine, idee foarte ingenioasă. În ciuda

²¹ *ibidem*, loc. cit.

²² *ibidem*, loc. cit.

²³ P. Lévêque, *Le monde hellénistique*, Paris, 1969, p. 147.

²⁴ Suet., *Nero*, XXXI.

²⁵ Tac., *Ann.*, XV, 43.

²⁶ Suet., *Nero*, LV.

²⁷ P. Lévêque, *op. cit.*, p. 12.

²⁸ Tac., *Ann.*, XIII, 53.

greutăților uriașe, Nero, „mare amator de năstrușnicii de necrezut”, cum se exprimă Tacitus în același loc, a început străpungerea creștelor înuntoase. „Și azi — spune Tacitus — au mai rămas urmele acelei năzuințe spulberate”²⁹. Suetonius, mai minuțios, ne dă și dimensiunile canalului: 160 de mile lungime și atât de larg încît să încapă două galere cu cinci rinduri de visle, venind din direcții contrare³⁰.

Suetonius ne vorbește și de o altă lucrare, de bazinul acoperit de la Misenum la lacul Arvernus, înconjurat de portice, bazin care trebuia să aducă apele calde de la Baiiae³¹.

În Grecia a dispus străpungerea istmului de Corint, pentru a scurta astfel calea pe mare. La începerea lucrărilor, Nero a ținut pretorienilor un discurs de îmbărbătare, iar la un semnal al trompetei a aruncat prima cazma de pământ și a dus pe umeri un coș plin cu pământ³². Nero proba puterea gestului simbolic într-o acțiune de mare utilitate. Înaintașii lui folosiseră de mult și din plin puterea exemplului personal, dar exclusiv în scopuri militare. Este clar că Nero dă, iarăși, un conținut nou unei forme vechi. Din nou se distinge de tot ce i-a premers. Însuși Suetonius califică aceste acte drept „foarte lăudabile”³³.

Și în sculptură găsim prezent colosalul. Modelul se află tot în lumea elenistică. De acolo, mai exact din Apollonia, M. Lucullus adusese un Apollo înalt de 30 de coți, care a costat 500 de talanți³⁴. La Tarent, Lisip ridicase un Jupiter înalt de 40 de coți, aflat într-un echilibru extraordinar: putea fi mișcat doar cu un deget, dar o furtună nu-l putea răsturna, pentru că artistul plasase alături o coloană care trebuia să „rupă vîntul”³⁵. În sfîrșit, colosul ridicat în Rhodos de Chares avea 65 de coți înălțime și costase 300 de talanți. Dar „factitavit colossos et Italia”, spune, cu mîndrie, Pliniu³⁶. În biblioteca templului lui Augustus se afla un Apollo toscan, înalt de 50 de picioare. S. Carvilius, învingător al samniților, a făcut din coifurile, platoșele și scuturile acestora, pe Capitoliu, un Jupiter atît de înalt că putea fi văzut în Latium³⁷.

Răspunsul lui Nero la toate aceste realizări, despre ale căror calități artistice nu avem informații, a fost marea statuie din vestibulul locuinței sale. Zenodorus, care mai executase în Arvernia un Mercur uriaș, a fost solicitat de Nero în vederea ridicării viitorului Helios, înalt de 110 picioare³⁸. Plinius afirmă că pe modelele și pe schițele aflate în atelierul sculptorului se observa perfecta asemănare a împăratului cu colosul³⁹. Nero se dorise pe sine în chip de soare și se înfățișase ca atare. După moartea sa și condamnarea crinelor pe care le făcuse, în statuie nu mai putea fi adorat, în nici un caz, principele criminal. Cum motivele țineau tot de propagandă,

²⁹ *ibidem*, XV, 41.

³⁰ Suet., *Nero*, XXXI.

³¹ *ibidem*, *loc. cit.*

³² *ibidem*, XIX.

³³ *ibidem*, *loc. cit.*

³⁴ Plinius, *Naturalis Historiae*, XXXIV, 18.

³⁵ *ibidem*, *loc. cit.*

³⁶ *ibidem*, *loc. cit.*

³⁷ *ibidem*, *loc. cit.*

³⁸ *ibidem*, *loc. cit.*

³⁹ *ibidem*, *loc. cit.*

statuia a fost dedicată lui Helios, pentru că era lucrul cel mai lesne de înfăptuit.

Pe aceeași linie a colosalului se înscrie și pictarea lui Nero pe un panou de 120 de picioare înălțime, „o nebunie a secolului”, cum zice Plinius ⁴⁰.

Literatura, eficient mijloc de propagandă, a fost mai greu manevrată de Nero. Principalul motiv era existența cercurilor literare, fiecare cu simpatiile sale politice. După lichidarea acestora s-a creat numai pe gustul lui Nero și conform intereselor lui ⁴¹.

Ne-au rămas puține probe de propagandă prin literatură, pentru această epocă. Deși numărul lor este redus, operele sînt foarte sugestive pentru ceea ce a însemnat arma condeiului în epoca neroniană.

O interesantă lucrare în legătură cu această epocă a fost realizată de E. Cizek ⁴². Autorul analizează pe larg problemele ideologice, ocupîndu-se și de probleme propagandistice. Un loc important îl ocupă, în acest cadru, pamfletul lui Seneca, „Apokolokyntosis” ⁴³, prima operă, atît în ordine cronologică, cît și ca însemnătate (din ceea ce cunoaștem).

Seneca a scris-o după moartea împăratului care-i fusese protector. Scopul era foarte simplu: denigrarea faptelor și personalității fostului împărat și, prin comparație, înălțarea personalității lui Nero. Ironia feroce care străbate lucrarea era foarte pe gustul contemporanilor, fericiți să-l vadă umplut cu noroi pe cel care reprezentase puterea maximă pînă nu cu mult timp în urmă. Urcarea noului principe pe tron, care trebuia să deschidă o eră nouă, și încă una de aur, e proclamată ca atare de la primele cuvinte: „... a început primul an al celei mai fericite ere...” ⁴⁴. Apoi Seneca se apucă să critice tot ce făcuse Claudius: politica internă, atitudinea față de senatori, politica religioasă, politica externă, defectele personale ale împăratului.

Suprema ironie este însuși titlul pamfletului. Simpatia lui Claudius pentru Cybele nu rămîne neexploată de Seneca, filosoful descoperind afinități între defunctul împărat și doyleac. După ce scăpaseră de un împărat cum fusese Claudius, romanii nu puteau fi decît încintați că au apucat preafericita eră a unui prealuminat principe.

Calpurnius Siculus amplifică ceea ce Seneca doar începuse a arăta despre Nero. În prima dintre eclogele sale, intitulată „Delos”, spune că un zeu mai bun („melior deus”), va reda legilor și dreptului vechea splendoare și forță, va aduce fericirea erei ⁴⁵. „Bucurați-vă popoare care locuiți ținuturile de unde vine Notus, sau regiunile mai înalte ale lui Boreu, popoare ale Orientului și ale Apusului, și voi, care ocupați centrul lumii! Vedeți a douăzecea noapte cu cer senin? Vedeți razele scînteietoarei comete? Ea răspîndește o dulce lumină și nu prevestește nici un dezastru. Nu seamănă deloc cu cele care aruncă de la un capăt la celălalt al lumii foc și singe, cum anunța cometa de după moartea lui Caesar un groaznic război

⁴⁰ *ibidem*, XXXIII, 1.

⁴¹ E. Cizek, *op. cit.*

⁴² *ibidem*.

⁴³ *ibidem*, p. 81—85.

⁴⁴ Seneca, *Apokolokyntosis*, I.

⁴⁵ Calpurnius, *Ecloge*, I, v. 71—73.

civil. Când un tânăr zeu va prelua greaua povară a imperiului, o va ține cu un braț atît de puternic, încît lumea își va schimba stăpînul fără să fie zguduită și Roma va învăța despre meritele penaiților săi doar prin noul astru care se ridică”⁴⁶. Deci noul principe era capabil să suplinească pînă și penaiții cu atributele acestora.

În ecloga a IV-a, „Caesar”, are loc un dialog între doi păstori : Corydon și Amyntas. Corydon declară că el cîntă „vîrsta de aur și pe însuși zeul care domnește peste popoare și orașe, avînd pacea împreună cu el”⁴⁷. Pacea, dezideratul etern al popoarelor, veghea ca un atribut esențial unui mare conducător, deci nu putea să lipsească de lîngă Nero. Amyntas, la rîndul lui, își dorea următoarele : „Fie ca Caesar, a cărui elocință o egaleză pe cea a lui Apollo, să arunce și asupra mea o privire favorabilă”⁴⁸. Era o aluzie, nu prea delicată, la veleitățile oratorice ale lui Nero. Dacă punem alături cele spuse de Tacitus despre aceleași calități ale principelui, adică „dintre toți împărații, Nero cel dintîi a avut nevoie de elocința altuia”⁴⁹, putem ușor constata ce însemna să scrii în timpul vieții împăratului și ce se putea scrie după aceea despre el. De aici se observă și diferența dintre propagandă și adevăr istoric.

În aceeași eclogă, Amyntas face și o altă comparație hiperbolică : „... Jupiter, de care ești atît de departe ca distanță, dar atît de aproape ca virtuți”⁵⁰. Fantezia poetului se desfășoară în continuare fără limite, fizînd absurdul prin imaginile sugerate :

Amyntas : „Adspicis, ut virides, auditio Caesare, silvae Conti-
ceant? ... ”

Corydon : „Adspicis, ut teneros subitus vigor excitet agnos?
Utque superfuso magis ubera lacte graventur?
Et nuper tonsis exundent vellera fetis?”

Deci tot universul îl adoră pe cel care a adus pace și prosperitate asupra munților unde păstorește Amyntas. Tot el cere zeilor să-i dea nemurirea pe pămînt lui Nero, pentru a rămîne veșnic printre ei⁵¹.

Corydon îl roagă pe Moelibeus, un trecător prin munți, care, întîmplător, este unul dintre apropiații împăratului, să prezinte versurile sale aceluia Apollo care stă pe „sacru Palatin”⁵². Astfel, Calpurnius aduce încă un argument la ideea că Nero se dorea un zeu în templul său, situat pe muntele „sacru”, Palatinul, pe care se afla *Domus Aurea*.

În ecloga a VII-a se fac noi comparații între Apollo și Nero, ba chiar se consideră că împăratul reunește în el calitățile lui Apollo și Marte împreună⁵³.

Calpurnius nu a fost, însă, pionierul linguşirilor artistice la Roma. Se pare că însuși Vergilius o făcuse, într-un mod mai temperat, e drept, cu Augustus (dacă la el se referă „Ecloga a IV-a”), în legătură cu aceeași vîrstă de aur care trebuia să-i ferească pe toți⁵⁴.

⁴⁶ *ibidem*, I, v. 74—88.

⁴⁷ *ibidem*, IV, v. 6—8.

⁴⁸ *ibidem*, IV, v. 87—88.

⁴⁹ Tac., *Ann.*, XIII, 3.

⁵⁰ Calpurnius, *Ecl.*, IV, v. 93—94.

⁵¹ *ibidem*, IV, v. 140.

⁵² *ibidem*, IV, v. 158—159.

⁵³ *ibidem*, VII, v. 83—84.

⁵⁴ J. P. Brisson, *Virg.*, p. 966, p. 117.

Ca orice alte scrieri propagandistice, creațiile lui Calpurnius sînt submediocre din punct de vedere artistic. Oare ce credea despre ele împăratul cu talent la versificație, cum recunoaște chiar și Suetonius? ⁵⁵. Probabil că le credea necesare pentru el și pentru bunăstarea poporului, cum a crezut și în cazul uciderii Agrippinei și a celorlalți.

Cei din jurul lui, mai ales Augustianii, fuseseră pregătiți special pentru astfel de scopuri. Iată cum îi instruisă Nero : „... plausuum genera condiscerent (bombos et imbrices et testas vocabant)”. Suetonius remarcă serviciul pe care aceștia îl făceau împăratului cînd cînta pe scenă ⁵⁶. Augustianii se deosebeau de ceilalți prin părul gras și parfumat din belșug, prin îmbrăcămîntea foarte luxoasă și prin inelul de la mîna stîngă ⁵⁷. Însuși luxul pe care îl afixau aceștia trebuia să-l ridice pe împărat și mai mult în ochii mulțimii. Corpul de Augustiani se producea și în timpul jocurilor care purtau numele principelui. Dacă Augustus comemorase victoria de la Actium prin jocuri actiene, iar nașterea fiicei sale Octavia, prin jocuri după același model ⁵⁸, Nero a crezut că e bine să facă și el ceva care să-i poarte numele în legătura cu un mare eveniment periodic și în 60 e.n. a instituit *certamen quinquennale* ⁵⁹. Dar corpul de Augustiani se producea mai ales în timpul deselor și marilor spectacole date de împărat cu diferite ocazii.

Vizita lui Tiridates la Roma a fost un asemenea prilej, despre care Suetonius spune : „Nu fără motiv socotesc între spectacole intrarea lui Tiridates în Roma” ⁶⁰.

Marele spectacol de la Roma a avut și un prolog desfășurat la Rhandee. Aici „actorii au fost” Corbulo și Tiridates. După cum relatează Dio Cassius, această întrevedere trebuia să arate, pentru unul, serviciul adus romanilor, iar pentru celălalt trebuia să șteargă rușinea ce pățise ⁶¹. Pe o tribună ridicată cu această ocazie a fost pus bustul împăratului. Tiridates, în prezența unui mare număr de partii și de romani, s-a prosternat în fața lui. S-a rugat și a adus jertfele obișnuite, după care și-a depus diadema pe bustul împăratului ⁶². Semnificația gesturilor lui Tiridates era supunerea regelui unui popor invins în fața unui zeu puternic, pe care îl venerază ca atare. Bustul lui Nero jucase exact rolul statuilor divinităților din templele care le erau consacrate. Depunînd diadema sa pe acest bust, Tiridates își încredința soarta în mîinile atotputernicului.

Continuarea s-a petrecut la Roma, unde Tiridates a adus cu el pe copiii lui, pe ai lui Pacorus, Vologeses, Monobasus ⁶³. Era însoțit de tot cortegiul necesar unui rege : 3 000 de cavalerii partii, slujitorii și ceilalți. Dio Cassius aprecia că întreținerea acestora costa 2 milioane de drahme pe zi, sumă care cădea în sarcina tezaurului public ⁶⁴. Suma era imensă,

⁵⁵ Suet., *Nero*, LII.

⁵⁶ *ibidem*, XX.

⁵⁷ *ibidem*, *loc. cit.*

⁵⁸ B. H. Warmington, *op. cit.*, p. 109.

⁵⁹ *ibidem*, p. 115.

⁶⁰ Suet., *Nero*, XIII.

⁶¹ Dio Cassius, *Istoria romană*, LXII, 23.

⁶² *ibidem*, *loc. cit.*

⁶³ *ibidem*, LXIII, 1.

⁶⁴ *ibidem*, LXIII, 2.

dar, atât romanii cât și orientalii trebuiau să creadă că bogățiile lui Nero erau nesfârșite.

Roma a fost împodobită sărbătorește, iar mulțimea a umplut forul. Nero, în toga triumfală, însoțit de senatori și pretorienii, era așezat pe scaunul curial. Tiridates și întreaga sa suită l-au adorat pe împărat din mijlocul unui caru format de soldați⁶⁵. Apoi Tiridates a luat cuvîntul și a spus: „Stăpîne, mă trag din Arsacizi, sint frate al regilor Vologeses și Pacorus, și sclav al tău. Am venit către tine, care ești zeul meu, pentru a te adora ca pe Mithra; voi avea soarta urzită de dorința ta, căci pentru mine tu ești Moira și Tyche”⁶⁶. Discursul este prea grăitor pentru a fi explicat, dar cîteva precizări se impun. Referitor la același ceremonial, E. Cizek spune că Tiridates îl inițiază pe Nero în mithraism, ba chiar îl asimilează pe acesta cu Mithra⁶⁷. Noi credem că regele part îl consideră pe Nero demn de aceleași onoruri cu Mithra pentru că, pentru el, împăratul roman învingător reprezintă atât Parcele cât și Fortuna, nefiind vorba, în fond, de o asimilare. Nu credem nici că e vorba de o inițiere a lui Nero în mithraism. Nero nu avea nevoie de așa ceva, fiind el însuși o divinitate, și nu vedem de ce ar fi dorit să-și schimbe identitatea. Se pare că el, personal, nu avea nici o credință religioasă, fiind chiar un disprețuitor al oricăror credințe⁶⁸. Că se credea el însuși un zeu, ne-o demonstrează următoarele gesturi făcute în cadrul aceluiași ceremonial. După încheierea discursului îl cheamă pe Tiridates lîngă el. Acesta vine, îngenunchează și Nero îi pune diadema pe cap⁶⁹. De la cine putea primi un despot oriental dreptul de a domni, dacă nu de la o zei-tate? Acum trebuie să admitem că rolul zeității îl îndeplinește Nero.

Întors în patrie, Tiridates a reconstruit Artaxata, numind-o Neronia. Un mare oraș din Orient purta numele stăpînului de la Roma, deci încă o ocazie pentru ca numele lui Nero să se afle pe buzele tuturor.

Supunerea lui Tiridates i-a adus lui Nero mari onoruri din partea senatului. Încă înainte de încheierea războiului, pe Capitoliu se ridică un arc de triumf și trofee ale biruinței, toate prin decret senatorial. Tacitus, care ne dă știrea, ne spune că toate erau „numai de ochii lumii, în pofida faptului că toți cunoșteau adevărul”⁷⁰. Încrederea poporului în biruință trebuia întărită cu orice preț și, cu același prilej, Nero a poruncit aruncarea în Tibru a cerealelor destinate plebei, tocmai pentru, „a arăta fațăș că nu e nici o primejdie în ce privește aprovizionarea”⁷¹.

După supunerea lui Tiridates, Nero a închis ușile templului lui Ianus, ceea ce însemna încheierea păcii în imperiu. Formula *Pace Populi Romani Terra Marique Parta Ianum Clusit*, deviză personală a lui Augustus, afirma puterea cosmocratică asupra elementelor, spune G.Ch.

⁶⁵ *ibidem*, LXIII, 4.

⁶⁶ *ibidem*, LXIII, 5.

⁶⁷ E. Cizek, *op. cit.*, p. 211.

⁶⁸ Suet., *Nero*, LVI.

⁶⁹ Dio, *Ist. rom.*, LXIII, 5.

⁷⁰ Tac., *Ann.*, XV, 18.

⁷¹ *ibidem*, *loc. cit.*

Picard.⁷² Nero s-a crezut egalul în putere al acestuia, îndrăznind să reia o formulă pe care n-o mai folosise nimeni.⁷³

Coloana de la Magenza celebrează, de asemenea, supunerea lui Tiridates.⁷⁴ Era pentru prima oară cînd un trofeu era dedicat Virtuții, idee de origine elenistică.⁷⁵

Nero a făcut să-i fie rostit numele și cu ocazia călătoriei în Grecia. A plecat însoțit de un imens cortegiu, de Augustiani și de alte persoane, atît de mulți că parcă începea un război.⁷⁶ În timpul concursurilor, soldații îl încurajau, numindu-l „olympionicul”, „periodonicul”, „pentonicul”, și abia în ultimul rînd, „Caesar” și „Augustus”.⁷⁷ Atitudinea soldaților era, bineînțeles, dirijată, și indică o reorientare în anumite privințe, accentuată în timpul întoarcerii la Roma.

În timpul aceleiași călătorii, Nero face un gest de o deosebită semnificație. Îl depozitează pe Apollo de Cirrha, miniat de profeciile zeului, și împarte soldaților pămîntul.⁷⁸ Este momentul în care Nero se crede chiar deasupra zeilor, în special a lui Apollo, cu care se crezuse „doar” egal, pînă nu de mult. Victoriile în absolut toate concursurile la care participase îl îndreptățeau, credea el, la preponderență asupra zeului protector al muzelor.

Întoarcerea în Italia e însoțită de alte ceremonialuri semnificative. Lui Nero îi este organizat un triumf asemănător cu cel al generalilor întorși victorioși. La Neapole, Antium și Alba a intrat prin spărturile făcute în ziduri, pe un car tras de cai albi.⁷⁹ Marele triumf a fost organizat la Roma. Prin zidurile sparte intrau mai întii cei care purtau coroanele, apoi cei care purtau inscripțiile care consemnau victoriile, apoi Nero aflat pe însuși carul triumfal al lui Augustus, ținînd laurii pythici în mină, încoronat cu măslinul și îmbrăcat în purpură și aur, deci cu toate atributele necesare.⁸⁰ La Neapole, Antium și Alba nu folosise acest car, ne spune Suetonius, subliniind caracterul special al ceremoniei din capitală.⁸¹ În urma cortegiului veneau cei care strigau că sînt Augustiani și soldați din cortegiul triumfal al lui Nero. Din calea lui este dărimat arcul cercului Maximus, pentru că e considerat prea strîmt,⁸² ceea ce corespunde pe deplin tradiției olympionice. Așa a urcat pe Capitoliu și pe Palatin, în Roma împodobită sărbătorește, în aclamațiile poporului, dar mai ales ale senatorilor — subliniază Dio —, care îl numeau „olympionic”, „pythonic”, „Augustus”, „Nero-Hercules”, „Nero-Apollo”, „voce sacră, fericiți cei care te aud”. 1808 coroane au fost depuse pe obeliscul egiptean.⁸³

⁷² G. Ch. Picard, *Les trophées romains*, Paris, 1957, p. 138.

⁷³ *ibidem*, loc. cit.

⁷⁴ *ibidem*, p. 340.

⁷⁵ *ibidem*, loc. cit.

⁷⁶ Dio, *Ist. rom.*, LXIII, 8.

⁷⁷ *ibidem*, LXIII, 10.

⁷⁸ *ibidem*, LXIII, 14.

⁷⁹ Suet., *Nero*, XXV.

⁸⁰ Dio, *Ist. rom.*, LXIII, 20.

⁸¹ Suet., *Nero*, XXV.

⁸² *ibidem*, loc. cit.

⁸³ Dio, *Ist. rom.*, LXIII, 20.

Acum nu mai poate fi vorba de vreo influență. Cine mai făcuse o sărbătoare universală din victoria la un concurs de care, de poezie sau de altceva, unde se proclama singur învingător, luându-se la întrecere, astfel, și cu crainicii⁸⁴? Senatul i-a ridicat și un arc de triumf, cum numai pentru victoriile militare se înălțau. G.Ch. Picard susține că acestea erau amintiri ale tropaeophoriilor lui Caligula, explicate prin tradiția de *spolia opima*.⁸⁵ O frescă din macellumul pompeian reprezintă un personaj ținând un trofeu cu o coadă lungă, așezat pe o grămadă de arme și încoronat de Victorie. Se emite ipoteza că este vorba de glorificarea unui împărat dotat cu *spolia opima*, care ține loc de sceptru. Acest atribut l-ar asimila pe Nero cu fondatorul Romei.⁸⁶ Tema putea proveni din *Domus Aurea*, unde mai multe decoruri reprezintă trofee, ca, de exemplu, doi *paniscos* înlănțuiți. Aceasta putea fi o alegorie dionisiacă a gloriei împăratului al cărei precedent poate fi identificat pe cameea de la Haga.⁸⁷ Aici e reprezentat Claudius în chip de rege al zeilor, pe un car tras de centauri. O Victorie aduce o coroană. Îl însoțesc Britannicus, îmbrăcat în haine militare, Messalina și Octavia în portul obișnuit. Între atributele ioviene ale lui Claudius, care poartă hainele lui Jupiter, și cele dionisiace ale cortegiului, există o discordanță vizibilă. Pe de altă parte, doar Dionysos și tovarășii săi foloseau carul tras de centauri, idee de origine alexandrină.⁸⁸ Iată deci, o încercare anterioară lui Nero de orientare spre forme triumfale de origine elenistică, cu tendințe orientalizante.

Pentru a-și atinge scopurile, Nero se străduia să fie înconjurat de cât mai multă lume și cobora cu mare plăcere în mijlocul plebei, fapt paradoxal pentru cineva cu veleități de zeitate. El însă dorea să se afle despre mărețele lui fapte, dorea să fie admirat și să fie nu numai iubit, ci chiar adorat, pentru că avea toate atributele necesare unui zeu. A mai preferat ca, decît să atragă indiferența celor din jur, precum Claudius, mai bine sa le trezească ura, teama, groaza.

În metodele folosite a perfecționat la maximum procedeele de propagandă mai vechi. Este cazul emisiunilor monetare, al construcțiilor, al literaturii, al artei, și chiar acțiunile personale ale împăratului au luat proporții colosale. Nero nu prea avea simțul utilului și adecvatului, permițînd subordonarea unor ceremonialuri sacre în tradiția romană scopurilor sale cabotine.

Am putea spune că rezultatele intensei activități propagandistice au fost slabe, și nu fără dreptate. Importantă pentru noi este evoluția înregistrată în acest domeniu, pentru că, la urma urmelor, propaganda își propune să mențină o situație de fapt, este ceva care se schimbă în funcție de mersul istoriei, nicidecum nu poate și nici nu încearcă să modifice cursul evenimentelor. De aceea insistăm asupra originalității deosebite a activității propagandistice în epoca neroniană.

⁸⁴ Suct., *Nero*, XXIV.

⁸⁵ G. Ch. Picard, *op. cit.*, p. 338.

⁸⁶ *ibidem*, p. 339.

⁸⁷ *ibidem*, p. 339-340.

⁸⁸ *ibid.*, p. 336-337.

LA PROPAGANDE IMPÉRIALE À ROME À L'ÉPOQUE DE NÉRON

RÉSUMÉ

L'étude se propose de faire ressortir l'activité de propagande déployée à Rome durant cette période, activité qui s'est manifestée sur plusieurs plans par l'intermédiaire des émissions monétaires, de l'architecture des constructions, de la sculpture et de la littérature.

Les actions mêmes de l'empereur avaient un caractère de propagande, il étant entouré d'un groupe spécialement créé pour cultiver l'idée impériale.

Il mérite de souligner l'originalité de cette activité au temps de Néron, en dépit des influences hellénistiques et, parfois, orientales qu'elle a subies.

Particulièrement remarquable est aussi l'effort créateur fourni par Néron et son entourage en vue du perfectionnement des moyens et méthodes de propagande.

SIGILIILE LUI AVRAM IANCU

DE

MARIA DOGARU

Dicționarele de heraldică editate pe diferite meridiane ale globului, includ în categoria figurilor naturale, însemne aparținând unor posesori diferiți reprezentând, într-o mare varietate de forme binefăcătorul arbore, întotdeauna și pretutindenea dorit și ocrotit¹.

Heraldica românească însumează de asemenea, nenumărate compoziții în care distingem imagini exprimând plastic valoarea de simbol pe care înaintașii au acordat-o arborelui. Întilnit în stemele de stat² și ale suveranilor³ descriind, prin puterea însemnului, scopul unor societăți sau asociații menite a contribui, prin dezvoltarea culturală, la realizarea dezideratului unității naționale⁴, prezent în sigile unor dregători sau reprezentându-i pe oameni cu profesii legate de ocrotirea sănătății⁵, arborii de diferite specii, înfățișați în cele mai diverse forme atestă în limbaj plastic întemeierea de noi așezări, bucuria de viață, grija pentru protejarea vieții, continua dezvoltare socială, veșnicia naturii și perpetua sa regenerare.

Printre reprezentările valoroase ale tezaurului sfragistic național încadrate acestei categorii remarcăm sigiliile lui Avram Iancu. Pentru a le pătrunde semnificația ele trebuie desigur analizate în legătură

¹ V. Ottfred Neubecker — Wilhelm-Rentzmann, *Wappen Bilder lexikon (Dictionnaire heraldique)*, Edit. Battenberg, München, 1974.

² Referitor la arborele din sigiliile de tip iconografic ale domnitorilor Țării Românești, vezi I. D. Ștefănescu, *Cu privire la stema Țării Românești. Arborele din pecețile și bulele sigilare de aur*, în „Studii și cercetări de numismatică”, vol. I, 1957, p. 373 — 388; M. Dogaru, *Sigiliile de tip iconografic folosite de domnitorii Țării Românești*, referat susținut la reuniunea Comitetului Internațional de Sigilografie din septembrie 1978, București în „Revista Arhivelor”, an LVI, vol. XXI, 1979, nr. 3, p. 333 — 337.

³ Se știe că stema împăraților Bizanțului a cuprins, ca expresie a întemeierii „noi Rome”, un copac. Vezi Dan Cernovodcanu, *Știința și arta heraldică în România*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1977, p. 56.

⁴ Arborele, este întilnit în emblemele societăților culturale din Transilvania care au militat pentru realizarea marii Uniri. Vezi V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru unirea din 1918*, Edit. Meridiane, București, 1968 și Maria Dogaru, *Însemne ale societăților național-culturale românești reflectând lupta pentru desăvârșirea unității de stat*, în „Revista de istorie”, tom. 31, 1978, nr. 8, p. 678 — 685.

⁵ În sigiliile „fizicilor ținuturilor”, arborele exprima grija pentru ocrotirea vieții. Vezi matricele sigilare conservate în colecția „Sigilii” a Direcției generale a Arhivelor Statului, Arh. St. Buc., Sigilii administrative nr. 1990, 1991, 1994, 1907, 1998, 2005, 2010, 2012, 2014, 2016.

cu celelalte izvoare de această natură utilizate de revoluționarii transilvăneni.

Se știe faptul că simbolul a constituit de-a lungul anilor și mai ales în timpul pregătirii și desfășurării revoluției din 1848, un mijloc de luptă și expresiva formă de evidențiere a concepțiilor revoluționare⁶. Însuși modul de organizare al armatei revoluționare române avea drept scop să sublinieze originea latină a poporului nostru, hotărîrea sa de-a transpune în realitate conținutul devizei VIRTUS ROMANA REDIVIVA⁷. Trebuie remarcat de asemenea faptul că Prefectura Aurarea Gemina al cărui prefect a fost Avram Iancu, a avut o emblemă expresivă: frunze de stejar⁸, copac ale cărui ramuri, impletite în cunună sau plasate alături de lauri ori măslin, simbolizează, în limbaj heraldic, biruința.

Mărturiile istorice ale vremii atestă totodată că Avram Iancu însuși a acordat o atenție specială simbolului. Luptînd pentru cîștigarea independenței națiunii române, Craiul Munților, aprecia în legătură cu includerea stemei Transilvaniei în blazonul imperial că nu este logic ca simbolul țării sale să fie zugrăvit pe „marca Austriei”⁹.

Sigiliile ce ni s-au păstrat de la Avram Iancu reflectă de asemenea concepțiile epocii și totodată propriile sale aspirații.

Cunoaștem două categorii de impresiuni sigilare utilizate de eroul tribun, diferite din punct de vedere al reprezentării din cîmpul sigilar, a tehnicii de confecționare și a legendei. Primul sigiliu, imprimat în tuș negru avînd gravată o „ligatură” desemnînd numele său¹⁰, a fost desigur realizat cu ajutorul unei matrice sigilare utilizate pentru validarea actelor personale¹¹.

Confecționarea celei de a doua matrice sigilare a fost determinată de necesitatea autentificării actelor oficiale emise de Avram Iancu în calitate de prefect. Ceara roșie din care este confecționat și mai ales legenda sigiliului la care ne referim probează acest fapt. Autentificînd un act, din 28 august 1849, pe care Avram Iancu l-a trimis „Onoratei Administrațiuni provisorie din Comitatul Belgradu”, la Alba Iulia¹² acest pre-

⁶ Vezi Dan Cernovodeanu, *Heraldica în slujba idealurilor naționale pașoptiste* în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, seria Muzec, XI, 1974; nr. 3, p. 67—71, M. Dogaru, *Concepțiile revoluționarilor pașoptiști oglindite în sigilii* în „Revista Arhivelor”, vol. XXXV. Supliment 1973, p. 134—138.

⁷ Deviza adoptată încă din secolul al XVIII de Regimentul roman din Năsăud.

⁸ Ștefan Pascu, *Avram Iancu*, Edit. Meridian, București, 1972, p. 123.

⁹ *Ibidem*, p. 221. În perioada durerioaselor dezamăgiri și a șirului de nenorociri pe care le-a suportat după 1849, Iancu și-a exprimat opoziția față de Imperiul Austriac doborînd acvila bicefală plasată pe casa fîscului din Cîmpeni. Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 221.

¹⁰ Cercetarea sigiliului respectiv cu mijloace tehnice moderne, a permis constatarea faptului că intr-adevăr pe suprafața sa este redat numele eroului. Vezi M. Dogaru, *Sigiliul lui Avram Iancu*, în „Revista Arhivelor”, an XLIX, vol. XXXIV, nr. 4, 1972, p. 694—695.

¹¹ Acesta se aseamănă cu sigiliile utilizate de fruntașii revoluției române din celelalte provincii făcînd parte din trupul Daciei; este simplu, cuprînd doar literele numelui său. Au avut astfel de sigilii N. Bălcescu, August Treboniu Laurian, Timotei Cipariu etc. Vezi M. Dogaru, *Sigiliile mărturii ale trecutului istoric*, Edit. științifică și enciclopedică, București, 1976, p. 255—257.

¹² Arh. St. Alba, fond Prefectura județului Alba, Actele Administrației Alba Inferioară, actul 669/1849. Sigiliul este oval (31/22 mm). În legătură cu conținutul actului vezi Ion Pleșa, Liviu Palihovici, *Administrația Alba Inferioară, organ al administrației românești din Transilvania în timpul revoluției din 1848—1849*, în „Apulum” XVII, 1979, p. 526—529. Ultima parte a cuvîntului prefectului—este neclară.

țios izvor sfragitic sare în centrul cîmpului sigilar un brad, iar la margine legenda : SIGILLU PRAEFECTU<LUI> AURARIEI GEMINE.

După înfrîngerea revoluției Iancu n-a mai putut folosi matricea sigilară pe a cărei suprafață se afla această legendă deoarece ar fi provocat neîndoicnic o reacție din partea autorităților.

Păstrînd vie în suflet speranța reluării luptei revoluționare, Iancu și-a confecționat o nouă matrice sigilară avînd aceeași reprezentare însă anepigrafă, la marginea cîmpului sigilar în locul textului legendei fiind gravat un cerc perlat. Un astfel de sigiliu autentifică scrisoarea pe care Iancu a adresat-o în 11 martie 1852, protopopului George Mihaly¹³.

Nu cunoaștem ce s-a întîmplat cu cele trei matrice sigilare folosite de Avram Iancu. S-a conservat însă un alt izvor de această factură legat, prin reprezentarea din emblemă și regiunea unde a fost utilizat, de sigiliile descrise mai sus : matricea sigilară a unei instituții din Cîmpeni¹⁴. În imaginea acestui tipar sigilar se află, pe un prim plan, un personaj feminin, zeița Minerva, protectoarea istorici și a artelor frumoase purtînd coif și ținînd cu mîna dreaptă sulița, cu mîna stîngă sprijinînd un drapel și scutul pe care se distinge capul gorgonei ; în dreapta personajului se afla bufnița, simbolul înțelepciunii. Pe planul doi se zăresc dealuri pe care cresc brazi (trei în dreapta personajului ; doi în stînga acestuia). Întreaga imagine este plasată pe o terasă sub care se află data : 1862. Circular, la marginea spațiului sigilar legenda SIGILLULU EFOR<IEI> FOND<ĂȚIEI> COM<UNEI> D<IN> CAMPENI. (Fig. 1) Compoziția heraldică gravată pe rondela acestei matrice sigilare exprimă prin prezența Minervei ideea națională și aspirația spre progres.

Desigur bradul prezent în imaginea sigiliilor lui Iancu are o adîncă semnificație. Vedem în reprezentarea acestora atașamentul tribunului față de regiunea munților Apuseni unde și-a petrecut copilăria, regiune în care a cunoscut amărăciunea nedreptăților sociale și a înțeles tragedia unui neam sortit să suporte mai mult decît alte popoare împilarea.

Poate prin bradul gravat în acest sigiliu Craiul Munților a voit să evidențieze dîrzenia transmisă urmașilor daco-românilor de natura patriei și mai ales tăria pe care piscurile muntoase ce urcă spre zenit, o însuflă celor curajoși.

Este posibil că acest conifer să fie o dovadă a admirației pe care Iancu a păstrat-o toată viața, pădurii în care și-a făurit visele, un omagiu adus codrului de-a lungul anilor, vatră și leagăn al românilor, refugiul permanent al autohtonilor siliți să se retragă din calea năvălitorilor, casă primitoare pentru aceia care ne mai putînd răbda nedreptatea luau drumul codrului.

Imaginea din sigiliul la care ne referim transpune, totodată semnificația și importanța pădurii în viața moșilor, permanenta dorință și acțiune a locuitorilor din Țara Zarandului de a-și păstra dreptul asupra pădurilor, drept de care depindea starea lor socială.

¹³ Biblioteca Academiei R. S. România, filiala Cluj Napoca.

¹⁴ Aceasta se conservă în depozitele Filialei Arhivelor Statului Alba, colecția „Sigilii”, nr. 294.

Bradul îi atestă plastic pe dirzii fii ai românilor de pe aceste meleaguri al cărui caracter dirz și fire neînduplecată îi aseamănă cu brazii ce își înalță semeț coroana spre lumină.

Metaforă plastică, evocînd viața locuitorilor din Țara moșilor, amintind caracterul așezărilor durate aici, casele înrădăcinate în piatra muntelui, și oamenii locului ce s-au asemănat cu arborii al căror trunchi se dezvoltă în ambele sensuri respectiv pe de o parte își înalță coroană

Fig. 1. Sigiliul Eforiei Fundației comunei Cîmpeni.

spre cer, iar pe de alta rădăcinile se afundă mai puternic în pămînt, bradul din sigiliile lui Iancu sugerează permanența românilor și aspirația lor spre libertate.

Vedem în emblema sigiilor lui Iancu expresia dragostei față de patria dragă, încrederea sa nețărmurită că neamul acesta, puternic ancorat în gîlia strămoșească, se dezvoltă asemenea veșniciei naturii și se înalță tot mai mult spre lumină și căldura soarelui.

Neîndoielnic există o strînsă legătură între reprezentarea din cîmpul sigiliilor utilizate de Avram Iancu și cuvintele rostite de el în memorabila zi de 3/15 mai 1848 la Blaj pentru a îmbărbăta luptătorii și a trezi incre-

derea în victorie: „uitați-vă pe cîmp românilor; Sintem mulți ca cucuruzul brazilor; sintem mulți și tari că dumnezeu e cu noi”¹⁵.

Faptul că în sigiliul instituției din Cîmpeni s-au introdus brazii este poate și un răspuns la îndemnul lui Iancu, o expresie a hotărîrilor locuitorilor din ținutul Zarandului de a transpune în practică obiectivele de luptă formulate în 1848 — 1849.

Cercetate și interpretate astăzi după ce un veac și jumătate a demonstrat legătura indisolubilă dintre realizările românilor și jertfa eroului din Vidra, sigiliile la care ne referim, parte integrantă a tezaurului de gândire pe care revoluționarii pașoptiști l-au lăsat moștenire generațiilor ce-au urmat, transpun în limbaj plastic cuvintele pe care Avram Iancu le-a însemnat în testamentul său dovedind dragostea pe care a nutrit-o, pînă în ultima clipă a vieții poporului român: „Ultima mea voință, ultimul dor al vieții mele e să-mi văd națiunea fericită”¹⁶.

¹⁵ Ștefan Pascu, *op. cit.*, p. 87.

¹⁶ Horia Ursu, *Avram Iancu*, Edit. Tineretului, București, 1966, p. 236.

DATE NOI PRIVIND DOMENIUL LUI MATEI BASARAB DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ

DE

IOLANDA MICU, RADU LUNGU

Într-un studiu recent dedicat domeniului lui Matei Basarab din Țara Românească propuneam o listă a proprietăților deținute de domn¹. În același material atrăgeam atenția asupra posibilității completării listei în condițiile cercetării exhaustive a documentelor interne emise în perioada 1654—1700².

Într-adevăr, continuarea investigației noastre ne-a permis descoperirea unui număr de 28 de noi localități în care Matei a stăpinit în timpul boieriei și al domniei. Faptul că, din cele 28 de proprietăți, 3 sînt cuprinse în acte de vînzare din perioada cînd Matei a fost agă, iar 20 sînt dăruite de Matei, ca domn, unor mănăstiri și boieri nu schimbă în esența concluziile generale ale studiului nostru; anume că Matei Basarab a cumpărat, în timpul domniei, relativ puțin, a dăruit cea mai mare parte din achizițiile funciare cu precădere unor fundații religioase, lui rezervîndu-și, de fapt, puține proprietăți³.

Comentînd datele statistice, putem afirma că Matei Basarab a stăpinit, pentru o perioadă de timp mai lungă sau mai scurtă, sate, ocine, vii, bălți, heleștee, vaduri de moară, case în circa 153 de localități rurale; a cumpărat în 99 și a făcut danii în 116 (din care 87 la mănăstiri⁴), lui rămînîndu-i proprietăți în 37 de localități⁵.

Considerăm, așadar, că cea mai mare parte a averii lui Matei Basarab a constat din bani lichizi. Unor mărturii contemporane deja folosite⁶ le adăugăm raportul din 14 februarie 1649 al lui Giovanni Soranzo către dogele Veneției în care se pomenește despre „un tesoro del presente Principe di un Milione e mezzo di Reali”⁷.

★

1 *Belofți* (sat Belot, com. Sopot, jud. Dolj; cumpărat de la tatăl lui Stanciu Ștomlega și dăruit apoi m-rii Gura Motrului (doc. din 31 mai 1678)⁸.

¹ Iolanda Micu, Radu Lungu, *Domeniul lui Matei Basarab*, în „Revista de istorie”, t. 35, 1982, nr. 12, p. 1313—1329.

² *Ibidem*, p. 1314 și 1327, asterisc.

³ *Ibidem*, p. 1318—1319.

⁴ Iolanda Micu, Radu Lungu, *Matei Basarab aspecte economice ale patronajului cultural*, comunicare ținută la sesiunea anuală a Filialei A.S.S.P. — Craiova, martie 1983.

⁵ *Idem*, *Domeniul...*, p. 1319.

⁶ *Ibidem*, p. 1319, 1329.

⁷ Hurmuzaki, IV/2, p. 573.

⁸ Arh. St. Buc., ms. 252, f. 166; ms. 253, f. 104.

- 2—3 *Bîra de Jos și Bîra de Sus*, jud. Dimbovița **; sate confiscate în 1643 pentru fugă de bir și dăruite lui Socol marele clucer și Necula clucerul care le plătiseră dările (doc. din 10 ianuarie 1644)⁹.
4. *Branefi* <sat Branet, com. Birza, jud. Olt>; de moștenire (doc. din 31 (?) iunie 1658)¹⁰.
- 5 *Brebu* <sat, comună, jud. Prahova>; moșie luată în silă de la moșnenii din ~ „de a pus pe toți megiașii în mijlocul pădurii și le-a aprins și casele lor ca să nu se mai întoarcă”; dăruită m-rii Brebu (doc. din 12 iunie 1654)¹¹.
- 6 *Broșteni*, jud. Ialomița <sat, com. Ion Roată, jud. Ialomița>; moșie cumpărată de la Manta comisul și dăruită m-rii Bărbătești-Păroaia (doc. din 27 mai 1688)¹².
- 7 *Căeni*, jud. Saac, deal **; 16,5 pogoane de vie cumpărate și dăruite apoi m-rii Slobozia (doc. din 5 iunie 1672)¹³.
- 8 **Cîndoi*, jud. Vilcea <lingă com. Vaideeni, jud. Vilcea>; tot satul, cu munte, livezi și vii se vinde lui Matei Basarab care-l dăruiește m-rii Bistrița în schimbul unei jumătăți din satul Tismana (doc. din 6 aprilie 1662)¹⁴.
- 9 *Codreni*, jud. Ilfov <sat, com. Gurbănești, jud. Călărași>; moșie împresurată de Matei Basarab (doc. din 1654—1655)¹⁵.
- 10 *Cornățelu* **; tot satul cu toți rumânii vîndut de Matei aga din Brîncoveni (doc. din 31 (?) iunie 1658)¹⁶.
- 11 *Dăești*, siliște <probabil com. Prundeni, jud. Vilcea>; vîndută de Matei aga din Brîncoveni (doc. din 31 (?) iunie 1658)¹⁷.
- 12**Dobroței*, jud. Ialomița **; funie de moșie din ~ cumpărată de la Vlasie și fiii săi; dăruită m-rii Căldărușani (doc. din 10 noiembrie 1664)¹⁸.
- 13 *Giurgiu* <mun. Giurgiu, jud. Giurgiu>; loc cumpărat de la Habaz Celebi cu 100 de taleri; Matei Basarab construiește pe el o baie publică ale cărei venituri anuale le închină Lavrei celei Mari de la Sinai (doc. din 28 februarie 1645)¹⁹.
- 14*(?) *Florești*, jud. Vilcea <lingă com. Vaideeni, jud. Vilcea>; tot satul se vinde domnului care îl dăruiește m-rii Bistrița (doc. din 3 mai 1689)²⁰.
- 15 *Gogoșii*, jud. Mehedinți <sat, comună, jud. Dolj>; sat de moștenire (doc. din 20 noiembrie 1668)²¹.

⁹ Institutul de istoric „N. Iorga”, copie slavă cu o traducere din 1862.

¹⁰ Muzeul de istorie al municipiului București, nr. inv. 28574.

¹¹ D. Bădiceanu, *Mănăstirea Brebu din județul Prahova*, în „B.O.R.”, LII (1935), nr. 1 2, p. 148; Șt. Andreescu, *Mănăstirea Brebu*, în „Glasul Bisericii”, XXVIII (1969), nr. 9—10, p. 999—1000.

¹² Arh. St. Buc., M-rea Viforita, II/4.

¹³ Idem, ms. 311, f. 330 v.

¹⁴ Idem, M-rea Bistrița, VIII 12.

¹⁵ Idem, Doc. ist., XII/76.

¹⁶ Vezi nota 10.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Arh. St. Buc., Doc. ist., MDXXXIV/14.

¹⁹ Ibidem, CCCXCVII/27.

²⁰ Arh. St. Buc., M-rea Bistrița, VIII/22.

²¹ Idem, Mitrop. T. Rom., CLXVIII 11.

** Localități neidentifi ate.

- 16 **Groșii*, jud. Mehedinți <probabil lângă sat Girbovu, com. Turceni, jud. Gorj>; sat luat în silă de la Radu iuzbașa și dăruit m-rii Strehăia (doc. din 23 iunie 1654) ²².
- 17 *Megiași*, jud. Ilfov **; sat luat pe seama domniei pentru fugă de bir; dăruit lui Dragomir marele vornic din Plăviceni (doc. din 20 august 1646) ²³.
- 18 *Moceasca, Titeasca, Vieneasca* <probabil în jud. Prahova>** ; moșii cumpărate de la moșnenii de acolo și dăruite m-rii Brebu (doc. din 21 iulie 1652) ²⁴.
- 19 *Plopu* <sat, com. Ianca, jud. Brăila>; moșie în ~ cumpărată de domn și dăruită m-rii Măxineni (doc. din 21 mai 1676) ²⁵.
- 20 *Podu Cheii* <sat, com. Brebu, jud. Prahova>; ocine cumpărate de la 19 moșneni din Brebu și dăruite m-rii Brebu (doc. din 9 martie 1642) ²⁶.
- 21 *Punghina*, jud. Mehedinți <sat, comună, jud. Mehedinți>; sat luat pe seama domniei de la Necula paharnicul care „de multe nevoi au fugit în țara Moldovei” (doc. din 1664) ²⁷.
- 22 *Răchîța*, jud. Dolj **; sat de moștenire dăruit m-rii Sadova (doc. din 2 mai 1641) ²⁸.
- 23 *Recea* <sat, com. Punghina, jud. Mehedinți>; tot satul cu toți rumânii vîndut de Matei aga din Brîncoveni (doc. din 31(?) iunie 1658) ²⁹.
- 24 *Stolniceni* <localit. comp. a mun. Rîmnicu Vilcea, jud. Vilcea>; ocină în ~ dăruită la 1631 m-rii Slătioarele ³⁰.
- 25 *Străoști* <sat, com. Dragodana, jud. Dimbovița>; sat cumpărat de Matei Basarab și dăruit Bisericii Domnești din Tîrgoviște pentru sufletul lui Mateiaș postelnicul, îngropat acolo. Probabil că satul a fost confiscat pentru hienirea stăpînului, Ianache Catargi (doc. din 7 mai 1687) ³¹.
- 26 *Sulești*, jud. Teleorman **; sat cumpărat de Matei Basarab (doc. din 18 septembrie 1664) ³².
- 27 *Șchiopeni*, jud. Buzău <veche denumire a satului Fintînele, com. Mărgăritești, jud. Buzău>; sat luat pe seama domniei pentru fugă de bir și dăruit lui Dumitrașco stolnicul Filipescu și Marco Danovici marele armaș (doc. din 23 aprilie 1646) ³³.
- 28 *Văsănești*, deal **; 71 pogoane de vie „țelină” cumpărate de la doi moșneni și dăruite m-rii Brebu (doc. din 29 noiembrie 1665) ³⁴.

²² Idem, ms. 714, f. 925-925 v.

²³ Idem, Doc. ist., XLIII/89.

²⁴ Ibidem, CCCLIX/58; D. Bădiceanu, *op. cit.*; Șt. Andreescu, *op. cit.*

²⁵ Arh. St. Buc., ms. 173, f. 331-331 v.

²⁶ D. Bădiceanu, *op. cit.*, p. 146; Șt. Andreescu, *op. cit.*

²⁷ Arh. St. Buc., ms. 628, f. 493-493 v.

²⁸ Idem, ms. 425, f. 7.

²⁹ Vezi nota 3.

³⁰ I. C. Filitti, *Biserici și ctitori*, București, 1932, p. 45.

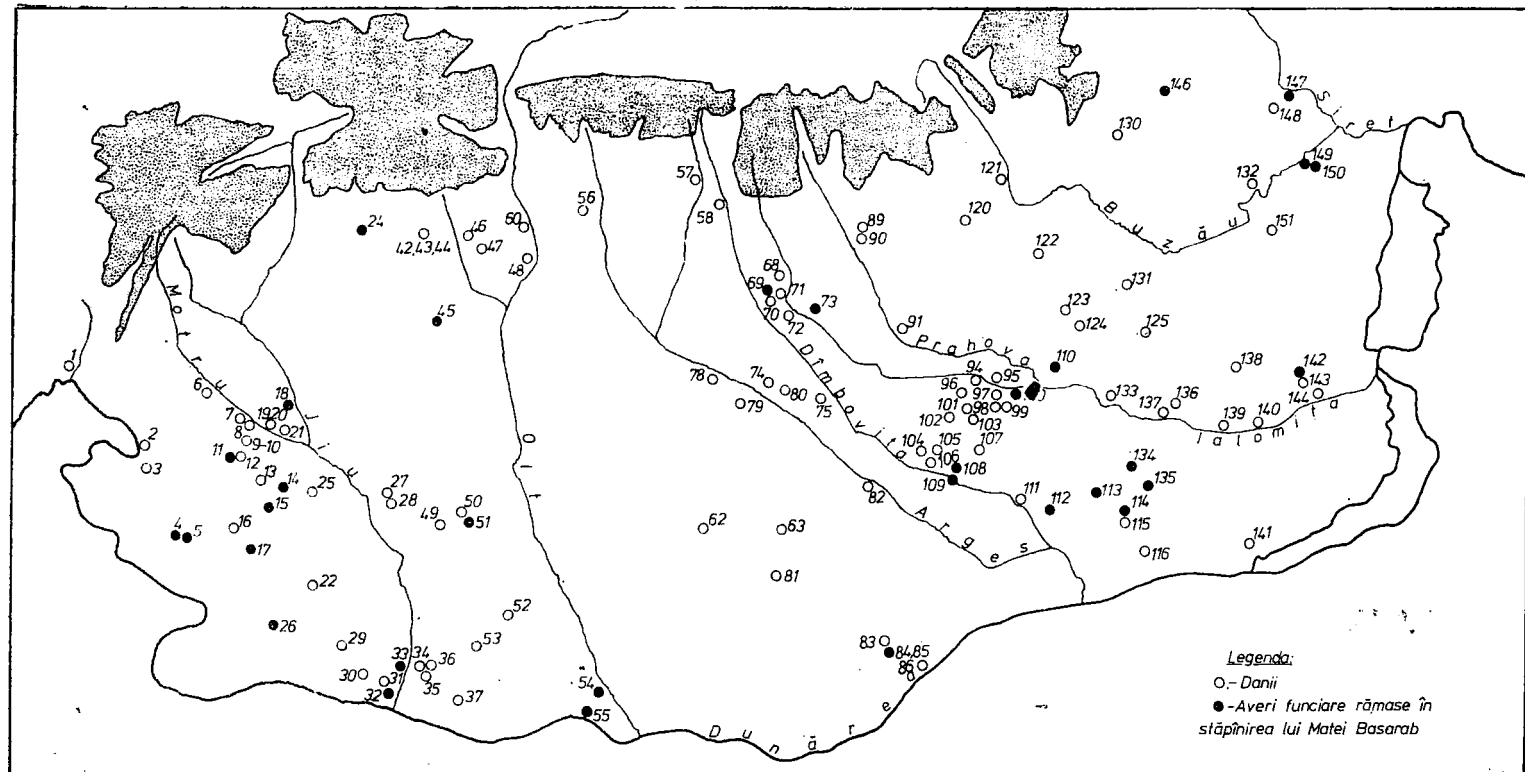
³¹ I. Ionașcu, *Despre logofatul Stoica Ludescu*, în „Analele Univ. Buc. Istorie”, 1956, nr. 5, p. 261-299.

³² Arh. St. Buc., Filipescu, I/47.

³³ Idem, Ep. Buzău, XVII și XVIII/6.

³⁴ D. Bădiceanu, *op. cit.*, p. 149.

** Localități neidentificate.

JUDEȚELE ȘI SATELE DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN CARE MATEI BASARAB A DEȚINUT PROPRIETĂȚI

MEHEDINȚI

- 1 *Ștubeele
- 2 Bistrița
- 3 Rogova
- 4 Pungăina
- 5 Drencea
- 6 Vlădășești
- 7 Strchaia
- 8 Stănești
- 9 *Breșnița de Jos
- 10 *Breșnița de Sus
- 11 Albuțești
- 12 *Coșcodia
- 13 Busul
- 14 Gogoși
- 15 Seaca
- 16 Vârbița
- 17 Orodel
- 18 *Groși
- 19 Stingăceaua din Dos
- 20 Stingăceaua din Față
- 21 Buicești
- 22 Stejarul
- 23 *Izvorul Alb**

GORJ

- 24 Baia de Fier
- 25 Ilănișești**

DOLJ

- 26 Beloți
- 27 Băilești
- 28 Simnicu de Sus
- 29 Albești
- 30 Găureni
- 31 Măceșul
- 32 Zăval
- 33 Nedcea
- 34 Comoșteni
- 35 Sadova
- 36 *Girteni
- 37 *Bojonești
- 38 *Ocolna
- 39 *Frumușei**
- 40 Răchița**
- 41 Vrâpciune**

VILCEA

- 42 *Cindoi
- 43 Florești
- 44 Vaideci
- 45 Berbești

- 46 Bărbătești
- 47 Dobriceni
- 48 Stolniceni

ROMANAȚI

- 49 Robănești
- 50 Balș
- 51 Braneți
- 52 *Polovinele
- 53 Amărăști
- 54 Izbiceni
- 55 *Betejani

MUSCEL

- 56 Cătunul
- 57 Voinești
- 58 Bădeni
- 59 *(?) Izvorani**

ARGEȘ

- 60 Băbucști
- 61 Curteni**

TELEORMAN

- 62 Uești
- 63 Gurgueați
- 64 *Bloturi**
- 65 *Cătun**
- 66 Sulești**
- 67 Stănești**

DÎMBOVIȚA

- 68 Priboiu
- 69 *Bărbătești
- 70 Șotînga
- 71 Doicești
- 72 Tirgoviște
- 73 Râzvad
- 74 Străoști
- 75 Branistea
- 76 Bira de Jos**
- 77 Bira de Sus**

VLAȘCA

- 78 Ciupa
- 79 Morteni
- 80 Deteoi
- 81 *Neculești

- 82 Ogrăzeni
- 83 Șovireu
- 84 Boteni
- 85 Stănești
- 86 Giurgiu
- 87 *Dobrinești**
- 88 Uda**

PRAHOVA

- 89 Brebu
- 90 Podu Cheii
- 91 *Dedulești
- 92 Vocoacea, Titeasca, Viencasca**
- 93 Văsâncști**

ILFOV

- 94 Lipia
- 95 Micșenești
- 96 *Bărboși
- 97 Căldărușani
- 98 *Jăgărita
- 99 *Vlădeni
- 100 Greci (?)
- 101 *Mărcești
- 102 Strâmătorești
- 103 *Vilcănești
- 104 Clineeni
- 105 Măicănești
- 106 *Balaci
- 107 *Tegeni
- 108 Colentina
- 109 București
- 110 Rădulești
- 111 Plătărești
- 112 *Berciugov
- 113 Codreni
- 114 Frăsinet
- 115 *Futești
- 116 *Nenciulești
- 117 Megiași**
- 118 Păduchioși**
- 119 Țigănești

SAAC

- 120 Surani
- 121 *Șopirliga
- 122 Năeni
- 123 *Hamz ște
- 124 *Leotești
- 125 Brăgărești
- 126 Căeni**

127 *Mirceștii de Cîmp**
128 Păcureni**
129 *Stoeneștii de la Cîmp

BUZĂU

130 Șchiopeni
131 Albești
132 Dudești

IALOMIȚA

133 Broșteni
134 *Sasul
135 *Culcați

136 Căzănești
137 *Cervenie
138 *Cetățele
139 *Fundeni
140 Vaideci
141 *Ciorani
142 Bucșa
143 Murgeni
144 Sărățeni
145 *Dobroței**

RÎMNICUL SĂRAT

146 Bordești
147 Blehani

148 Rîmnîceni
149 *Ciorani
150 Somești
151 Plopu
152 Muscureni**

FĂRĂ JUDEȚ

153 Ștefănești**

** Puncte neidentificate,
netrecute pe hartă.

COLOCVIUL XI AL INSTITUTULUI DE ARHEOLOGIE
DIN BUCUREŞTI

În zilele de 2—4 decembrie 1982, la Institutul de arheologie, din Bucureşti, s-au desfăşurat lucrările Colocviului XI, organizat de Secţia orînduirii comunci primitive, cu tema *Procesul indoeuropenizării populaţiei din ţinuturile carpato-dunărene (Perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului)*.

La lucrări au participat specialiştii din Bucureşti, Iaşi, Cluj-Napoca, Constanţa, Suceava, Galaţi, Călăraşi, Craiova, Reşiţa şi Braşov.

Ca şi la colocviile precedente, temele tratate de majoritatea participanţilor au fost propuse de organizatori, cu scopul de a se acoperi, cît mai bine, din punct de vedere tematic întreg teritoriul ţării şi problematica perioadei.

Cuvîntul de deschidere a lucrărilor colocviului a fost rostit de dr. Constantin Preda, directorul Institutului de arheologie, care a subliniat importanţa şi utilitatea colocviilor şi a apreciat rezultatele celor anterioare.

În continuare, dr. Petre Roman a expus raportul: *Unele probleme legate de perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului*.

În expunere, s-au analizat raporturile dintre culturile Cernavoda II şi Cernavoda III. O situaţie stratigrafică, în privinţa cronologiei lor relative, încă nu există. S-au descoperit unele indicii, de către Sebastian Morintz, la Ghindăreşti (jud. Constanţa), într-o aşezare de tip Cernavoda I, unde s-au găsit elemente ce duc spre Cernavoda III.

Analiza materialelor de la Duran Kulak a arătat că acel complex aparţine culturii Cernavoda III, unei etape foarte timpurii, nu Cernavoda I, iar observaţiile din ultimii ani permit să se afirme că, în sud-estul României şi în nord-estul Bulgariei, după cultura Cernavoda I urmează cultura Cernavoda III şi că între ele nu poate fi intercalată cultura Cernavoda II.

Autorul susţine că în sudul Moldovei, în zona comunităţilor culturii Usatovo s-a format treptat cultura Cernavoda II, ale cărei comunităţi, mai tîrziu, s-au deplasat spre sud şi au împins spre vest pe cele ale culturii Cernavoda III. În ţinuturile din sud-estul ţării noastre, cultura Cernavoda II, urmează după Cernavoda III şi este, în parte, paralelă în timp cu ea.

O altă problemă tratată a fost aceea a raportului cronologic între cultura Ezero şi Troia. O concluzie importantă este aceea că Ezero se leagă strîns de ţinuturile de la nord de Balcani şi de la nord de Dunăre. S-a considerat, un timp, că Ezero a început încă din perioada Pre Troia şi a continuat în paralel cu Troia I. De fapt, elementele vechi de la Ezero sînt nord-balcaneice şi reflectă o puternică tradiţie Cernavoda II. De altfel, s-a constatat că în loturile ce preced faza veche Ezero sînt materiale ce prezintă analogii cu Troia I. Prin urmare, în prezent, se poate susţine că Ezero nu poate începe înainte de Troia I, ci a fost paralelă cu sfîrşitul Troia I şi cu începutul Troia II.

— A urmat raportul prezentat de dr. Dinu Marin (Iaşi): *Perioada de tranziţie de la epoca neolitică la epoca bronzului în nordul Moldovei*. În nordul şi centrul Moldovei, pînă spre Vaslui, în sud, este documentat aspectul cultural Horodiştea-Erbiceni (corespunzător cu Vihvatinţi-Gorodsk), iar în sud Usatovo şi apoi Folteşti-Cernavoda II.

Pe bază de observaţii stratigrafice complexul de la Horodiştea a fost împărţit în două faze Horodiştea I şi Horodiştea II. În prima fază s-a menţinut o categorie ceramică avînd decor pictat şi sînt foarte multe capace (din pastă comună şi cenuşie) cu buton sus, perforat orizontal. Cea de-a doua fază este caracterizată prin străchini şi prin ornamente făcute cu şnurul. Din această fază lipseşte ceramica pictată, dar se menţin motivele ornamentale executate prin linii trasate, oblice. În cadrul complexului de la Horodiştea sînt şi unele elemente străine ca de ex. cioburi de vase „cu gulcer” (Krugenflasche), iar în şanţul de apărare s-au găsit 2 cioburi specifice culturii amforelor sferice.

La Erbiceni s-au delimitat două straturi, Erbiceni I și II, corespunzătoare la tot atâtea faze. Este interesant de semnalat că așezarea din faza veche (Erbiceni I) este obișnuită, fiind alcătuită din locuințe de suprafață de tradiție Cucuteni, în schimb, așezarea din faza mai târzie, este de tip cenușar. La Erbiceni, la numai 800 m distanță de așezările menționate se află o movilă (cu morminte cu ocră) ridicată peste o locuință de tip Erbiceni.

Pe ceramica Erbiceni I se întâlnesc des buri în relief aplicate și crestăte, în asociere cu ceramica pietată. În același strat au apărut cioburi ornamentate cu șnurul reflectând o influență a culturii amforelor sferice. Forma de vas de tip askos apare din faza Erbiceni I. În aceeași fază sînt documentate și unele cioburi de tradiție Cernavoda I. Se cuvine subliniat că trecerea de la Cucuteni B 2 la Horodiștea-Erbiceni nu se face direct, ci printr-o etapă intermediară atestată, de curînd, la Cîrnăeni „Iolm” (corespunzătoare aspectului Costești IV din R. S. S. Moldovenească). După părerea autorului raportului, ceramica de culoare cenușie (fără scoici în pastă), atît la Horodiștea, cît și la Erbiceni, nu poate fi pusă pe seama unor elemente răsăritene, ci reprezintă o creație locală a comunităților Horodiștea-Erbiceni.

Reînarcăm și o altă observație anume că, din circa 210 așezări de acest tip, cunoscute între Carpații răsăriteni și Kiev, circa 2/3 sînt grupate în zona Prutului și Jijiei, iar restul sînt răspîndite pînă spre Kiev. În zona de podiș a Moldovei și la vest de Siret așezările Horodiștea-Erbiceni sînt mai rare și acolo urmează o a treia fază și ultima numită Izvoare III-Dolheștii Mari. Ținînd seama de observațiile de la Horodiștea, Dinu Marin consideră că pătrunderea și victuirea comunităților culturii amforelor sferice (documentată, pînă în prezent prin circa 20 de descoperiri) în vestul Moldovei, s-a desfășurat paralel în timp cu fazele Horodiștea I și Horodiștea II. Comunitățile culturii amforelor sferice, din centrul Moldovei, își încheie victuirea înainte de ultima fază Horodiștea-Erbiceni, după cum o oglindesc descoperirile de la Dolheștii Mari.

Se constată că așezările Horodiștea-Erbiceni se încadrează în două tipuri :

Unele sînt mai mari (de ex. la Erbiceni s-au descoperit, pînă acum, peste 20 locuințe) de durată, cu straturi de cultură groase. Faptul este confirmat de materialul osteologic în care predomină : bovinele, urmate de porcine, de ovicaprine și de cai.

Altele de scurtă durată, un fel de tabere sezoniere (cu straturi foarte subțiri) aflate în apropierea așezărilor mari. În vecinătatea așezării de la Erbiceni s-au descoperit vreo 6 stațiuni mici de tip sezonier.

Mormintele cu ocră aparținînd aspectului Iamnaia sînt ulterioare culturii Horodiștea-Erbiceni și Foltești.

După părerea lui Dinu Marin, în timpul culturii Horodiștea-Erbiceni au avut loc deplasări de la nord spre sud și invers. Astfel, s-a ajuns la contactele ce au permis răspîndirea în nord a vaselor askos și a briurilor crestăte.

Dr. Nicolae Ursulescu (Suceava) *Contribuții la cunoașterea perioadei de tranziție spre epoca bronzului, în lumina descoperirilor din necropola de incinerare de la Suceava „Parcul Cetății”*. În decursul mai multor campanii de săpături au fost descoperite peste 100 morminte de incinerare. Gropile lor erau ovale, dar nu se aseamănă ca dimensiuni și inventar. S-au observat unele întretăieri de gropi, dar numai în zona de densitate maximă. Orientarea gropilor este fără regulă precisă, ca și suprafața lor. Bogăția sau sărăcia inventarului nu este legată de un anumit tip de groapă. Incinerarea s-a făcut în altă parte. Oasele nu erau selecționate, ci aruncate în groapă. Drept inventar s-au găsit o serie de piese de piatră, inclusiv 4 topoare perforate.

Ceramica este foarte fragmentară. Sînt trei categorii : A. Pastă amestecată cu cioburi pisate, de culoare roșie ; B. Pastă amestecată cu cioburi pisate și uncori cu silix pisat, de culoare roșiatică brună. Decorul amintește pe acela al amforelor sferice ; C. Categoria grosieră.

Este cea mai timpurie dovadă a practicării incinerării pe teritoriul Moldovei. Autorul consideră, pe drept, că este vorba de o comunitate originară din ținuturi aflate la nord și nord-est de țara noastră. Astfel de morminte de incinerare se cunosc de exemplu în cadrul grupului Sofievka, din apropiere de Kiev.

Este interesant de menționat că în apropierea necropolei de la Suceava, în zona așezării Starčevo-Criș, s-au descoperit 3 complexe cu cioburi deosebite de cele neolitice timpurii, caracterizate prin pastă cu silix pisat. Ar fi deci una din așezările temporare, de care se leagă necropola descrisă.

Dr. Eugen Coșea *Mormintele cu ocră din movila II-1950 de la Glăvăneștii Vechi*. În cadrul valorificării rezultatelor săpăturilor din 1950 de la Glăvăneștii Vechi au fost studiate mormintele cu ocră din movila II-1950, cu diametrul de 44 m și 3 m înălțime. Au fost descoperite 5 morminte cu ocră. Unul principal și celelalte secundare. Mormintele 7 și 8 pot fi atribuite categoriei mormintelor de tip Iamnaia și datează din perioada de tranziție. Mormintele cu ocră (cu scholetele chirchite pe partea stîngă) din mantaua movilei, datează din epoca bronzului.

Dr. Mihalache Brudiu *Un tumul din perioada de tranziție descoperit la Vinători, jud. Galați*. Cu prilejul unor lucrări de irigație, a fost cercetată „Movila lui Nicolae Tocu”, aflată

la ca. 1 km de sat. Dimensiunile ei erau : 60 m diametru și 3 m înălțime. S-au descoperit 14 morminte : 3 din perioada de tranziție la epoca bronzului (M. 10, M. 11 și M.13 , 7 din perioada mijlocie a epocii bronzului și 4 morminte din epoca migrațiilor. În centrul movilei se afla M. 13, cel mai vechi, spre sud de el, era M. 11 cu o movilă mică deasupra (cu diam de 13 m) și M. 10 (plan), în afara perimetrului movilei mari. În groapa acestuia din urmă s-au găsit 6 schelete de adulți și copii. Aceste trei morminte aparțin grupului mormintelor cu ocrul.

Mormintul 11 a avut o movilă mică (13 m diam. și 1 m înălțime). Picioarele au fost indoite și apoi au căzut spre stînga. Ca inventar a avut un vas tronconic. Pe schelet se vedeau urme de birne putrezite.

Groapa mormintului 13, de formă rectangulară, avea o treaptă pe care se sprijinea un pod de birne. Scheletul fusese așezat pe un „pat de lemn“. Decedatul a fost depus cu corpul întins pe spate, cu miinile întinse în lungul corpului și cu picioarele căzute în romb. Drept inventar a avut un inel de buclă, de argint.

Dr. Ion T. Dragomir (Galați). *Categoria ceramică de tip C din așezările cucuteniene de la Berești, jud. Galați*. La Berești au fost cercetate două așezări, ambele din etapa Cucuteni A 3. Unele din cioburile de tip C găsite au scoici pisate în pastă, altele nu au. Prima categorie de vase are decorul compus din striuri adince (bucle și spirale). Se constată că în pasta vaselor specifice etapei Cucuteni A 3, de asemenea, s-au folosit în amestec scoicile pisate. După părerea lui Ion T. Dragomir, este reflectarea unei strînse coabitări între cucutenieni și elemente stepice.

Descoperirile de la Berești dovedesc că în acea zonă s-au produs cele mai timpurii contacte între comunitățile Cucuteni A 3 și cele din stepe. Pînă acum erau cunoscute astfel de elemente din etapa Cucuteni A 4, de la Fedeleșeni și Drăgușeni. Se cuvine subliniat că pe nici un vas de tip C de la Berești, nu s-a folosit decorul cu șnurul.

Marin Neagu (Călărași). *Mormintele cu ocrul de la Crășani*. Este vorba de trei morminte descoperite la sud-est de loc. Ele se aflau pe același loc, suprapuse la diferite adîncimi. Numai M. 3 și M 1 sînt din categoria celor cu ocrul. Ambele schelete s-au găsit în poziție chircită (unul pe dreapta, altul pe stînga). M. 3 a avut la craniu o pîcsă de silex. Pe oasele lor s-a găsit ocrul roșu mult.

Vineri, 3 decembrie 1982 au susținut comunicări :

Rodica Iancu (București) *Figurinele cu cap mobil*. S-a făcut o prezentare conștiincioasă a seriei de figurine de lut ars, cu cap mobil, documentate în diferite culturi.

Marin Nica (Craiova). *Noi date din perioada de tranziție în lumina cercetărilor de la Celei*. Tellul de la Celei, jud. Olt, are un strat de cultură de 2,5 m grosime. Pe baza podelelor și a vetrelor au fost delimitate în cuprinsul lui, 11 niveluri. Vetrele se făceau pe pat de cioburi. S-a dezvelit și o vatră de formă patrată. Pe una din ele se afla o cantitate de ghindă carbonizată. Pe temeiul analizelor de C 14, locuința I C a fost datată la 2275 i.e.n., iar locuința II G la 2705 i.e.n.

Dr. Marin Cărciumaru. *Contribuții la cunoașterea economiei agricole a comunităților din aspectul cultural Celei*. Materialele studiate sînt deosebit de interesante fiind datate, în parte, pe bază de Carbon 14, în jurul anului 2275 i.e.n. (Bln 2014). Ele provin din tellul de la Celei. În locuința I, pe vatră s-a găsit ghindă carbonizată, ce putea servi ca aliment. Lîngă vatra aceleiași locuințe erau boabe de in. Tot acolo s-au scos la iveală boabe de : *Triticum monococcum* L., *Tr. dicocum* Schrank., *Tr. spelta* L. și linte. O descoperire cu totul deosebită s-a făcut în același loc, anume resturi de piine carbonizată, făcută pe bază de ferment. Alte loturi erau compuse din boabe de : orz, măcriș, și in ; apoi din : lintiță, măcriș, orz și rogoz. În locuința 3, într-o groapă s-au găsit boabe de : in, linte și de *Triticum aestivum*. Toate aceste materiale aparțin aspectului cultural Celei. A tragem atenția asupra acestor determinări, căci sînt primele referitoare la perioada de tranziție din țara noastră.

Ion Chicideanu. *Săpăturile arheologice de la Grojăbodu (Contribuții la problema complexului Orlea-Sadovec)*. Prin cercetarea unei astfel de așezări s-au delimitat două niveluri și s-au descoperit cîteva locuințe, din care 2 bordeie în primul nivel, cu gropile săpate într-un teren în pantă. Ele au pîdea de pămînt bătătorit, dar fără vetre. Resturile unei locuințe de suprafață au fost dezvelite la baza nivelului 2. Ceramica scoasă la iveală din cele două niveluri este unitară. Ea se împarte în 3 categorii. În nivelul 2 ceramica are în compoziție mai multe scoici pisate. Dintre forme s-au menționat : castroane, cești, askos, vase de cîrnat lichide și vase de provizii. Se observă că aspectul general al ceramicii este apropiat de acela al olăriei Coșofeni. S-a făcut referire la forme și decor, dar sînt și deosebiri. De asemenea, se constată și elemente de legătură cu cultura Cernavodă II.

Ing. Gh. Giță și Corneliu N. Mateescu, *Asupra provenienței oculului roșu din mormintul cu schelet cioprit ritual, de la Vădastra (Cultura Coșofeni)*. Cercetarea, cu mai mulți ani în

urmă, a unui mormint aparținind culturii Coțofeni, a dus și la descoperirea, în groapa funerară, a unor boboșe de ocră roșu. Analiza lor amănunțită, în comparație cu alte probe de ocră din zonă, a dus la concluzia că ocră descoperită în mormint provine dintr-un strat de argilă roșie din malul abrupt al bălții Obrârșia, lângă stăvilarul morii ruinată.

Georgeta Trîncă (Reșița), *Materialul faunistic din așezarea Coțofeni de la Colțan (jud. Caraș-Severin)*. Din acea așezare s-au strîns 327 oase din care s-au determinat 250. Numărul de specii este redus: bovine, oi, capre, porci, dintre cele domestice și de cerb și căprioară dintre cele vinate. Reținem că aproximativ 1/3 din oase aparțin bovinelor. La fiecare categorie s-au făcut precizări în privința vrstei la care erau jertfite. Din datele expuse rezultă clar că era predominantă creșterea animalelor domestice în raport cu vînătoarea.

Dr. Nicolae Vlăsa a prezentat comunicarea realizată de un alt cercetător de la Cluj-Napoca cu tema *Există o fază 0 la evoluția culturii Coțofeni*. La Tărtăria există un strat de 0,30 m grosime cuprinzînd materiale specifice unei faze tirzii a culturii Turdaș. După părerea autorului comunicării, elemente Turdaș tirzii trec pe nesimțite în noul aspect Coțofeni. În stratul respectiv (atribuit mai demult fazii Petrești-Coțofeni) nu există nici un element tipic Petrești. Se consideră că s-a produs descompunerea benzii Turdaș și s-a ajuns la decorul Coțofeni. Petre Roman a atribuit fazii Coțofeni I materialele amintite descoperite la Tărtăria.

În lucrare se face precizarea că, N. Vlăsa atunci cînd a formulat ipoteza referitoare la evoluția de la Turdaș la Coțofeni, avea în vedere și un alt lot important și inedit de materiale de același tip, descoperite de M. Roska în 1910 la Turdaș, în nivelul superior al stratului Turdaș. Nivelul suprapus în acea așezare de stratul Coțofeni, din fazele Coțofeni I-III. În nivelul Turdaș tirzii circa 1/3 din cioburi sînt de factură Turdaș.

S-a subliniat că în tellurile Turdaș lipsesc urmele de locuire de tip Sălcuța IV. Se atrage atenția asupra faptului că în realitate aria de răspîndire a comunităților culturii Coțofeni nu depășește limitele arealului Vința-Turdaș.

Simbălă, 4 decembrie 1982, au prezentat comunicări:

Zoia Kalmar (Săcel, jud. Maramureș). *Despre cultura Coțofeni în bazinul Someșului*. Cu toate că s-au făcut relativ puține cercetări arheologice de suprafață, pînă acum, în zona avută în vedere, se cunosc 66 complexe de tip Coțofeni, din care 12 au fost cercetate. O serie de așezări sînt de terasă, altele sînt fortificate. Se constată un proces de regionalizare. În zonă sînt documentate locuințe de tipul: bordeielor, semibordeielor și de suprafață, toate prevăzute cu vetre. Bordeiele au avut gropi de formă ovală, iar locuințele de suprafață erau rectangulare și, se pare, că au avut cîteva încăperi. Unele litice sînt foarte rare. Se găsesc unelte din roci cuarțitice. Lipsesc obsidiana. Sînt de menționat roțițele de car, greutatea pentru războiul de țesut și „mărgele” de lut.

Compoziția pastei ceramice diferă. În unele așezări pasta conține cuarț pisat și nisip, în altele (de ex. la Cluj „Sf. Ion”) pasta conține scoici pisate. Decorul este alcătuit din linii incizate oblice, din benzi late hașurate, boabe de linte, înșepături succesive și rar „tabla de șah”.

Mormintele purtătorilor culturii sînt de incinerare (de ex. la Medieșul Aurit) și de inhumare, tumulare (de ex. la Cluj „Feleac”). Cele tumulare sînt caracterizate prin movile de piatră.

Dr. Gheorghe Lazarovici (Cluj-Napoca). *Așezarea Coțofeni de la Dăbca*. Astfel de materiale datează din cele trei faze. Prima este atestată în cuprinsul tuturor incintelor, celelalte numai în incinta I și II. Ceramica din a doua fază este caracterizată prin vase de culoare cenușie, lustruite bine, cu motive alcătuite din benzi hașurate. Ceramica din faza III este mai puțin variată decorul este compus din striuri și incizii.

La Dăbca mai sînt documentate două categorii de materiale deosebite. Este vorba de gropi care taie stratul Tiszapolgar, în ele s-au găsit fragmente ceramice atribuite de P. Roman culturii Cernavodă II. Tot din complexe închise provin cioburi cu adîncituri sub buză, bîrfuri alveolare, ce aparțin culturii Gîna-Schneckenberg.

Dr. Nicolae Vlăsa (Cluj-Napoca). *Cimitirul Coțofeni de la Cheile Aiudului*. Au trecut zece ani de cînd este studiată necropola. Ea este cunoscută în literatura de specialitate mai veche sub mai multe denumiri, ceea ce a provocat o serie de încurcături. Necropola se află în „inima” defileului pe Bogza Poienarilor (Dealul Viei). Pe creasta îngustă erau înșirate 16 movile funerare. Movelele sînt alcătuite din bolovani (de la 30 pînă la 300 kgr). Din cauza greutateii lor, inventarul funerar a ajuns în stare foarte fragmentară. Necropola a început în porțiunea centrală și s-a extins treptat spre est și vest. De aceea necropola se împarte în trei sectoare: central, estic și vestic. Mormintele sînt duble și triple, cu scheletele îmbrățișate sau spate în spate și altele. În morminte foarte des se găsesc dinți de cervideu și lame de silex mai rar spirale duble („ochelari”) din sîrmă de cupru, virfuri de

săgeți, cercei, brățări de aramă și inele de buclă de argint. Sint și topoare de piatră de formă amigdaloidă. În funcție de inventar primele morminte din necropolă datează din faza Coțofeni III și continuă apoi într-un fel de fază Coțofeni IV, prin mormintele din spre extremitățile șirului. În acestea din urmă sint vase de tradiție Coțofeni și se păstrează ritul și ritualul. Ca excepție este semnalată descoperirea unei plăci de lut, un fel de „stelă” funerară și a unui vâscior cu mei carbonizat, așezate la distanță mică de scheletul din tumulul 5.

Dr. Florea Costea (Brașov): *Descoperiri din perioada de tranziție în Țara Făgărașului.* Prin cercetări arheologice de suprafață și o serie de sondaje s-au descoperit în regiune numeroase așezări de tip Coțofeni.

În concluzie, Colocviul XI a dezbătut probleme importante referitoare la culturile din perioada de tranziție de la neolitic la epoca bronzului, din toate zonele țării ca și raporturile cu unele complexe sudice sau nordice. În primul raport s-a analizat tematica culturilor din sudul țării, iar în următorul s-a pus accentul pe culturile din estul României. Citeva comunicări au analizat o serie de complexe tumulare conținând morminte cu ocră din Moldova și Muntenia. A fost prezentată și o necropolă de incinerare, prima de acest gen din nordul Moldovei. În alte comunicări s-au studiat descoperiri aparținând culturii Coțofeni din Banat, Transilvania și Maramureș. Importante sint și rezultatele analizelor asupra ocului roșu din sud-estul Olteniei. De subliniat că s-au prezentat și două comunicări ce reprezintă premiere pe plan național. Una referitoare la datele despre plantele cultivate de membrii comunității de tip Celei și a doua privind analiza amănunțită a oaselor de animale dintr-o așezare de tip Coțofeni, din Banat.

Prin tematica bogată dezbătută, Colocviul și-a dovedit pe deplin utilitatea științifică pe Plan național.

Lugen Comșa

SIMPOZIONUL ȘTIINȚIFIC „350 ANI DE LA NAȘTEREA LUI MIRON COSTIN”

La 15 iunie 1983 s-au desfășurat la Muzeul județean Miercurea Ciuc sub egida acestei instituții și a Comitetului de Cultură și Educație Socialistă al jud. Harghita, lucrările simpozionului, dedicat celor „350 de ani de la nașterea lui Miron Costin”. Deschiderea manifestației științifice s-a făcut prin alocuțiunea lui János Szűcs, directorul Muzeului județean, care a relevat importanța evenimentului comemorat pentru istoria culturii din patria noastră unde oamenii muncii de diferite naționalități, înfrățiți laolaltă în eforturile depuse pentru edificarea socialismului pe pământul R. S. România, respectă valoarea creației spirituale a înaintașilor.

În continuare s-au prezentat patru comunicări științifice legate de viața și opera vestitului cronicar din veacul al XVII-lea. Dr. Paul Cernovodeanu, de la Institutul de istorie „N. Iorga” din București, s-a ocupat de *Miron Costin și Transilvania*, relevând interesul cărturarului pentru provincia românească de peste Carpați, concretizat prin punerea la dispoziția contemporanilor săi a primei ei istorii alcătuite în limba română. Dacă *Istorie de crăiia ungurească* nu constituie decât o adaptare, traducere și prelucrare a unei părți din lucrarea latină a cronicarului sas din Mediaș Laurentius Toppeltinus, *Origines et occasus Transsylvanorum* (Lyon, 1667), nu este mai puțin adevărat faptul că Miron Costin a îmbogățit această talmăcire cu observații, precizări și adaosuri proprii, sporindu-i valoarea pentru cititorii săi români, cărora el li se adresa. Înfrățindu-le astfel pentru prima oară o istorie numai a Transilvaniei în românește, cronicarul a subliniat, în textul acestuia, nu numai interdependența existentă pe plan politic și militar între această provincie și cele surori Moldova și Țara Românească, dar a pledat în același timp pentru armonie și înțelegere între românii de pe ambele versante ale Carpaților și locuitorii aparținând celorlalte naționalități din Ardeal. Totodată el a glorificat acele momente din istorie în care Transilvania, alături de Moldova și Țara Românească, s-a opus cu tărie împreună cotropirilor străine, fie că veneau din partea otomanilor, fie a imperialilor.

Dr. Lajos Demény, tot de la Institutul de istorie „N. Iorga” din București, a înfrățit *Rezultate noi în cercetarea operei lui Miron Costin*. Atenția conferențiarului a fost atrasă în deosebi de faimoasa lucrare *De neamul moldovenilor*, relevând faptul că ea a început să fie din nou atent studiată în ultimile două decenii. Au fost, astfel, descoperite noi manuscrise ale textului și s-a încercat stabilirea filiației diferitelor copii păstrate pînă astăzi.

L. Demény a scos în evidență, mai ales, importanța deosebită a manuscrisului acestei opere aflat în prezent la Biblioteca publică din Leningrad (U.R.S.S.) și a insistat asupra aspectelor sale particulare ce trebuie să fie luate în considerare în viitoarea sa pregătire pentru tipar, ce se dovedește strict imperioasă.

Ștefan Lemny, cercetător științific la Institutul de istorie și arheologie „A. D. Xenopol” din Iași, s-a ocupat de *Miron Costin și dimensiunea etică a umanismului românesc*. Conferențiarul a relevat poziția de seamă ocupată de Miron Costin în rîndul pleiadei de cărturari români din secolul al XVII-lea și începutul celui următor, considerîndu-l un continuator al tradiției moștenite dar și îmbogățite de la un Grigore Ureche sau pe un alt plan de la Udrishte Năsturel, opera sa constituind un adevărat „îndreptar” de comportament etic și patriotic alături pentru contemporani dar mai ales pentru urmași și continuatori. În Moldova istoriografia a atins piscurile cele mai înalte datorită marelui savant Dimitrie Cantemir în timp ce în Țara Românească, pe alte planuri, se distingeau măreața figură a stolnicului cărturar Constantin Cantacuzino ca și aceea a mitropolitului Antim Ivireanul, cu toții fiind — într-un anumit spirit specific — purtători ai mesajului generos lăsat de umanismul creației costiniene.

Ultimul conferențiar Sándor Tonk, cercetător științific de la Centrul de științe sociale din Tîrgu Mureș al Academiei de științe sociale și politice a R. S. României, a prezentat comunicarea *Miron Costin și istoria popoarelor din sud-estul Europei*. S. Tonk s-a referit, mai întîi, la izvoarele de care s-a folosit Miron Costin în relatarea evenimentelor de istorie sud-est europeană, oprindu-se, apoi, mai pe larg, asupra luptelor de apărare antiotomană a popoarelor din zona amintită, subliniind interesul remarcabil al informațiilor oferite de cruditul cronicar. O pondere deosebită a ocupat în expunerea conferențiarului și prezentarea lucrărilor istoricilor umaniști ce s-au ocupat de Transilvania folosîți de Miron Costin în opera sa, ca de pildă Bonfini, Kowaczöczy, Szamosközy, Toppeltinus etc., propunînd în final traducerea în limba maghiară a *Letopiseșului Țării Moldovei de la Aron vodă încoace* pentru deosebita sa importanță ca monument al vechii istoriografii românești.

În încheierea simpozionului, János Szűcz, directorul Muzeului județean Miereurea Ciuc, a relevat, încă odată, importanța acestei manifestări științifice — dedicate aniversării a 350 de ani de la nașterea strălucitului cronicar Miron Costin — în opera de educare patriotică a oamenilor muncii din patria noastră.

Paul Cernovodeanu

CEA DE A IV-a SESIUNE A COMISIEI MIXTE A ISTORICILOR DIN R. S. ROMÂNIA ȘI R. D. GERMANĂ

Între 24—30 mai 1983 s-a desfășurat la Sibiu cea de a IV-a sesiune a Comisiei mixte a istoricilor din Republica Socialistă România și Republica Democrată Germană.

Delegația română a fost formată din prof. dr. doc. Titu Georgescu, președinte, dr. Ioan Chiper, secretar, dr. Ion Alexandrescu, dr. Vasile Ciobanu, prof. dr. Carol Göllner, conf. dr. Teodor Pavel, dr. Aurică Simion, dr. Gheorghe Unc.

Delegația R.D.G. a fost formată din prof. dr. Fritz Klein, președinte, dr. Margot Hegenann, secretar, prof. dr. Helmut Bleiber, dr. Gerhard Brendler, dr. Dietrich Eichholtz, prof. dr. Heinz Hümmler, dr. Eva Seiber, prof. dr. Walter Wimmer.

Sesiunea a avut ca temă „Lupta forțelor revoluționare, antifasciste și democratice pentru terminarea războiului, pentru eliberare socială și națională (1939—1948/1949)”.

În deschiderea sesiunii au fost prezentate două comunicări prin care comisia a marcat împlinirea a 165 de ani de la nașterea și a 100 de ani de la moartea fondatorului socialismului științific, Karl Marx.

În comunicarea sa *Receptarea marxismului în România și crearea PSDMR*, prof. dr. doc. Titu Georgescu a expus fazele pătrunderii marxismului în cercurile intelectuale românești, ale prezenței sale în programele mișcării socialiste, așezarea marxismului la temelie partidului muncitoresc din 1893. Continuator al acestui partid, P.C.R. s-a orientat de la început, teoretic și practic, după ideologia marxistă. În anii revoluției și construcției socialismului în România, marxismul reprezintă o teorie deschisă, necantontată în formule imuabile, definitive. Autorul a subliniat că Marx a creat o concepție monumentală despre dezvoltarea omenirii, concepție ale cărei dimensiuni și implicații sînt puse în adevărată valoare

de esența sa dialectică militantă, constructivă, novatoare, opusă oricăror formule sau canoane dogmatice.

Prof. dr. Helmut Bleiber, a prezentat comunicarea *Karl Marx — fondatorul teoriei revoluționare științifice*, în care a expus sintetic premisele nașterii și elementele constitutive ale concepției marxiste despre revoluție. Autorul a prezentat principalele observații și concluzii la care a ajuns Karl Marx în urma analizei experiențelor revoluțiilor burgheze și a stăruit apoi asupra tezelor marxiste cu privire la revoluția proletară. În încheierea comunicării, autorul a subliniat că învățătura lui Marx nu este una închisă, ci este „îmbogățită și aplicată creator la noile condiții ale timpului nostru și la particularitățile regionale și naționale existente”.

Au luat apoi cuvîntul Gh. Unc, Fr. Klein, W. Wimmer, H. Bleiber, T. Georgescu care au făcut unele completări și considerații pe marginea celor două comunicări.

În legătură cu tema mai sus menționată, a căli de a IV-a sesiuni a comisiei, au fost prezentate 10 comunicări.

În comunicarea sa *Înfruntările din cadrul coaliției antihitleriste în legătură cu concepția de securitate de-a lungul frontierelor sovietice (1943-45)*, dr. Eva Seeber și-a expus opiniile cu privire la disputele din cadrul coaliției antihitleriste în legătură cu situația postbelică a granițelor de vest ale U.R.S.S. Autoarea a apreciat problemele de frontieră ca și acelea politice din Europa est-centrală și de sud-est prin prisma conflictului de interese dintre U.R.S.S. și celelalte mari puteri ale coaliției antihitleriste și a conchis că interesele de securitate sovietice și-au găsit consfințirea în deciziile conferinței interaliate de la Yalta, din februarie 1945.

Pe marginea acestei comunicări a avut loc un schimb de opinii (I. Chipur, T. Georgescu, Eva Seeber, H. Hümmler, Fr. Klein) în legătură cu evoluția raporturilor dintre marile puteri ale coaliției antihitleriste și importanța istorică a acesteia, în legătură cu conținutul formulelor „zonic de influență” și „zone de securitate” etc. Istoricii români au remarcat că în comunicare nu au fost luate în considerare interesele țărilor mici și mijlocii și au făcut precizări cu privire la unele aspecte ale istoriei României.

În comunicarea sa *Trăsăturile rezistenței antihitleriste din România*, autorul, dr. Aurică Simion, a precizat elementele caracteristice ale mișcării de rezistență din țara noastră și a ilustrat cu exemple semnificative diferitele manifestări și laturi ale acesteia, stăruind apoi în ultima parte a comunicării asupra împrejurărilor și consecințelor constituirii Blocului Național Democrat. Comunicarea relevă că evoluția și lărgirea continuă a mișcării de rezistență din România în anii 1940—1944, alianțele politice încheiate și formele concrete ale luptei, de la cele mai simple pînă la insurecția națională din august 1944, constituie, toate, dovezi ale realismului tactic și ale capacității de mobilizare, organizare și conducere ale P.C.R.

În cursul dezbaterilor care au urmat și la care au participat G. Brendler, D. Eichholtz, Margot Hegemann, W. Wimmer, Gh. Unc, T. Georgescu, I. Chipur, au fost aprofundate unele aspecte ale mișcării de rezistență din România și ale activității P.C.R. și au fost subliniate, între altele, deosebirile de esență între caracterul și consecințele evenimentelor prin care Italia, în 1943 și România, în 1944, au ieșit din coaliția hitleristă.

Comunicarea *August 1944 — început al revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, prezentată de dr. Gh. Unc, a înfățișat procesul revoluționar din România în perioada cuprinsă între 23 August 1944 și 6 martie 1945. În acest cadru s-a evidențiat conștiința dialectică a celor două laturi fundamentale ale revoluției române — națională și socială — precum și capacitatea P.C.R. de a aplica în mod creator legitățile generale ale revoluției la condițiile concret istorice — economice, sociale și naționale — ale României. Autorul a subliniat că desfășurînd o vastă activitate organizatorică și politică, P.C.R., împreună cu P.S.D. și celelalte forțe revoluționare și democratice, a reunit, în procesul revoluționar, principalele forțe ale națiunii.

Dr. Margot Hegemann a urmărit în comunicarea *Cu privire la dezvoltarea Fronturilor naționale în țările din Europa centrală și de sud-est, în timpul primei etape a revoluției populare democratice*, o prezentare comparativă a evoluției coalițiilor — și a rolului acestora — forțelor revoluționare, democratice și patriotice din România, Iugoslavia, Polonia, Bulgaria, Ungaria și Cehoslovacia, în perioada imediat postbelică. În curul discuțiilor (I. Alexandrescu, V. Ciobanu, W. Wimmer, Fr. Klein, Margot Hegemann, T. Georgescu) istoricii români au subliniat, între altele, specificul coaliției rulate în România în vara anului 1944 și caracterul sarcinilor acesteia și au relevat faptul că în România, la 6 martie 1945, s-a modificat decisiv raportul de forțe în favoarea forțelor democrat-populare în timp ce în alte țări la care s-a referit comunicarea, acest raport se va clarifica mai târziu.

Importanța insurecției românești din august 1944 pentru scutirea celui de al II-lea război mondial, a constituit subiectul comunicării prezentate de dr. Ioan Chiper. Autorul a prezentat factorii care au dimensionat contribuția României, prin insurecția 1944, la grăbirea victoriei asupra Germaniei naziste și a demonstrat apoi, pe baza documentelor, modul în care comandamentele sovietice și germane și-au modificat planurile de operații și intențiile în urma uriașei breșe a frontului determinată de insurecția română. Au fost subliniate, de asemenea, consecințele economice și politice ale insurecției pentru scutirea duratei războiului. Discuțiile care au urmat (Margot Hegemann, D. Eichholtz, Gh. Unc, I. Alexandrescu, I. Chiper, T. Georgescu), au prilejuit o serie de clarificări suplimentare cu privire la însemnătatea insurecției românești, exprimarea unor opinii cu privire la valoarea surselor istorice și cu privire la utilitatea ca și istoriografia din R.D.G. să abordeze în studii, problematica mișcării de rezistență și a insurecției din România.

Prof. dr. Heinz Hümmler a prezentat în cadrul sesiunii, comunicarea *Politica de alianță a PSUG în timpul transformărilor democratice antifasciste*. Autorul a expus concepția Partidului Comunist din Germania, formulată încă în anii antebeclici, cu privire la o amplă alianță politică și linia promovată în această privință de P.C.G. și apoi de PSUG în primii ani postbelici. În comunicare a fost prezentate pozițiile PSUG față de diferitele clase și categorii sociale, măsurile de ordin politic, economic și social, reforme etc., care au permis politica de alianțe preconizată și au asigurat înfăptuirea cu succes a transformărilor antifasciste democratice. Discuțiile, la care au participat V. Ciobanu, H. Hümmler, W. Wimmer au prilejuit completări cu privire la modul în care s-au realizat concret alianțele P.C.G. și PSUG în perioada abordată.

Comunicarea *Planuri postbelice ale imperialismului fascist german 1943–1945*, elaborată de dr. Dietrich Eichholtz s-a referit la soluțiile preconizate de reprezentanții unor cercuri financiare și industriale din Germania nazistă mai întâi, în 1942 a celor grupate în jurul Reichsbank, apoi din decembrie 1943, în cadrul „Cercului pentru Europa” iar din martie 1944, și în cadrul „Cercului de lucru pentru probleme de economie externă”, care era un organ consultativ al Ministerului Economiei, ca și în alte grupuri de lucru și instituții — pentru salvarea și afirmarea intereselor lor în condițiile pierderii războiului de către Germania.

Dezbaterile, la care au participat Eva Seeber, I. Chiper, Fr. Klein, D. Eichholtz, au relevat ineditul conținutului comunicării, dar și necesitatea aprofundării cercetărilor în legătură cu faptul dacă și cine anume din conducerea politică a Germaniei naziste avea cunoștințe despre aceste planuri etc.

În comunicarea sa *Concepțiile partidelor politice din România cu privire la evoluția postbelică a țării*, dr. Ion Alexandrescu, a prezentat evoluția principalelor partide politice de guvernământ în perioada de început a revoluției de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă, consensul acestora în privința problemelor mari de ordin extern și confruntările, care au dobândit cu timpul accente dramatice, în legătură cu problemele politice interne. Autorul a subliniat realismul politic al forțelor politice de stînga, conduse de partidul comunist, capacitatea acestora de a găsi soluții eficiente, viabile, acceptate de marea majoritate a poporului român, de a aborda problemele esențiale ale epocii de pe poziții concordante cu interesele maselor largi. Tocmai aceasta explică, a arătat autorul, succesul deplin al alianțelor politice promovate de P.C.R. care a avut ca rezultat instaurarea puterii muncitorești-țărănești la 6 martie 1945.

În comunicarea *Despre orientarea comuniștilor germani în exploatarea zdrobirii militare a fascismului german pentru transformarea revoluționară a Germaniei*, prof. dr. Walter Wimmer, a analizat mai întâi poziția comuniștilor germani în ajunul și la începutul celui de al doilea război mondial, îndeosebi prin prisma rezoluției așa zisei conferințe a P.C.G. de la Berna, din 1939, în legătură cu politica de alianțe destinată să înlăture dictatura nazistă și să permită crearea unei republici democratice. Autorul a stăruit apoi asupra orientării comuniștilor germani în condițiile specifice ale țării lor în perioada imediat postbelică, legate de înfringerea militară a Germaniei naziste și instituirea zonelor de ocupație — ca și a condițiilor diferite existente între aceste zone — pentru a asigura transformarea antifascistă-democratică în Germania, în conformitate cu proclamația din 11 iunie 1945 a P.C.G.

Dr. Vasile Ciobanu a prezentat, în cadrul sesiunii, comunicarea *Politica de alianțe a P.C.R. în lupta pentru cucerirea puterii politice*. Autorul a remarcat că „politica de alianțe a P.C.R. a fost determinată de modul în care a evoluat problema puterii politice” și a analizat succint principalele concretizări ale politicii de alianțe a P.C.R. în anii 1944–1947. În comunicare s-a subliniat că politica de alianțe a P.C.R. a ținut cont de specificul societății românești și că istoria a validat justetea acestei politici.

În cadrul sesiunii a avut loc de asemenea un schimb de informații cu privire la rezultatele cercetărilor din ultimii ani și la unele proiecte de cercetare istorică din cele două țări.

Din partea R.D.G. au prezentat informații prof. dr. Fritz Klein și prof. dr. Walter Wimmer. Fritz Klein a subliniat că în istoriografia din R.D.G., pe lângă problematica istoriei mișcării muncitorești, care va continua să se afle în centrul preocupărilor, s-au amplificat cercetările privind tradițiile istorice ale poporului german. Vorbitorul a menționat că în decembrie 1982, cu prilejul congresului național al istoricilor din R.D.G., a apărut primul volum dintr-un tratat de istorie a poporului german, care va cuprinde 12 volume (volumele II și III urmînd să fie tipărite încă în 1983). De asemenea, pînă în 1984—1985 urmează să apară vol. VI — ultimul — din „Istoria Germaniei în cel de al doilea război mondial”. Fr. Klein a relevat importanța care se acordă istoriei Prusiei sau lui Martin Luther și epocii sale și s-a referit la unele dintre rezultatele cercetărilor sau proiectele legate de aceste două teme, ca și la rezultatele înregistrate în alte domenii ale cercetării istorice în R.D.G. În acest context, a fost reliefată și importanța acordată cercetărilor de istorie universală, inclusiv istoriei unor țări din Africa, Asia și America Latină.

W. Wimmer s-a referit la cercetările din domeniul istoriei P.S.U.G. și a mișcării muncitorești menționînd elaborarea unei ample istorii, în patru volume, a P.S.U.G. începînd cu K. Marx și Manifestul Partidului Comunist — din care primele trei volume se află în faza dezbaterilor — ca și a unor lucrări privind istoria sindicatelor, organizațiilor de tineret, social-democrației în anii 1918—1945, ediții critice de izvoare istorice etc. Au fost făcute, de vorbitor, referiri la lucrările care au fost publicate în ultimul timp în contextul împlinirii a 50 de ani de la acapararea puterii de naziști în Germania. W. Wimmer s-a referit de asemenea la câteva dintre proiectele de cercetare istorică și anume: o istorie a politicii militare a mișcării muncitorești; o istorie ilustrată a Cominternului; un lexicon privind organizațiile muncitorești; un gen de antologie privind istoria antifascismului (aceasta legat și de tematica viitorului congres mondial de istorie).

Din partea istoricilor români, la acest punct al ordinii de zi, conf. univ. dr. Teodor Pavel a prezentat comunicarea *Evoluția istoriografiei românești după al XV-lea Congres internațional de științe istorice (august 1980—mai 1983)* care a reușit, în cele mai bune condiții, să sintetizeze pentru colegii din R.D.G. principalele rezultate din ultimii ani ale cercetărilor românești în domeniile arheologiei, istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României, ca și din domeniul științelor istorice auxiliare.

Comunicările privind evoluția istoriografiei din cele două țări au provocat, de asemenea, un viu interes la dezbateri participînd H. Bleiber, D. Eichholtz, Fr. Klein, Gh. Unc, T. Pavel, T. Georgescu.

În cadrul sesiunii comisiei mixte, cu prilejul celei de a 500-a aniversări a nașterii lui Martin Luther — aniversare înscrisă în calendarul manifestărilor UNESCO — dr. Gerhard Brendler a prezentat conferința *Valențe și implicații revoluționare ale teologiei lui Martin Luther*.

Lucrările sesiunii s-au desfășurat într-o atmosferă de stimă și prietenie, schimbul de opinii a fost deschis, dovedindu-se util pentru aprofundarea unor aspecte abordate în comunicări, pentru mai buna înțelegere a rezultatelor cercetărilor istorice din cele două țări.

Organizată de Academia de Științe Sociale și Politice, sesiunea s-a bucurat de sprijinul și atenția Comitetului județean P.C.R. Sibiu și a conducerii Institutului de învățămînt superior din Sibiu.

Cu ocazia lucrărilor sesiunii, membrii comisiei au vizitat monumente istorice și instituții de cultură din Sibiu și au efectuat o vizită de documentare în împrejurimile Sibiului.

Următoarea sesiune a comisiei va avea ca temă *Lupta pentru progres social și independența națională a popoarelor român și german în contextul european al sec. al XIX-lea* și se va desfășura în 1985, în R.D.G.

Ioan Chiper

CRONICA

În ziua de 23 mai 1983 în fața comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București, a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Activitatea municipalității Bucureștilor în perioada 1862—1878*, elaborată de Liviu Rotman.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I: *Literatura și izvoarele problemei cercetate*; Cap. II: *Legislația comunală și mod rnzirea activității municipale a Bucureștilor*; Cap. III:

Consiliile comunale (1862—1878); Cap. IV: *Municipalitatea și activitatea industrială și comercială*; Cap. V: *Finanțele comunei. Structura bugetului*; Cap. VI: *Activitatea edilitară a Municipality Bucureștilor*; Cap. VII: *Preocupările de igienă și salubritate publică ale municipalității și viața sanitară a Capitalei*; Cap. VIII: *Instrucția publică și viața culturală a capitalei în preocupările municipalității*.

În afara acestor capitole lucrarea mai cuprinde *Introducere, Încheiere, Bibliografie, Anexe*.

Comisia de doctorat a fost alcătuită din prof. univ. dr. Ștefan Ștefănescu, decanul Facultății de istoric-filozofie a Universității din București, președinte; dr. Dan Berindei, conducător științific; prof. univ. dr. Dinu C. Giurescu, prof. univ. dr. Vasile Drăguț, conf. univ. dr. Iulian Cârțână, membri.

În unanimitate comisia a acordat lui *Liviu Rotman* titlul științific de *doctor în istorie*.

CARTEA ROMÂNEASCĂ ȘI STRĂINĂ DE ISTORIE

VICTOR PAPACOSTEA, *Civilizație românească și civilizație balcanică. Studii istorice*, Ediție îngrijită și note de Cornelia Papacostea-Danielopolu. Studiu introductiv de Nicolae-Șerban Tanașoca, Edit. Eminescu, București, 1983, 525 (528) p.

„Biblioteca de filozofie a culturii românești” ce apare în cadrul Editurii Eminescu sub îngrijirea directorului ei, Valeriu Râpeanu, a inclus în rîndul aparițiilor de prestigiu, cu care ne-a obișnuit, o selecție din opera reputatului istoric balcanolog Victor Papacostea (1900—1962). Datorită unei vicți relativ scurte și nu lipsită de vicisitudini, ca și a obligațiilor pe care le-a onorat, cu spirit de înaltă profesionalitate, ca profesor titular al catedrei de istoric a popoarelor din Peninsula Balcanică la Universitatea din București (între 1942—1947) și mai ales ca director al Institutului de studii și cercetări balcanice (între 1937—1948), pe lângă alte îndatoriri obștești, Victor Papacostea, om de rară modestie și probitate intelectuală ca și de maximă exigență față de respectul cuvenit cuvîntului imprimat, a lăsat, cantitativ, puține scrieri. Dar ceea ce el a găsit de cuviință să încredințeze tiparului au fost lucrări de certă calitate, puternic ancorate într-un sistem logic de gândire și expunere și sprijinite pe un apreciabil suport documentar. Contribuțiile sale în domeniul istoriei românești sau a balcanologiei rămîn solide mărturii a ceea ce a izbutit să realizeze Victor Papacostea, în perioada interbelică și după război, pentru ridicarea prestigiului istoriografiei noastre pe plan național în genre și pe cel sud-estic european în particular. Nu putem decât să elogiem inițiativa luată de fiica regretatului profesor, distinsa cercetătoare dr. Cornelia Papacostea-Danielopolu de la Institutul de studii sud-est europene din București, de a căuta, aduna și selecționa cele mai reprezentative scrieri ale tatălui ei, spre a ni le oferi astăzi pentru unii — care am avut fericirea de a-l avea ca dascăl — ca un prilej de duioasă amintire și cinștire a memoriei sale iar pentru alții, cei tineri în special, spre a li se oferi drept pildă în ale scrisului o operă plină de semnificații și de o savantă erudiție, întocmită cu o riguroasă meticulozitate științifică.

Volumul este prefațat de apreciatul cercetător dr. Nicolae-Șerban Tanașoca de la

Institutul de studii sud-est europene din București ce, într-un studiu introductiv modest intitulat „Victor Papacostea. Notă pentru un portret”, dar care în realitate constituie o doctă și subtilă analiză a vieții și operii autorului în contextul ei românesc și balcanic, izbuteste să traseze, cu toată obiectivitatea, liniile directoare ale creației științifice a distinsului balcanolog și să reflecte esența și permanența ideilor ce străbat în mod generos scrierile reeditate. N. Ș. Tanașoca reconstituie cu acribie și pricepere principalele etape ale vieții istoricului Victor Papacostea, scorbitor dintr-o familie de origine macedo-română, relevînd serioasa pregătire științifică, precum și rodnică sa carieră didactică secundară și universitară, ca și meritul de a fi militat pentru înființarea Institutului de studii și cercetări balcanice din București, îndrumat de dînsul în decursul a 11 ani de funcționare. Cu o adînc înțelegere se aplică N. Ș. Tanașoca asupra concepției istoriografice a lui Victor Papacostea, teoretician al balcanologiei. După cum subliniază cu justețe autorul studiului introductiv, Victor Papacostea „și-a făcut o normă neclintită, respectată strict de-a lungul întregii sale vieți și activități, din asigurarea unei temelii documentare rezistente față de orice critică pentru ficcare din ipotezele și construcțiile sale istorice” fiind „un ucobosit căutător, editor și critic de izvoare”, întrecîndu-și „cu strășnicie orice încercare de sinteză pripită, preferînd să pregătască terenul adevăratei sinteze prin lucrări monografice sau de detaliu privind instituții, momente, etape precis delimitate sau personalități istorice” (p. 11). Fără a fi împărtășit doctrina materialismului istoric, el a arătat receptivitate față de marxism și și-a însușit unele din elementele acestei filosofii în interpretarea corectă a fenomenelor istorice. Ca balcanolog, Victor Papacostea și-a stîmnat precursorii considerați a fi, în primul rînd, Constantin Jirecek și Nicolae Iorga, întemciitorul primului Institut de studii sud-est

europene din România, ductnd mai departe și fertiliznd la o treaptă superioară ideile acestora. N. Ș. Tanașoca sintetizează admirabil concepția ce l-a animat pe Victor Papacostea, care, considernd balcanologia drept „o știință totală despre lumca și omul balcanic, postulnd categoric, sub raport metodologic, folosirea comparatismului, interdisciplinarității și a muncii colective pe plan național și internațional” a fost în măsură să at ste clar și cu fermitate „statutul științific al balcanologiei, impunnd cercetării un nivel de extremă și modernă tehnicitate și neglndu-i orice altă finalitate principală decit aceea a descoperirii adevărului” fără intervenția inoportună „a prejudecăților politice și religioase în demersul rațional al investigației” (p. 22). Traducerea în practică a principiilor sănătoase enunțate de Victor Papacostea în abordarea obiectivă a istoriei popoarelor balcanice a avut loc în cadrul Institutului pe care l-a organizat și îndrumat între 1937-1948. După cum arată N. Ș. Tanașoca, prin temeinica pregătire asigurată colaboratorilor Institutului, recrutați dintre reputați specialiști dar și din cadre tinere la începutul carierei, urmnd cursurile școlii de limbi balcanice și orientale organizate în cadrul acestei instituții, s-au obținut rezultate dintre cele mai promițătoare, concretizate în colocvile bilunare, ce erau ținute cu regularitate. Cele mai valoroase contribuții au vazut lumina tiparului în coloanele prestigioase și de ținută internațională revistă „Balcania” editată de același Institut. În acest așezămint cultural de elită au activat ca membri sau colaboratori viitorul academician Emil Condurachi, profesorii universitari Ion Nestor, Dionisie Pippidi, P. P. Panaiteșcu, Mihai Berza, Dan Simonescu, Dumitru Breicu, Radu Vulpe, Gheorghe Stefan și Alexandru Elian, dr. doc. Maria Matilda Alexandrescu-Dersca Bulgaru, dr. Madna Camariano-Cioran, profesorii Nestor Camariano, Ion Matei, Ion Radu Mircea și mulți alții.

În ultima parte a studiului său introductiv, N. Ș. Tanașoca relevă calitățile de istoric al culturii dovedite de Victor Papacostea în ultimii ani ai vieții ca și activitatea neobosită desfășurată pentru înființarea noului Institut de studii sud-est europene din București, a carui creare în 1963 n-a mai avut fericirea s-o vadă realizată. Contribuțiile majore adus în această perioadă se referă cu precădere la începuturile învățămîntului superior din Țara Românească în secolul al XVII-lea, la importanța școlii grecești și latinești din Tirgoviște ca prim așezămint umanist de orientare neo-bizantină sau la înființarea Academiei domnești din București, cu un sistem de învățămînt „modern” bazat și pe studiul științelor pozitive (geografie, fizică,

matematică, științe naturale, astronomic) în spiritul neo-aristotelismului de tip coridalean. În finalul considerațiilor sale, N. Ș. Tanașoca caută să fixce locul lui Victor Papacostea în evoluția culturii române, caracterizat a fi un istoric luminat și onest, ostil compromisurilor, promovnd spiritul realist în cercetare, slujindu-și cu un autentic și fierbinte devotament patria și cinstindu-i cu mare evlavie trecutul, ancorat în ansamblul istoriei sud-est europene și universale.

Prin grija Corneliei Papacostea-Danielopolu au fost selectate scrierile cele mai ilustrative din opera lui Victor Papacostea, publicate între 1925-1962, privind istoria românilor și a Balcanilor, adnotate și comentate cu competență. În primul rind editoarea a izbutit să incredinteze tiparului pentru prima oară un curs multigrafat de istoria românilor la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea ținut în anii universitari 1938-1940, cînd Victor Papacostea a suplinit catedra profesorului Constantin C. Giurescu la Universitatea din București. Scris cu un real talent literar, și departe de un conformism rutinier și didacticist ce mai anima, uncori, asemenea prelegeri în învățămîntul nostru secundar sau superior din trecut, cursul era plin de originalitate, scriitor în idei și documentat cu o deosebită rigoare științifică. Sintetiznd, de pildă, trăsăturile veacului al XVII-lea românesc „de r naștere politică și culturală, iar pe tereri economic și social... de prefaceri însemnate”, autorul îi releva trăsăturile dominante: lupta pentru neatarnare și pentru vechile hotare, evoluția spre o monarhie modernă cu continuitate dinastică și afirmarea conștiinței unității naționale. În același timp pe plan balcanic se constata reinvierea în politica unor domni și a acelei „idei bizantine”, vehiculată de cărturari umaniști din Orient, în special greci, care aspirau la o restaurare a monarhiei bizantine prin izgonirea turcilor din Europa. După cum remarcă cu deplină dreptate Victor Papacostea „ideea bizantină era, în secolul al XVII-lea, visul unei elite intelectuale grecești, care credca că poate reinvia Bizanțul pe temelul mișcării popoarelor balcanice. Aceasta era — repet — o iluzie romantică; în realitate mișcarea popoarelor balcanice avea finalitatea ei, opusă cu totul și Stambulului musulman și Bizanțului de altădată. Această mișcare conținea în germeni ideea eliberării popoarelor pentru ele înșile iar nu pentru o nouă robie” (p. 131). Intuind perfect și într-o viziune unanim acceptată astăzi intențiile urmărite de Poartă prin instaurarea regimului turco-fanariot în Principate, autorul a relevat însemnătatea acestora pentru turci ca „posturi de obscură viață de primul rang, de unde putca fi urmă-

rită cu succes acțiunea politică, diplomatică și militară a germanilor, rușilor, polonilor și chiar a puterilor occidentale. Turcii nu mai puteau lăsa aceste posturi, atât de importante (de domni n.n.), pe mâna românilor, fiindcă aceștia făceau foarte adesea o politică care desconsidera interesele politicii militare și economice ale Porții. Alteori politica domnilor români se dovedise chiar ostilă acestor interese” (p. 202). De aici nevoia de a instaura în scaunele de domnie de la București și Iași dregători străini, greci, țarigrădeni, supuși intereselor Porții și indiferenți la soarta provinciilor pe care le guvernau.

Culegera inserază, apoi, o serie de articole sau conferințe din perioada anilor 1941—1945, selectate din opera lui Victor Papacostea privind istoria națională; un prim material se referă la *Voievozi și cneji* — unde autorul insistă asupra rolului jucat în istoria patriei de Transilvania „miezul spațiului fizic, etnic și economic al poporului român” rezistind tendințelor de asimilare încercate sub dominația străină și mai ales sub regimul rigid al administrației austriace —; altc două conferințe privesc personalitatea lui *Mihai Viteazul*, cel dintâi înfăptuitor al Unirii celor trei țări române și aceia a unuia dintre colaboratorii săi de vază, diplomat și ostaș credincios, banul Mihalcea. O altă grupă de patru studii, prezentă în culegere, datînd din ultima perioadă a vieții și activității lui Victor Papacostea și tipărită între 1961—1966 (două apărînd postum), se referă la școala de limbă și cultură slavonă de la Tîrgoviște din timpul domniei lui Matei Basarab, originile învățămîntului superior în Țara Românească, întemeierea „Academiei Grecești” din București și frecventarea școlilor din București de către doi bursieri ai lui Petru cel Mare. Aceste prețioase contribuții — de dată mai recentă — au beneficiat de o foarte bună primire din partea actualei școli istoriografice marxiste românești, fiind prețuite pentru valoarea lor documentară și originalitatea interpretării.

Un ultim studiu, mai vechi, de istorie românească a autorului analizează amintirile unui contemporan despre personajele din „Tragedia Moldovei”, ce conțineau date și informații noi referitoare la oamenii și evenimentele anului 1821.

A doua parte a culegerii de studii din opera lui Victor Papacostea este dedicată creației sale științifice în domeniul balcanologiei. Un prim articol — constituind după părerea editoarei un „adevărat manifest-program al balcanologiei românești” — fundamentează științific metoda comparativă în studierea realităților atât de complexe prezentate de istoria popoarelor din Peninsula Balcanică, trăind într-o strînsă interdependență și păstrîndu-se caracterele specifice

într-un ansamblu geo-istoric asigurînd unitatea prin diversitate.

Două studii, prin specificul lor, tratează viața economică a macedo-românilor; ele se referă la organizarea și activitatea corporațiilor din Moscova (Grecia) și la afacerile negustorești ale familiei aromânești Sina între 1788—1876, înnobilitată de austrieci cu titlul baronial. Alte studii ce se pot integra domeniului istoriografiei sînt închinată vieții și activității cărturarului Dionisie Fotino și uneia din operele sale necunoscute, de mare importanță, consacrată vieților sultanilor otomani de la Orkhan pînă la Mahmud al II-lea (1808), precum și carnetului cu însemnări biografice al nepotului lui Dionisie, Ilie Fotino, autor, după cum se știe al unei prețuite lucrări despre revoluția din 1821.

Un al treilea grup de studii reflectă preocupările de istorie culturală ale lui Victor Papacostea, ocupîndu-se de trei manuscrise inedite cu conținut filozofic și științific ale lui Teodor Anastasie Cavalioti (1728—1786), cărturar macedo-român din Moscova, de valoarea cărții sale *Protopiria* (Prima învățătură) tipărită la Veneția în 1770, de pentaglosarul scriitorului aromân Nicolae Ianovici din 1821 și de abecedarul alcătuit la 1845 de patriotul albanez Naum Vechillargi, martir al renașterii patriei sale. Un ultim studiu, de profil cultural-ecleziasc se referă la activitatea depusă pe planul învățămîntului și a culturii de ordinul călugăresc catolic al pasioniștilor în Bulgaria și Țara Românească și în special de episcopul Francisco Ferreri (1740—1813).

Culegerea de studii din opera lui Victor Papacostea se încheie cu un studiu de istoriografie românească și anume analiza operei lui Constantin Giurescu (1875—1918) și dezvoltarea ideilor politice la începutul secolului al XX-lea în lumina frământărilor societății românești după marile războaie țărănești din 1907 și pînă în preajma intrării României în al doilea război mondial, punîndu-se acut problema reformei agrare.

Aruncînd o privire de ansamblu asupra caracterului culegerii de studii editată, considerăm că ea a fost realizată la un înalt nivel științific, adnotată și comentată cu multă competență și obiectivitate, cu aduceri de ordin bibliografic la zi și prefațată printr-un studiu introductiv de certă valoare teoretică. Desigur în privința selectării materialelor există totdeauna criterii ce țin seama de opțiunile editorului. Personal am fi dorit să mai vedem incluse în culegere și alte materiale scrise de Victor Papacostea, ce s-au bucurat de un bine meritat succes la vremea apariției lor, cum au fost, de pildă, cele legate de revoluția din 1821 și inserate sub

numerele 9, 14, 33 și 41 în bibliografia operelor sale anexată prezentei culegeri (p. 524—525). Regretăm de asemenea lipsa oricărei ilustrații în volum și mai ales aceea a fotografiei regretatului autor lângă foaia de titlu. Oricum — în pofida acestor minore scăderi, care figurează numai în optica, poate, subiectivă a recenzentului — reeditarea unei părți din opera lui Victor Papacostea în condiții atât de satisfăcătoare prin munca

plină de oștrdie a Cornелиei Papacostea-Danielopolu și a lui N. Ș. Tanașoca aduce reale servicii istoriografiei noastre, subliniind atât importanța operei în ansamblu cât și rolul pozitiv jucat de savantul balcanolog în afirmarea pe plan european a științei românești și peste care începuse să se aștearnă, pe nedrept, vălul uitării.

Paul Cernovodeanu

ION BĂLĂ, ION MORARU, *Pentru patrie! Culegere de documente și amintiri privind participarea locuitorilor din județul Teleorman la războiul pentru întregirea patriei. 1916—1918*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1982, 319 p.

Consecvenți în efortul lor de cercetători ai istoriei locale ca parte componentă inseparabilă a istoriei naționale, după ce au elaborat și publicat valoroasa lucrare *Zile fierbinți în Teleorman. Culegere de documente. 23 August 2 septembrie 1944*, București, 1979, cei doi profesori de istorie teleormăneni Ion Bălă și Ion Moraru îmbogățesc acum istoriografia românească cu un nou volum de documente și amintiri a cărui valoare cognitivă și educativă fiind de netăgăduit merită cu prisosință să ne rețină atenția. Tema lucrării este contribuția teleormănenilor la lupta poporului român pentru apărarea patriei în anii primului război mondial. Sursele de informație: Arhiva M.A.N., Arhivele Statului, filialele Teleorman și Giurgiu, amintiri ale veteranilor teleormăneni participanți la croicile campanii din anii 1916—1918, articole din presa vremii. Autorii își concentrează atenția asupra documentelor referitoare la prezența pe cimpurile de luptă a celor trei regimente care își aveau garnizoanele în județul Teleorman: 20 Infanterie, 60 Infanterie și 4 Călărași. Totodată, Ion Bălă și Ion Moraru relevă insistent prin documentele cuprinse în volum intensă exploatare economică a populației civile din Teleorman de către trupele de ocupație ale Puterilor centrale, precum și rezistența maselor populare, lupta lor împotriva armatelor invadatoare. *Amintirile* deosebit de prețioase culese de la veteranii războiului din 1916/18 reprezintă o sursă de informații pe care autorii au știut să o pună în valoare cum se cuvenea, dînd și din acest punct de vedere o pildă demnă de urmat de către numeroșii noștri profesori de istorie din celelalte județe ale țării.

În cuprinsul volumului găsim, înainte de toate, un substanțial studiu al celor doi autori — *Lupta locuitorilor din județul Teleor-*

man împotriva cotropitorilor în timpul războiului din 1916—1918. Cele 123 documente inedite depistate în arhive și publicate potrivit normelor științifice uzitate de cercetători sînt grupate pe următoarele probleme: Desfășurarea operațiunilor militare pe teritoriul județului Teleorman; jurnale de operațiuni ale regimentelor 20 și 60 Infanterie și 4 Călărași; mișcarea de rezistență a populației teleormănene împotriva ocupanților. Capitolul II al lucrării cuprinde materiale din presa vremii și din lucrările istoricilor despre luptele de pe Olt, Vedea și Neajlov în campania din 1916—1918. Autorii au rezervat capitolul III amintirilor unor combatanți din campaniile anilor 1916—1918, iar capitolul IV biografiilor unor combatanți în aceleași campanii. În sfîrșit, capitolul V cuprinde extrase din presa teleormăneană referitoare la campaniile din 1916—1918. Se cuvine, de asemenea, menționarea efortului meritoriu al autorilor de a-și ilustra volumul cu numeroase fotografii ale unor soldați și ofițeri teleormăneni, descoperite de ei la urmașii acestora, hărți ale unor operațiuni militare, facsimile etc. Pe scurt, așadar, un enorm volum de muncă, competență științifică, o admirabilă dragoste față de trecutul istoric, care ne evocă neprețuita activitate de pionier a dascălilor și istoricilor din alte vremuri, care au îmbogățit cu documentele și informațiile culese în satele și târgurile noastre patrimoniul științei și culturii românești.

Cititorul va găsi în studiul elaborat de Ion Bălă și Ion Moraru sau în documentele publicate numeroase informații și idei care îmbogățesc indiscutabil cunoștințele noastre despre istoria României în anii războiului pentru făurirea statului național unitar, pentru eliberarea românilor aflați sub dominație străină. Spicium cîteva dintre acestea.

Astfel, în luptele care au avut loc ca urmare a forțării Dunării la 10 noiembrie 1916 de către inamic, soldații români au luptat „unul contra opt” (pag. 17). Teritoriul județului Teleorman a devenit teatrul unor lupte crâncene. În bătălia de la Prunaru a fost grav rănit și luat prizonier comandantul Regimentului 2 Roșiori, colonelul Naumescu, care avea să moară curînd. Înaintea morții, a scris câteva rînduri familiei sale, a căror comentare credem a fi de prisos: „Mor mulțumit, că în viață am avut nobila misiune de a face educație patriotică unui regiment de viteji; le-am pregătit sufletul lor și le-am deșteptat conștiința înaltei datorii față de scumpa noastră patrie. Să îngrijiți de răniți, să ajutați pe orfani, să pomeniți numele celor care vor muri pentru patrie. Mor fericit, dragă soție și iubiți copii, pentru mărirea și onoarea ncamului românesc”. (pag. 20). Teleormanul a jertfit nenumărați dintre fiii săi — printre ei și generalul David Praporgescu — pentru cauza dreaptă a poporului lor. Nu știm exact cîți! Dar aflăm din volumul de față că în 1922 în județul Teleorman existau 12.402 orfani de război, dintre care 1237 orfani de ambii părinți, iar 11.170 orfani numai de tată. Jaful economic sistematic organizat de trupele de ocupație, ca și rezistența în diverse forme a populației

teleormănene, adesea în frunte cu primari notari și alți funcționari, se oglindesc de asemenea în paginile cărții prezentate. Din datele statistice publicate de autori rezultă de pildă, că numărul localităților supuse la plata unor amenzi, adesea considerabile, pentru atitudinea lor ostilă, de către autoritățile germane de ocupație, s-a ridicat la 53, iar cel al locuitorilor amendați la 4.026. Numărul celor arestați pe cuprinsul județului în anii 1916-1918 a ajuns la 695. Statisticile prezintă cu atît mai mult interes cu cît uc este semnalată, printre altele, ocupația celor arestați (pag. 196-212). Alte date statistice culesse de autori ne informează că numărul locuitorilor din Teleorman schingiuți de trupele de ocupație s-a ridicat la 23, iar al celor răsunăți la 32 (pag. 197).

Am convingerca ca lucrarea publicată de Ion Moraru și Ion Bălă poate servi ca model tuturor celor a căror profesiune este studiul istoriei, indiferent de locul de muncă — catedră, muzeu, arhive etc. —, că ea va stimula creșterea istoriei locale, multă vreme neglijată sau disprețuită, spre beneficiul istoriografiei naționale și al educației patriotice a cetățenilor României.

Mircea N. Popa

VASILE TOMESCU, *Musica Daco-romanu*, vol. II, Edit. Muzicală, București, 1982, 746 p.

La patru ani după apariția primului volum, dr. Vasile Tomescu își încheie monumentală sa lucrare asupra muzicii din perioada străveche și veche a istoriei patriei noastre printr-un voluminos tom II. Apărut, ca și primul, în excelente condiții grafice, este redactat în limba franceză. De asemenea toate textele epigrafice și din autori antici, redactate în limbile greacă sau latină sînt traduse în limba franceză, traducere de care beneficiază de data aceasta și textele-izvoare românești.

Volumul pe care îl prezentăm în rîndurile de față, formînd un tot organic cu primul, cuprinde mai întîi partea a cincea a întregului opus, dedicată *Organologiei* (p. 9-218). În primul capitol sînt prezentate *Documente privilegiate la conștiința originii antice a artei instrumentale a românilor* (p. 10-14) așa cum sînt întîlnite la Damaschin Bojincă, Teodor T. Burada, Dim. Bolintineanu, Vasile Alecsandri și Mihai Eminescu. În următoarele trei capitole sînt descrise *Instrumentele idiophone* (p. 15-51) cymbalum, tympanum,

systrum, crotalum, clopotul și toaca, *aerophone* (p. 52-166) — aulos, utriculus, syrinx, draco, tuba, carnyx, cornul și buccina și *cordophone* (p. 167-218) lira, chitara și harpa. Ținem a menționa, ca o completare la cele spuse de autorul lucrării, că descoperirile arheologice din ultimii ani au dus la scoaterea la lumină a numeroase instrumente de suflat din os — ne referim în special la descoperirile făcute în așezările geto-dace de la Răcățâu (jud. Bacău) și Vlădicasca (jud. Călărași).

Partea a șasea, *Ludi scaenici* (p. 219-274) ne prezintă într-un prim capitol *Teatrul* (p. 220-243). Sînt trecute în revistă referirile la regiunea carpato-danubiano-pontică din tragediile lui Eschyl, Sophocle și Euripide, menționările unor nume sau persoane geto-dace în teatrul antic grec și latin. De o atenție deosebită se bucură viața teatrală și muzicală în cadrul civilizației elenistice și latine din Dobrogea vechea Scythia Minor — și din Dacia romană, prin prezentarea a numeroase piese sculpturale găsite în cursul unor săpături

arheologice sau în mod fortuit. La aproape cvasitotalitatea acestor piese noi am mai adăuga stela funerară a unui actor, descoperită la Tomis (Constanța) și datînd din secolele III—I î.e.n.

Capitolul al II-lea se referă la *Muzica în Ludi circenses* (p. 245—274) descriîndu-se referirile la spectacolele de gladiatori, de atleți și de saltimbanci din izvoarele istorice antice. Sînt enumerate de asemenea participările traco-dacilor la serbările și spectacolele date în onoarea victoriilor romane, precum și amfiteatrele de pe teritoriul Daciei romane. Din rîndul acestora din urmă se remarcă cel de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa Regia cu o capacitate de circa 5.000 locuri și care, prin amplele săpături arheologice ce se efectuează încă în el, mai poate aduce multe surprize.

Partea a șaptea, intitulată *Idei și simboluri în timp* (p. 276—478), tratează izvoarele literare ale antichității și evului mediu. Se fac referiri la Virgiliu, Ovidiu, Horațiu, Lucian, Statius, Martial, Lactantiu, Prudentiu și Boetiu. Autorul analizează de asemenea referirile la Decebal, Traian, Aurelian și Hercule atît în operele literare culte sau populare din occident, din lumea slavă, cît și din mediul românesc.

Continuînd problematica, partea a opta se referă la *Templele mitologice și istorice vechi a românilor în muzica clasică și contemporană* (p. 479—686). Împărțită în două capitole *Creația muzicală universală* (p.

480—671) și *românească* (p. 672—686) — sînt redată în extenso mai întîi lucrările dramatico-muzicale referitoare la victoria lui Traian asupra dacilor datorate lui G. F. Tosi, J. Chr. Petz, R. Keiser, Fr. Mancini, Fr. Corradini, G. G. B. Bonno, R. N. Ch. Bochs, G. Nicolini, J. Fr. Lesueur și L. L. L. de Persuis, G. Gioja, G. M. M. F. Blangin și D. Triton din secolele XVII—XIX. Mai apoi, din creația compozitorilor români, sînt redată lucrările lui Ed. Caudella și G. Otremba, D. Cuclin, Gh. Dumitrescu și L. Glodeanu cu subiecte din lumea dacilor și romanilor.

Penultima parte a volumului este dedicată *Creștinismului la daco-romani. Originii sale latine. Raporturilor sale cu muzica* (p. 687—724), autorul urmărind, pe baze istoriografice, răspîndirea noii credințe, precum și a înnurilor religioase, începînd cu epoca lui Traian și mergînd pînă în secolul al VII-lea al e.n.

Această lucrare a dr. Vasile Tomescu, care este de fapt un corpus al izvoarelor istorice scrise și arheologice referitoare la muzica din zona carpato-danubiano-pontică, se încheie cu o cuprinzătoare parte a zecea *Bibliografie. Discografie* (p. 725—743) ce vine să completeze bogatul aparat critic.

Din toată această sumară enumerare a părților principale ale volumului, sperăm să contribuim la o mai largă cunoaștere a unuia din lucrările de referință pentru vremea ce va urma în domeniul aflat sub asupiciile muzelor Eutherpia și Terpsichora.

George Trohani

* * * *Romania between east and west. Historical essays in memory of Constantin C. Giurescu.* Edited by Stephen Fischer-Galați, Radu R. Florescu and George R. Ursul, Columbia University Press, New York, 1982, 414 p.

Rod al colaborării unor prestigioși profesori și cercetători români și americani (unii dintre aceștia din urmă chiar de origine română), volunul de față omagiază memoria aceluia care a fost și va fi pentru istoriografia noastră Constantin C. Giurescu (C.C.G.). O parte din studiile ce-i formează conținutul (mai precis 6 din totalul de 20) se referă direct la viața și activitatea lui C.C.G. Iată cum apreciază rolul lui C.C.G. unul din editorii volumului, Stephen Fischer-Galați: „Ar fi exact să se spună că el nu numai că a introdus pe români în istoria universală ci, mai ales că a plasat România în istoria secolului XX. Și a făcut aceasta cu autoritate și eleganță”.

Așa cum menționam anterior, un număr de 6 articole, cu caracter memorialistic sau

științific, abordează direct viața și activitatea lui C.C.G., concepția istorică a acestuia. Este vorba de: Dinu C. Giurescu, *Constantin C. Giurescu, 1901—1977: Romanian Historian and Historian of Romania* (p. 9—13); J. Constantin Drăgan, *Recollections of Constantin C. Giurescu* (p. 15—22); Paul E. Michelson, *The Master of Synthesis Constantin C. Giurescu and the Coming Age of Romanian Historiography, 1919—1947* (p. 23—108); Cristian Popișteanu, *Professor Constantin C. Giurescu and the Mass Media* (p. 109—114); Virgil Căndea, „The Dark Millenary” în *History of the Romanians as Seen by Constantin C. Giurescu* (p. 115—126) și Paul Cernovodanu, *Constantin C. Giurescu, Promoter of Romanian-American Scientific and Cultural Relations* (p. 303—318).

În fapt, memoriei lui Constantin C. Giurescu îi sînt direct consacrate, în chip firesc, și *Prefața* semnată de Stephen Fischer-Galați precum și *Introducerea* (p. 1—8) elaborată de Radu R. Florescu. Acestea, desigur împreună cu articolele citate mai sus, sînt o combinație dinamică de amintiri și analiză științifică ce reconstituie direcțiile majore ale vieții și operei lui C.C.G. În acest fel sînt puse în lumină omul și istoricul. Studiile relevă rolul de prim plan al marelui dispărut în istoriografia românească. Și Paul E. Michelson subliniază că viața lui C.C.G. (1901—1977) acoperă și reflectă, în parte cel puțin, complexa și adesea tragică istorie modernă (contemporană am spune noi) a României (p. 23). Cariera lui C.C.G., afirmă la rîndu-i J. Constantin Drăgan, se împletește strîns cu destinul patriei sale în tumultuoșii ani interbelici și în cei de după al doilea război mondial (p. 22).

Cu cele 376 de lucrări (p. 9), dintre care unele de mare întindere și cu o reală valoare științifică, multe din ele piese de referință ale istoriografiei românești, C.C.G. este o figură proeminentă a științei noastre istorice, un lider ale acesteia, un fondator de școală și deschizător de drumuri în investigarea trecutului țării. Sînt relevate și trăsături ale omului C.C.G., caracteristici ale personalității sale: orlonat în gânduri și fapte, cu o mare putere de muncă, inclinat spre detaliu, nu lipsit în perioada interbelică de ambiții politice.

Prin toate acestea, materialele menționate reflectă pe deplin veridic, în opinia noastră, personalitatea marcantă a lui Constantin C. Giurescu. Trebuie însă semnalate și o serie de erori, de tipar poate, sau imprecizii din materialele ce-l privesc pe C.C.G. Așa de pildă, Radu R. Florescu indică ca an al primei vizite în S.U.A. a lui C.C.G. 1969 (p. 4). Este o eroare, căci alți autori (Dinu C. Giurescu, p. 12; Paul E. Michelson, p. 24; Paul Cernovodcanu, p. 304) menționează data exactă, respectiv 1968.

În mod imprecis, același Radu R. Florescu afirmă că vizita lui Nicolae Iorga în Statele Unite a avut loc în anii' 20 (p. 3). De fapt Iorga a întreprins turneul american în ianuarie-martie 1930. În acest context considerăm că excelentul studiu al lui Paul Cernovodcanu, ce cuprinde ample referiri la vizitele lui C.C.G. în S.U.A. și la jurnalul de călătorie ce a rezultat, studiul așadar ar fi cîștigat un plus de valoare prin comparația impresiilor de călătorie a celor doi titani ai istoriografiei românești, Iorga și C.C.G. În ce ne privește am fi mers și mai departe: am fi încercat o comparație a rolului celor doi în istoriografia noastră.

Alte erori. Vechea casă a lui C.C.G. de pe Str. Berzei apare la Radu R. Florescu

ca fiind la nr. 4 (p. 6) iar la J. Constantin Drăgan la nr. 47 (p. 21). Tot J. Constantin Drăgan scrie că a avut ultima întrevedere cu C.C.G. în 1978, cu ocazia sărbătoririi centenarului independenței României (p. 21). Eroarea este evidentă, centenarul fiind în 1977 iar C.C.G. murind în noiembrie 1977. O eroare similară la Virgil Cîndea care menționează că discursul de recepție al lui C.C.G. la Academia R.S.R. a avut loc la 15 februarie 1979 (p. 119, în fapt la 15.II.1974).

Citind pe Cornelia Bodea, Paul Cernovodcanu scrie că Charles Upton Clark a fost ales membru onorific al Academiei Române în 1923 (p. 303). După știința noastră evenimentul în cauza a avut loc în 1935 (vezi Arhivele St. tului, fond Ministerul Propagandei Naționale, propagandă, dosar 1946, nepaginat).

Partea a doua, am spune noi, a volumului cuprinde 11 studii ce abordează aspecte ale istoriei politice și economice a României, de la Vlad Țepeș la situația de după 1915. Prin includerea în lucrarea de față, toate cele 11 studii sînt închinat memoriei lui Constantin C. Giurescu.

Studiile în cauză sînt următoarele: *Origins of the Slavic Narrative about the Historical Dracula*, de Raymond McNally (p. 127—145); *Iletman Ivan Mazepa in Romanian Literature*, de Demetrius Dvoichenko (p. 147—158); *Social Classes and Revolutionary Ferment in Nineteenth Century Bucharest*, de Radu R. Florescu (p. 159—168); *Bălcescu as an Economic Historian and Theorist*, de Bruce C. Fryer (p. 169—193); *The Jewish Question during the Period of the Romanian National Renaissance and the Unification of the Two Principalities of Moldavia and Wallachia, 1818—1866*, de Lloyd A. Cohen (p. 195—216); *From Political Freedom to Religious Independence. The Romanian Orthodox Church, 1877 to 1925*, de George R. Ursul (p. 217—241); *Some American Observers of the Russo-Turkish War*, de James F. Clarke (p. 245—258); *Origins of Romania's Oil Policy*, de Gh. Buzatu (p. 259—267); *The Adaptation of a Western Political Theory in a Peripheral State: the Case of Romanian Liberalism*, de Victoria F. Brown (p. 269—301); *The Diplomatic Career of Charles J. Vopicka*, de Glenn E. Torrey (p. 319—335); *Romanian-Americans and the Union of 1918*, de Gerald Bobango and Ion Stanciu (p. 337—358); *The Romanian-American Press as a Source of Information on Romania*, de Stephen Fischer-Galați (p. 359—367); *The United States and the Problem of Transylvania during World War II*, de Paul D. Quinlan (p. 369—383) și *Romanian-American Economic Relations 1947—1975*, de Robert Forrest (p. 385—411).

Simpla enumerare a titlurilor sugerează problematica majoră abordată în mai toate cazurile. Deși s-au înregistrat și unele curențe de documentare, așa cum vom sublinia, valoarea științifică a materialelor în discuție este evidentă. Se remarcă însă în mod special studiile semnate de Lloyd A. Cohen, Victoria F. Brown și Paul D. Quinlan. O notă aparte a volumului o constituie de altfel faptul că în temele investigate, concluziile istoricilor americani sînt apropiate de cele ale specialiștilor români. O cunoaștere în general bună a rezultatelor cercetării istorice românești, element indispensabil în scrierea unor materiale despre istoria românilor, a avut efecte pozitive vizibile. Interpretarea științifică obiectivă, corectă, a aceluiași surse a dus în chip logic la concluzii apropiate.

Afirmăm anterior că se impun atenției specialistului mai ales trei din studiile ce formează ceea ce am numit partea a doua a volumului. Astfel, cel semnat de Lloyd A. Cohen privește o problemă cît se poate de importantă: chestiunea evreiască în perioada renașterii naționale a românilor, 1848—1866. În conjunctura etapei, subliniază autorul, problema evreiască trebuia să fie una minoră (p. 195). Dar, datorită mai multor factori, a fost una din marile probleme politice ale vremii. Factorii în cauză sînt astfel formulați de Lloyd A. Cohen: aflusul mare de evrei din răsăritul Europei; incapacitatea guvernelor românești din perioadă, cu excepția lui Cuza, de a găsi o soluție satisfăcătoare pentru toți; în sfîrșit, interesul evreilor din Occident pentru soarta conașionalilor lor din România de unde și presiuni internaționale prin intermediul marilor puteri în acest sens. Ca urmare a influenței externe, problema evreiască a înregistrat complicații nedorite (p. 197).

Soluționarea problemei evreiești în etapa dată s-a datorat noii conduceri, liberale, în frunte cu Al. C. Cuza și Mihail Kogălniceanu. Prin Codul civil din decembrie 1864 problema evreiască a fost soluționată, „dintr-o singură lovitură” (p. 210), spre satisfacția deplină a comunității evreiești din țară. De reținut și aprecierea autorului că rezolvarea problemei evreiești nu a avut aproape nici o influență asupra deciziei cercurilor conservatoare de a-l răsturna pe Cuza (p. 212).

Lloyd A. Cohen atribuie soluționarea echitabilă a problemei evreiești influenței liberalismului asupra unor oameni politici români. La nivel teoretic, dar cu sublinierea multora din influențele sale practice, fenomenul pătrunderii liberalismului în Țările Române este analizat de Victoria F. Brown. Autoarea ridică cazul naționalismului român la rangul de model de adaptare a teoriei politice liberale, de origine occidentală, la condițiile unui stat periferic (geografic).

Analizînd conceptul de liberalism și formele sale de manifestare în Occident (p. 272—281) și în România (p. 281—293), Victoria F. Brown ajunge la concluzii cît se poate de interesante. Anume, în opoziție cu opiniile altor autori, istorica americană consideră că deși liberalismul de la noi a deviat de la forma clasică, el a avut o serie de obiective, metode și suport social asemănătoare cu cele din Occident. Victoria F. Brown susține că liberalismul românesc, sub forma doctrinei Partidului Național Liberal, a fost o formă „curată”, adaptată însă la condițiile locale (p. 293). Manifestările slabe ale liberalismului la noi nu s-au datorat venităților și ipocriziei liderilor P.N.L. „...ci au fost în mare parte rezultatul limitărilor moștenite a formelor general practicate ale liberalismului european ca principiu de organizare politico-economică într-o țară săracă, subdezvoltată”. (p. 270). Tragedia liberalismului românesc, afirmă istorica americană, a constat pur și simplu în faptul că necesarele condiții pentru succesul său nu au existat: încadrarea în timp a fost eronată, resursele limitate iar suporterii săi prea puțini (p. 295).

Problema arzătoare și mult discutată, în pofida tuturor evidențelor, a Transilvaniei, este abordată de Paul D. Quinlan prin prisma poziției Statelor Unite ale Americii în anii celui de-al doilea război mondial. Autorul vedește o bună cunoaștere a conjuncturii și, în baza unor surse primare, ajunge la solide concluzii științifice. Pentru introducerea în temă autorul schițează poziția Statelor Unite față de problema Transilvaniei încă din anii primului război mondial. La Conferința de pace din 1919 S.U.A. a susținut cauza românească „...de vreme ce o majoritate evidentă a populației (Transilvaniei) era de origine românească (p. 370).

Între cele două războaie S.U.A. nu a fost implicată în chestiunea transilvană. La început marilor conflagrații chestiunea a reapărut pe ordinea de zi a vieții politice internaționale. Statele Unite au mers inițial pe linia neangajării pînă la deschiderea negocierilor de pace. Dar încă de la început Statele Unite nu au recunoscut Dictatul de la Viena (p. 372). După mutarea ostilităților pe teritoriul românesc, prezența trupelor sovietice a creat o nouă conjunctură. Departamentul de Stat a acceptat această situație și a renunțat la orice intenție de a contribui la reglementarea problemei (p. 375).

Ceea ce am denumit partea a doua a volumului are și o serie de curențe documentare care se cer subliniate. Astfel, dintre sursele utilizate de Raymond McNally lipsește studiul scurt, dar foarte important, scris pe aceeași temă de Șerban Papacostea (*Cu privire la geneza și răspîndirea povestirilor scrise despre faptele lui Vlad Țepeș*, în „Ro-

manoslavica", 13, 1966, p. 159—167). De asemenea, despre observatori americani ai războiului de independență au mai scris și alți autori pe care James F. Clarke nu-i citează: Paul Cernovodeanu (*Operațiile trupelor române în războiul pentru independență în lumina rapoartelor atașatului militar american F. V. Green*, în „Revista de istorie”, 1979, nr. 5, p. 843—863); *Idem*, *American Accounts of Romania's War for Independence, 1877—1878*, în „South Eastern Europe”, vol. 5, 1978, fasc. 2, p. 59—67); I. Stanciu (*American Diplomacy and the Recognition of Romanian Independence*, în „South Eastern Europe”, vol. 5, 1978, fasc. 2, p. 68—74); David B. Fundenburk (*United States Policy toward Romania, 1876—1878*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, XVI, 1977, no. 2, p. 309—317). Pe de altă parte, amintim că

articolul semnat de Gerald Bobango și Ion Stanciu a mai fost publicat (în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie”, Cluj, vol. XVIII, 1980, p. 344—362).

În pofida unor asemenea observații, valoarea volumului recenzat, privit în ansamblu, este notabilă. Deși am menționat posibila divizare în două părți, lucrarea este unitară, fiind de o valoare pe măsura personalității celui în memoria căruia a fost concepută și elaborată. De altfel, este singurul volum editat în afara țării (după știința noastră nici în țară nu a apărut o lucrare specială de acest gen), singurul volum așadar care omagiază viața și opera aceluia care a fost și va fi pentru istoriografic Constantin C. Giurescu.

Nicolae Dascălu

LAURENT DAILLIEZ, *Les chevaliers teutoniques*, Librairie Academique Perrin, Paris, 1980, 295 p. + 28 f.

Cavaleria a reprezentat în Evul Mediu o instituție, prin excelență războinică, dar marcată profund de caracterul său religios. Ordinele cavaleresti monahale, de tip clasic, au fost create sub egida papalității în perioada cruciadelor (secolele XI—XIII). Cu timpul, ele au ajuns să simbolizeze o distincție onorifică, suplimentară, un complement al nobilimii sau o cale de acces spre clasa nobilimii. Cunoscut prin numărul impresionant de lucrări dedicate diferitelor aspecte din istoria religiei medievale, Laurent Dailliez întreprinde o încercare temerară, de a analiza în câteva sute de pagini, istoria unui celcbru ordin cavaleresc monahal, cel al Teutonilor¹.

Investigația autorului se bazează, în principal, pe corpusul de documente, din arhivele de la Berlin și Königsberg, întocmit în 1869, de șeful arhivelor regale ale Prusiei, Ernest Strehle. Dailliez insistă asupra începuturilor ordinului, deși sînt cunoscute puține detalii,

ca urmare a lipsei documentelor. În 1128, un negustor din Bremen, aflat în pelerinaj la Ierusalim, cunoscînd grelele condiții de viață ale cavalerilor cruciați germani, a fondat un azil rezervat acestora. Acest act a fost recunoscut de către Ștefan, patriarhul Ierusalimului. Odată cu sosirea primilor nobili germani, instituția de găzduire a îmbrăcat un caracter militar, după modelul cavalerilor Ospitalieri. La 9 decembrie 1143, papa Celestin al II-lea a luat sub protecția sa acest așezămint. Cercetarea de către autor a bulei papale, *Venerabilium locorum*, oferă primele detalii în legătură cu organizarea cavalerilor acestui ordin. Astfel, starețul și călugării erau aleși dintre cei care vorbeau limba germană, deoarece „trebuiau să-i ajute pe pelerinii și suferinzi de origine teutonă (germană *M.M.*)” (p. 21). Pierderea Ierusalimului de către cruciați în 1187 a marcat afirmarea autonomiei Teutonilor și ieșirea lor de sub jurisdicția Ospitalierilor. Sediul principal al ordinului a devenit Acre, unde documentele menționează pe primul mare-maestru, în persoana lui Heinrich Walpach.

În perioada pontificatului lui Honorius al III-lea (1216—1227) și Grigore al IX-lea (1227—1241) s-au pus bazele juridice ale organizării ordinului. Aceasta a coincis cu guvernarea, ca mare maestru al lui Hermann de Salza, considerat de autor „veritabilul fondator al Teutonilor” (p. 25). Între 15 și 21 ianuarie 1221, papa a expediat 34 de scrisori, în care se aflau consacrate drepturile și privilegiile cavalerilor, în ceea ce privește puterea militară, temporală și spirituală și

¹ Vezi și R. Duellius, *Historia ordinis equitum Teutonicorum hospitalis Sanctae Mariae Hierosolymitani, potissimum ex bullis...*, Vienna, 1727; C.F. Holland, *Dissertatio de origine, jure ac privilegiis Teutonici*, Frankfurt, 1749; J. Justi, *Abregé chronologique de l'Histoire de l'Ordre des Teutoniques*, Vienne, 1776; Fel. de Salles, *Les annales de l'Ordre teutonique... depuis son origine, avec les listes officielles des chevaliers et des affiliés*, Paris—Vienne, 1887; A. Chaffanjon, B. Gallmard-Fravigny, *Ordres et contre-ordres de chevalerie*, Paris, 1983.

independența lor totală. Prin actul de la 9 februarie, același an, Teutonii au fost scuțiți de dări, au primit dreptul să construiască biserici și așezăminte religioase în posesiunile lor, fiind supuși doar excomunicării papale. Sub Honorius al III-lea a apărut și uniforma specifică ordinului o manta albă cu crucea neagră pe inneească stângă. În lupta sa împotriva împăratului german, Frederic al II-lea de Hohenstauffen², papa Grigore al IX-lea a consolidat posesiunile ordinului Teuton din Italia de Sud. La rindul său, Frederic al II-lea a oferit celui din urmă, Celi, Santo Angelo, Camino și fortărețele Tacco și Attini. În 1217, Andrei al II-lea, regele Ungariei a acceptat pe Teutoni pe teritoriul regatului său, dar Bula de Aur din 1222 a deschis calea unor conflicte între regalitatea maghiară și cavalerii susținuți de papalitate, pentru dominația unor zone. De remarcat este faptul că Dailliez nu amintește nimic despre colonizarea cavalerilor în Țara Blrsei și rolul jucat de aceștia.

În Orient, Teutonii au deținut cele mai întinse domenii pe care le-a avut vreun ordin cavaleresc monahal. Ei dețineau în secolul al XIII-lea în zona Acrei și a Galileii, Zekkain, Rehob, Busnen, Nef, Gelin, Massob. Cea mai importantă fortăreață a ordinului a fost castelul Montfort (Kalaat-Kourein), care adăpostea arhiva și tezaurul și vădea importante influențe ale arhitecturii germane. Autorul face numeroase aprecieri asupra celorlalte fortificații din principatele creștine din Orient. La începutul secolului al XIII-lea, având asigurată protecția a doi mari oameni politici al epocii, papa și împăratul german, cavalerii au sperat să iasă învingători în confruntarea cu celelalte ordine: Templierii³ și Ospitalierii. Un document, identificat de autor, ca datînd din 1253, amintește de unele tratative purtate de conducerea ordinului, cu care prilej se reliefează ierarhia conducătoare: Popius, mare maestru, călugărul Hermann, Pierre de Convenantia, castelanul de la Montfort, Amalric de Wirzburg, locotentent al mareșalului, Gauthier, trezorier, Baudoin, „perceptor minoris”, Heinrich, vice-stareț al bisericii germane din Acre. Autorul studiază și activitatea financiară și diplomatică a Teutonilor. Un document de la 23 aprilie 1280 arată că Johann de Westfalia, locotentent al maestrului a acordat lui Agnès de Scandellon și fiului acesteia, Jocelin, un împrumut de 17000 de besanți de aur sarazini. În 1281,

Barthélemy de Ciblet recunoaște că a primit de la Johann Walcerot, „procuror și sindic teuton”, suma de 3000 de besanți sarazini. Membrii ordinului au întreținut legături comerciale cu Flandra și Anglia, prin porturile din Orient, iar în Europa, prin Dantzig și porturile Hansei.

În cruciade, Teutonii au avut un rol relativ minor, dar într-o măsură mai mare ca celelalte ordine, „au realizat politica externă a regatului latin (de Ierusalim — M.M.), mai ales în perioada lui Frederic al II-lea” (p. 40). Împăratul german a dorit să facă din Teutoni ordinul principal în Palestina, dar neînțelegerile între ordine au determinat eșecul acestei inițiative. Timp de două decenii, începînd din 1220, Hermann de Salza a avut un rol diplomatic deosebit, acela de intermediar între papalitate și împăratul german, vizitînd deseori Sicilia, Roma, Germania și principatele creștine din Orient. Ca urmare a sprijinului lui Frederic al II-lea, orașul Marburg a devenit „centrul spiritual al ordinului” (p. 47). Dailliez cercetează pe baza documentelor din arhivele franceze, politica ordinului în Franța. Au fost identificate principalele posesiuni ale Teutonilor în aceste zone: Burgogne, Nièvre, Chartres, Troyes, Meuse, Montpellier. Autorul a identificat și numele primului comandor al ordinului în Franța, și anume, Jean de Ressaia. Numărul membrilor francezi a fost însă redus, ca urmare a războaielor de la sfîrșitul secolului al XIV-lea și începutul celui de al XV-lea. Autorul este de părere că ordinul Teutonilor a stăpînit un imperiu (cf. p. 93). Astfel, în secolul al XIII-lea, ordinul a avut trei reședințe: Acre, reședința marului comandor pentru Palestina, Veneția din 1290, sediu administrativ și reședința marelui maestru și Marburg, după 1236, important centru spiritual. Capitlul general din 1230 a avut un mare rol în afirmarea Teutonilor, ca o importantă forță politică în Europa răsăriteană. Conrad de Polonia a făcut apel la trupele ordinului pentru a infrînge pe boaruși, lăcuiților vltvoarei Prusii. Ducele a cedat fortăreața Kulm și teritoriile dependente de ea, cedare confirmată de papa Grigore al IX-lea prin bula *Circa fideles suos* de la 12 ianuarie 1230.

Dailliez apreciază în mod just rolul Teutonilor, de instrument al expansiunii împăraților germani în răsăritul Europei. „Războiul contra păgînilor din Prusia, care ucidea creștinii din provinciile Poloniei... a servit drept pretext cuceririi și populării zonelor de la Răsărit” (p. 96—97). Cavalerii au fost preocupați mai mult de expansiunea lor teritorială, decît de răspîndirea credinței (p. 153). Cucerind întreaga Prusie în urma unor campanii sîngeroase, membrii ordinului colonizarea sa cu populație ger-

² Vezi pe larg Benoist-Mechin, *Frédéric de Hohenstauffen ou le rêve excommunié (1194—1250)*, Paris, 1980.

³ Vezi și *Le Dossier de l’Affaire des Templiers*, édité et traduit par Georges Lizerand, Paris, 1964.

mană venită din toate zonele imperiului. „Cavalerii s-au arătat necruțători, refuzând orice compromisuri, dând dovadă în timpul cuceririi de o cruzime deosebită, trecind țara prin foc și sabie pentru a-și stabili dominația. Odată autoritatea lor stabilită, au reprimat în mod feroce toate tentativele de revoltă ale populației locale” (p. 97). În 1237, Waldemar de Danemarca le-a cedat Reval, provincia Gevric și arhiepiscopatul Lund. Teutonii au construit numeroase așezări, multe dintre ele puternic fortificate, precum: în 1233, Marienwerder, în 1237, Elbing, în 1254, Königsberg, în 1276, Marienburg, unde în 1309, marele maestru Siegfried von Feuchtwangern și-a stabilit reședința.⁴ În secolul al XIV-lea ordinul Teutonilor s-a amestecat în luptele dintre Ungaria, Polonia, Boemia, Germania și Lituania, pentru dominația în zonele Europei răsăritene. Groaznica înfringere pe care a suferit-o la Grünwald în 1410, a afectat profund poziția ordinului, care a pierdut Reden, Torun și Marienwerder. Decăderea ordinului s-a accentuat, încât în 1457, Casimir al IV-lea, regele Poloniei a cucerit Marienburg, iar reședința marelui maestru s-a mutat la Königsberg. Prin tratatul de la Torun din 1466, marlele maestrului au primit demnitatea de prinț polonez și s-a declarat supus regelui Poloniei. În 1504, Maximilian I a conferit marelui maestru, Frederic de Saxa, titlul de principe al Imperiului, întărind legăturile ordinului cu Germania. În secolul al XVI-lea, sub influența Reformei, ordinul a încetat să mai reprezinte o forță politică. În 1525, marele maestru Albert de Saxa a îmbrățișat religia protestantă, Prusia devenind „un ducat laic și ereditar” (p. 117), cu capitala la Königsberg și în care ordinul Teutonilor a fost abolit.

Membrii ordinului, rămași fideli religiei catolice s-au pus sub protecția familiei de Habsburg, stabilindu-se la Marienthal (Mergentheim). Sub conducerea lui Heinrich Hund de Vackheim și Heinrich de Bebenhausen a început acțiunea de refacere a ordinului. S-a reintrodus disciplina în comanderii, s-au reorganizat posesiunile. Prin cele 14 mari comanderii austriece, Teutonii au reprezentat, alături de iezuiți⁵, un important instrument de realizare a Contrareformei. Alegerea în 1595 a arhiducelui Maximilian ca marele maestru a mărit foarte mult influența

casca de Habsburg în conducerea ordinului. În 1780, funcția supremă a revenit fiului Marii Tercza de Austria⁶, Maximilian, episcop de Köln și Münster. În 1809, Napoleon a abolit ordinul din Confederația Rinului, acesta devenind o demnitate pur onorifică. Demn de subliniat este faptul că analiza raporturilor politico-diplomatice între Teutonii și celelalte state este realizată de autor la nivel evenimential și factologic, fără a se descifra cauzele profunde ale acestor raporturi încordate. De asemenea, Dailliez nu menționează, nici măcar în treacăt, participarea unor corpuri de ostași moldoveni la luptele de la Grünwald (1410) și Marienburg (1422).⁷

Cea mai importantă contribuție adusă de lucrarea de față, este, după părerea noastră, investigația meticuloasă realizată de autor cu privire la organizarea internă, administrativă, teritorială, militară și religioasă a ordinului. Folosind datele lui Streblke, Dailliez arată că la sfârșitul secolului al XIII-lea, bunurile ordinului erau răspândite în 21 de unități politico-administrative, denumite *bailiages*, dintre care, 13 în Imperiul German, 3 în Italia, cîte 1 în Franța, Grecia, Siria, Livonia și Prusia. Pe teritoriul lor se aflau peste 150 de stabilimente de găzduire, denumite aziluri. Principalul se afla la Warburg și este considerat de autor „prima construcție gotică, pur germană” (p. 234). Organizarea internă a ordinului a fost foarte strictă, avînd un caracter extrem de complex, ceea ce i-a asigurat existența pentru o lungă perioadă de timp. Fiind singurul ordin cavaleresc monahal, care s-a menținut unitar⁸, documentele emise de cancelaria papală ne oferă numeroase informații privind organizarea

⁶ Pentru cadrul general al domniei sale, vezi și studiul nostru *Conflictul pentru succesiunea la tronul Austriei (1711-1718); implicații diplomatice și militare* (în manuscris).

⁷ Vezi Ioan Ursu, *Relațiile Moldovei cu Polonia pînă la moartea lui Ștefan cel Mare, 1504*, Piatra Neamț, 1900; Ștefan Ștefănescu, *Participarea românilor la lupta de la Grünwald (15 iulie 1410)* în „Studii”, XVI, 1, 1961, p. 5-22; Florin Constantiniu și Șerban Papacostea, *Tratatul de la Lublău (15 martie 1412) și situația internațională a Moldovei la începutul secolului al XV-lea*, în „Studii”, XVII, 5, 1964, p. 1129-1140.

⁸ Ordinul Teutonilor a încorporat și alte ordine: cavalerii purtători de spadă sau de Livonia, cavalerii de Dobrzin sau de Prusia, cavalerii de Thymau, originari din ordinul Calatrava; R. Frydrychowicz, *Der Ritterorden von Calatrava in Thymau bei Mewe*, în „Altprussischen Monatschrift”, XXVII,

⁴ Conform unor date statistice, la mijlocul secolului al XIV-lea, Teutonii stăpneau în posesiunile lor peste 1400 de așezări locuite de populație germană.

⁵ Vezi pe larg J. McCabe, *A Candid History of the Jesuits*, New York 1913; Thomas Campbell, *The Jesuits*, New York, www.dacoromanica.ro 320.

sa. „Regula militară inspire și domina ansamblul ierarhiei și dreptului teutonic” (p. 136). După mutarea reședinței la Veneția, marele maestru a devenit un suveran absolut, care controla activitatea politică, militară și religioasă. El a fost șef al ordinului la nivel spiritual și temporal. Prin influența pe care o exercita, el propunea capitlului general unele hotărâri, dar votul său era deliberativ. Cavalerii datorau supunere marelui maestru, iar acesta din urmă, organizării ordinului. Capitlul general a reprezentat autoritatea supremă a ordinului, fiind „expresia unei autorități juridiciale și economice” (p. 141). Acesta cuprindea comandorii din provincii și marii demnitari și rezolva problemele interne de ordin temporal: alegerea demnitarilor, rezolvarea pricinilor juridice. Marele maestru era ajutat de un capitlu al său, format din mareșal, comandor, marce stareț și *Deutschmeister*. Marii comandori reprezentau în posesiuni pe marcele maestru. Ei aveau dreptul de a lua hotărâri independente, fără a face apel la capitlul general. Dintre aceștia un mare rol au avut marcele comandor al Livoniei (*Landmeister*) și cel al Germaniei (*Deutschmeister*). Mareșalul comanda forțele armate în timp de război și organiza manevre în timp de pace. El colabora cu un stat major format din submareșali și locotenenți. Fiecare unitate militară era condusă de un locotenent al mareșalului. Tactica și strategia militară a ordinului au variat în funcție de momentul ostilităților. Cavaleria a reprezentat unitatea militară, care angaja și decidea lupta. Din rindurile sale se alegea trezorierul, care rezolva principalele probleme financiare. Marele stareț, organiza viața religioasă a ordinului și făcea parte din consiliul marclui maestru. Odată cu creșterea

numărului membrilor germani al ordinului, poziția lor în organizarea sa s-a întărit. La baza organizării au stat principiile promovate de către călugărul Augustin. La intrarea în rindurile ordinului, cavalerii prestau jurământ de credință marelui maestru, acceptau celibatul, castitatea și modestia, se obligau să lupte pentru apărarea puterii temporale a ordinului. Viața de toate zilele a Teutonilor este cercetată de Daillicz într-un număr restrâns de pagini și fără a intra în amănunț. Posesiunile ordinului au fost înscrise „într-un sistem de economie închisă, ierarhizată la maximum și definită prin statute” (p. 181). Unitatea de bază social-economică a ordinului a fost comanderia, care grupa 10 cavaleri. Ea a asigurat unitatea posesiunilor și a sprijinit financiar, expansiunea teritorială. Autorul distinge câteva căi de formare a bunurilor cavalerilor teutoni. Astfel, documentele amintesc de donație, donație-vinzare sau donație-împrumut (cf. p. 185).

Lucrarea se încheie cu o scurtă trecere în revistă a principalelor ordine cavalești monahale și cu câteva anexe documentare. Autorul relevă importanța deosebită a folosirii fondurilor arhivistice și documentare din Bruxelles, Viena, Veneția, York, Paris și Köln. La aceasta se adaugă un material ilustrativ deosebit de bogat, stilul clar de exprimare și condițiile grafice excepționale, o tradiție a casei de editură Perrin. Se resimte însă lipsa unui aparat critic, compensată doar în parte de bibliografia selectivă foarte variată. Studiarea unei instituții din Evul Mediu puțin cunoscute acoperă o lacună de mult resimțită în istoriografia de specialitate.

Mihai Manea

J. SOPKO, *Codices medii aevi, qui in bibliothecis Slovaciae asservantur ac olim asservabantur, I—II*, Martin, Matica slovenská, 1981—1982, 304 + 399 p.

Sub patronajul Bibliotecii naționale *Matica slovenská* (cu sediul la Martin), s-a editat în 2 tomuri o monumentală lucrare de codicologie, care prezintă interes sporit și pentru cercetătorii români. Autorul este dr. Jülius Sopko, cercetător la Academia de științe din Bratislava, cunoscut specialist slovac în studiul manuscriselor.

Volumul I din impresionanta lucrare, intitulat *Codices latini medii aevi bibliothecarum Slovaciae*, debutează cu o doctă prefață, redactată în limbile slovacă și latină. Aici se discută, cu aplicație și sistem, probleme referitoare la: originea și evoluția

bibliotecilor medievale slovace; oficiile de copiat și ornamentat manuscrise; operele scribilor, care și-au exercitat meșteșugul lor pe teritoriul Slovaciei; istoria fondurilor și a colecțiilor de manuscrise și starea lor actuală; modul și normele de alcătuire ale catalogului (pp. 5—39).

După prefață, urmează lucrarea propriu-zisă. Este constituită, în cazul primului volum, din *Catalogus codicum manu scriptorum*, adică din descrierea a 200 manuscrise, păstrate în 13 biblioteci ale republicii. O suită de biblioteci și colecții speciale cu sediile la Banská Bystrica, Bardejov, Bra-

tslava, Dolný Kubín, Jasov, Kežmarok, Košice, Kremnica, Martin, Nitra, Prešov, Spišská Kapitula și Spišské Vlachy conservă însemnate și numeroase codice. Ele sînt mărturiile convingătoare nu numai ale unei interesante și bogate istorii culturale, căci manuscrisele medievale reprezintă în fond un inedit spațiu cultural și artistic, ci au fost și purtătoarele culturii clasice (de factură latinească), răspîndită cu ajutorul lor pe teritoriul locuit de populația slovacă.

Din cele 200 codice, catalogate de dr. J. Sopko, cel mai vechi este un miscelaneu din secolul al XIII-lea, conține opusculele: R. Passagerius, *Summa artis notariae — Tractatus de notulis*; J. de Lignano, *Summa de processu iudicii; Tabulae Paschales; Versus*. Este conservat, acum, în biblioteca Arhivei orașului Bratislava, sub cota EL I (p. 52—53, nr. 8). *Protilutherské traktaty* (de fapt, un miscelaneu incluzînd opusculele împotriva învățăturii reformatorului M. Luther), manuscris redactat în 1524, păstrat sub cota T 4.2 în biblioteca Episcopiei din Košice, este cel mai recent exemplar cercetat și catalogat de autor (p. 177, nr. 157).

Interesantă este metoda de lucru clară și precisă, utilizată de dr. J. Sopko, în cazul fiecărui manuscris inclus în catalog. Descrierea unui codice cuprinde elementele esențiale, care configurează personalitatea exemplarului. În concepția codicologului slovac aceste elemente sînt: *secțiunea 1*: autorul și titlul manuscrisului; secolul sau anul redactării; materialul pe care s-a scris; numărul foilor; dimensiunile în milimetri; legătura (materialul din care este executată); *secțiunea 2*: foliația; scrisul; ornamentația; coperta (elemente decorative; supra-libris; însemnări); datarea; proveniența; posesorii anteriori; *secțiunea 3*: instrumente de identificare (bibliografie); *secțiunea 4*: excerpte din conținut (cu deosebire *incipit*-uri și *explicit*-uri).

Cercetarea de excepție a specialistului slovac este dovedită nu numai în cazul redactării catalogului propriu-zis (pp. 43—230), ci și în alcătuirea mai multor tabele însoțitoare ale lucrării, care dau un aspect modern și sistematic volumului. Ne gîndim, în acest sens, la *Codicum signorum concordantiae* (pp. 233—238); *Codices, in quibus operis perfectionis annus indicatur* (p. 239); *Initia operum* (pp. 240—252); *Index nominum et rerum — Abbreuiaturae et explanationes* (pp. 253—277); *Index speciminum* (pp. 277—304).

Riguroasa și metoda în investigația modernă a manuscriselor pot fi înțelșite și la cel de al doilea volum. Intitulat *Codices latini medii aevi qui olim in bibliothecis Slovaciae asservabantur et nunc in Hungaria*

Romania asservantur, volumul cuprinde, după metoda de lucru deja precizată, descrierea a 217 manuscrise existente în biblioteci din Ungaria și România. Este vorba, mai precis, de 188 codice ajunse la Budapesta, Eger și Esztergom (pp. 17—142) și de 129 codice, conservate astăzi în fondul documentar de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (pp. 143—268).

Că în contextul acestei prezentări ne interesează, cu precădere, lotul de manuscrise de proveniență slovacă, actualmente la Biblioteca Batthyaneum este evident. În esență, este vorba de 129 codice, ajunse în bibliotecă de la Alba Iulia a conțelului Ignatius Batthyani, fiind achiziționate în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea din zona Spiš, mai ales de la biblioteca bisericii sf. Iacob din Levoča. Limitele cronologice ale acestor manuscrise, care ilustrează foarte bine caracteristicile literaturii medievale ale epocii, sînt sugerate de exemplarele: S. Theodoricus de Villa — Matthaecus de Legnica, 1332 (pp. 201—202, nr. 348); Matthaecus de Bene Ethe, *Formularium*, 1512 (p. 191—192, nr. 336). Ambele manuscrise pot fi consultate la Alba Iulia; au cotele II-27 și, respectiv, I—152.

Studierea catalogului manuscriselor de proveniență slovacă de la Biblioteca Batthyaneum s-a soldat, printre altele, cu depistarea a două exemplare, datorate unor copiiști transilvăneni. Este vorba de opera lui Petrus de Dacia, *Tabulae astronomicae cum canone*, păstrată într-un miscelaneu din secolul al XIV-lea (p. 179, nr. 326/h) și de *Breviarium Scepusiense G* din 1461, copiat „Per manus Nicolai scriptoris de Transilvania de opido Thorda, ubi salifodum nominatur” (p. 258—259, nr. 407). Manuscrisele de mai sus sînt exemple convingătoare, care atestă o activitate cărțurărcască din partea unor autori sau copiiști în Transilvania secolelor XIV—XV. În aceeași ordine de idei, atragem atenția și asupra codicelui Jac. de Voragine, *Legenda aurea*, copiat în 1429, în apropiere de orașul transilvănean Bistrița. Edificator este *explicit*-ul: „Et este finitum hoc Passionale hora vespertina in villa, que dicitur Pinting prope Bystriciam, in die sancti Jacobi apostoli maioris per Petrum Morauum dictum de Thyczin sub anno domini M^oCCCC^o XXIX°. ” (p. 174, nr. 332).

Eficiența cercetării dr. J. Sopko asupra manuscriselor de proveniență slovacă de la Biblioteca Batthyaneum are o semnificație dublă. În primul rînd, pentru cultura slovacă veche, prin stabilirea ariei de răspîndire și a circulației vechilor codice latinești, păstrate odinioară în diferite biblioteci și colecții din Slovacia. În al doilea rînd, pentru codicologia românească actuală, elucidînd defi-

nitiv identitatea și paternitatea unui valoros lot de manuscrise medievale, păstrat la Alba Iulia. Pornind de la literatura de specialitate cu referire directă la manuscrisele de la Biblioteca documentară din Alba Iulia (ne gândim la contribuțiile lui Beke, Cseresnyés, Mârza, Selecká, Szentiványi, Varjú), efectuând mai multe stagii de cercetare asupra codicelor de la Biblioteca Batthyaneum, beneficiind de o variată informație istorică și aplicând o metodă modernă de investigație, dr. J. Sopko ne oferă, și prin volumul de față, un model de cercetare și de valorificare superioară a civilizației medie-

vale slovace, reprezentată prin codicele de la Alba Iulia.

Rezultat concret al unei judicioase politici culturale, inițiată și condusă de Biblioteca națională *Matica slovenská*, în ceea ce privește procesul de valorificare superioară a moștenirii spirituale formată din manuscrisele medievale slovace, interesanta lucrare a dr. J. Sopko de la Bratislava se impune atenției specialiștilor, prin forma de redactare și realizare tehnică dar și prin conținut, ca un veritabil instrument de lucru în codicologie.

Jacob Mârza

„REVISTA DE ISTORIE” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Probleme ale istoriografilor contemporane (Studii documentare), Cronica vieții științifice, Cartea românească și străină de istorie, Revista revistelor de istorie, Buletin Bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială, titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Correspondența privind manuscrisele, schimbul de publicații se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București — 71247

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHĂ ȘI ARHEOLOGIE
- DACIA, REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST EUROPÉENNES
- STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
 - SERIA ARTA PLASTICĂ
 - SERIA TEATRU—MUZICĂ—CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
 - SÉRIE BEAUX—ARTS
 - SÉRIE THÉÂTRE — MUSIQUE — CINÉMA

www.dacoromanica.ro

DIN SUMARUL NUMERELOR VIITOARE

Sinteza daco-română.

Cu privire la structura socială a comunităților sătești dintre Carpați și Dunăre în secolul al IV-lea e.n.

Formația, cultura și începutul domniei lui Petru Rareș.

Instituția agiei în Țara Românească.

De la conștiința unității de neam la conștiința națională.

Relațiile comerciale româno-spaniole până la pacea de la Adrianopole (1829).

Manualele școlare din epoca pașoptistă în slujba idealurilor naționale românești.

Poziția Marii Britanii la Congresul de pace de la Viena (1814—1815).

Condiția politică a țărănimii în epoca Unirii (1856—1866).

Dezvoltarea învățământului economic românesc între 1877—1918.

Conferința colonială de la Berlin (1884—1885).

Aspecte ale genezei „noului activism” al popoarelor asuprite din Ungaria (1900—1905).

România și țările balcanice în perioada 1900—1911.

Considerații privind social-democrația germană 1869—1914.

Ecoul internațional al ieșirii României din război (mai 1918).

„Noaptea căuțitelor lungi” în viziunea diplomației românești și americane.

Tendențe în structura economiilor naționale ale sud-estului european între cele două războaie mondiale.

Curenți social-economice românești în perioada interbelică: doctrina economică a țăranismului.

Unificarea instituțional-administrativă a României întregite.

Matematica și istoria social-economică. Începutul impactului.

RM ISSN 0567 — 6304

43 856

I. P. Informația c. 1547

www.dacoromanica.ro

Lei 15